ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી

(ગુજરાત સરકાર દ્વારા સ્થાપિત)

પ્રથમ વર્ષ બી.કોમ.

BCFAC103

નાણાકીય હિસાબી પદ્ધતિ

નાણાકીય હિસાબી પદ્ધતિ

એકમ : 1	
ભાગીદારી પેઢીનું સંયોજન	1-16
એકમ : 2	
ભાગીદારી પેઢીનું કંપનીમાં રૂપાંતર	17-37
એકમ : 3	
ધંધાની ખરીદીના હિસાબો	38-62
એકમ : 4	
ભાગીદારો વચ્ચે રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી	63-80
એકમ : 5	
સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીના હિસાબો	81-96
એકમ : 6	
આડતમાલના હિસાબો	97-129
એકમ : 7	
રાશના હિસાબો	130-155
એકમ : 8	
બિન-વેપારી સંસ્થાના હિસાબો	156-176

લેખન :	ડૉ. મનોજ શાહ	એસોસિએટ પ્રોફેસર અને નિયામક, સ્કૂલ ઓફ કોમર્સ એન્ડ મૅનેજમૅન્ટ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.
	ડૉ. દીપક રાસ્તે	એસોસિએટ પ્રોફેસર, શ્રી સહજાનંદ વાણિજ્ય મહાવિદ્યાલય, અમદાવાદ.
	ડૉ. સંદીપ મુંગરા	આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, જી. કે. ઍન્ડ સી. કે. બોસમિયા આર્ટ્સ ઍન્ડ કોમર્સ કોલેજ, જેતપુર, જી. રાજકોટ.
	ડૉ. શૈલેજા પરમાર	આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, શ્રીમતી એમ. પી. પટેલ કોલેજ ઑફ કોમર્સ, કડી, મહેસાણા.
	ડૉ. જયેન્દ્ર જાદવ	આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, ગુજરાત કોલેજ, અમદાવાદ.
પરામર્શક(વિષય) :	ડૉ. નિલેશ સુચક	એસોસિએટ પ્રોફેસર, આર. જે. ટીબ્રેવાલ કોમર્સ કોલેજ, વસ્ત્રાપુર, અમદાવાદ.
	ડૉ. દીપક રાસ્તે	એસોસિએટ પ્રોફેસર, શ્રી સહજાનંદ વાણિજ્ય મહાવિદ્યાલય, અમદાવાદ.
	ડૉ. મર્ઝુન જોખી	વાઇસ-પ્રિન્સિપાલ, જીએલએસ કોમર્સ કોલેજ, અમદાવાદ.
પરામર્શક(ભાષા) :	ડૉ. હેતલ ગાંધી	આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.
સંયોજક :	ડૉ. મનોજ શાહ	નિયામક, સ્કૂલ ઓફ કોમર્સ એન્ડ મૅનેજમૅન્ટ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ.

પ્રકાશક :	ડૉ. અમી ઉપાધ્યાય	કાર્યકારી કુલસચિવ, ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટી અમદાવાદ-382481.

સર્વાધિકાર સુરક્ષિત

આ પાઠ્યપુસ્તક ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીના ઉપક્રમે વિદ્યાર્થીલક્ષી સ્વઅધ્યન હેતુથી; દૂરવર્તી શિક્ષણના ઉદ્દેશને કેન્દ્રમાં રાખી તૈયાર કરવામાં આવેલ છે. જેના સર્વાધિકાર સુરક્ષિત છે. આ અભ્યાસ-સામગ્રીનો કોઈપણ સ્વરૂપમાં ધંધાધારી ઉપયોગ કરતાં પહેલાં ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર ઓપન યુનિવર્સિટીની લેખિત પરવાનગી લેવાની રહેશે.

એકમ : 1 ભાગીદારી પેઢીનું સંયોજન

- ❖ રૂપરેખા
  - ➢ પ્રસ્તાવના
  - ➢ અર્થ
  - ➢ હેતુ
  - ➢ પેઢીઓના સંયોજન સમયે ઉપસ્થિત થતાં હિસાબી મુદ્દાઓ
  - ➢ જરૂરી આમનોંધ
    - જૂની પેઢીનાં ચોપડે આમનોંધ
    - નવી પેઢીનાં ચોપડે આમનોંધ
  - ➢ સ્વાધ્યાય

❖ **પ્રસ્તાવના :**

વર્તમાન હરીફાઈયુક્ત સમયમાં ધંધાકીય હરીફાઈમાં ટકવા માટે મૂડીશક્તિ વધારવા અને આર્થિક બોજો ઘટાડવા જેવા કારણોસર બે કે તેથી વધુ પેઢીઓનું સંયોજન થતું જોવા મળે છે. પેઢીઓના સંયોજનને કારણે તેઓને પોતાની સંચાલનશક્તિ, સંચાલકોની નિયુક્તિનો લાભ મળે છે. સામાન્ય રીતે બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિગત માલિકોની પેઢીઓનું જોડાણ રચીને એક નવી ભાગીદારી પેઢીની સ્થાપના કરવામાં આવે છે, જેને ભાગીદારી પેઢીનું સંયોજન કહેવામાં આવે છે.

❖ **અર્થ :**

સમાન ધંધો કે વ્યવસાય કરતી બે કે તેથી વધુ ભાગીદારી પેઢીઓ મળી નવી પેઢીની સ્થાપના કરે, તેને ભાગીદારી પેઢીનું સંયોજન કહેવામાં આવે છે.

ઉદા. અ, બ ભાગીદારી પેઢી અને ક, ખ ભાગીદારી પેઢી મળી નવી પેઢી અબકખની સ્થાપના કરે, તેમાં અ, બ તથા ક, ખ પેઢીનું વિસર્જન કરી નવી પેઢીની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. એટલે કે જૂની પેઢીનો ધંધો બંધ કરી નવી પેઢીના નામે ધંધો શરૂ કરવામાં આવે છે.

❖ **સંયોજનના હેતુઓ :**

ભાગીદારી પેઢીનાં સંયોજનના હેતુઓ નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય :

- ➢ સંયોજનથી બજારની હરીફાઈમાં ઘટાડો કરી શકાય છે.
- ➢ પેઢીના સંયોજનને લીધે આર્થિક લાભ મેળવી શકાય છે.

- સંયોજનના લીધે મોટા પાયા પર ખરીદ-વેચાણના લાભો મેળવી શકાય છે.
- સંયોજનને લીધે સંયોજન ક્ષમતા વધારી, વધુ કાર્યક્ષમ રીતે સંચાલન કરી શકાય છે.
- સંયોજનને લીધે શ્રમ વિભાજન, કામગીરી વગેરે જેવા લાભો મેળવી શકાય છે.

❖ પેઢીઓનાં સંયોજન સમયે ઉપસ્થિત થતા હિસાબી મુદ્દાઓ :

સંયોજન વખતે સંયોજિત થતી જૂની પેઢી માટે અને સંયોજન મુજબ નવી રચાતી પેઢી માટે સંયોજનની શરતો અને સમજૂતી મુજબ હિસાબી વ્યવસ્થા ગોઠવવી જરૂરી બને છે. જે મુજબ ઉદ્દભવતા હિસાબી મુદ્દાઓને બે વિભાગમાં વર્ગીકૃત કરીને તેને સમજવાનો પ્રયત્ન કરીશું.

(A) સંયોજિત થતી જૂની પેઢી માટે હિસાબી મુદ્દાઓ :

1) જૂની પેઢીની મિલકત અને દેવાનાં પુનઃ મૂલ્યાંકન અંગે :

જ્યારે પેઢીઓનું સંયોજન કરવામાં આવે છે; ત્યારે, જૂની પેઢીઓની મિલકતો અને દેવાઓનું પુનઃ મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે છે અને તેની અસર આપવા માટે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું ખોલવામાં આવે છે. આમ, મિલકત અને દેવાની કિંમતમાં થતો વધારા-ઘટાડાની અસર નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે આપવામાં આવે છે.

2) જૂની પેઢીના ચોપડે નહીં નોંધાયેલ દેવું કે મિલકત અંગે :

જૂની પેઢીના ચોપડે નહીં નોંધાયેલ દેવું કે મિલકત હોય તો તે જો નવી પેઢી સ્વીકારી લે કે ખરીદી લે છે તેવી સૂચના આપેલ હોય તો નવી પેઢીમાં લઈ જવામાં આવશે. જો નવી પેઢી આવી મિલકત કે દેવું ન સ્વીકારે તો જૂની પેઢીના ભાગીદારોની મૂડી ખાતે મૂડીના પ્રમાણમાં વહેંચી દેવામાં આવશે.

3) જૂની પેઢીના ચોપડે નોંધાયેલ કોઈ મિલકત કે દેવા નવી પેઢી ન સ્વીકારે :

જ્યારે જૂની પેઢીના ચોપડે નોંધયેલ કોઈ મિલકત કે દેવા નવી પેઢી ન સ્વીકારે ત્યારે તે જૂની પેઢીના ભાગીદારોની મૂડી ખાતે મૂડીના પ્રમાણમાં વહેંચી દેવામાં આવશે.

4) જૂની પેઢીના એકત્રિત થયેલ નફા અંગેની બાકી અંગે :

જૂની પેઢીના એકત્રિત થયેલ નફાની બાકી જૂની પેઢીના ભાગીદારી વચ્ચે જૂના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં વહેંચી દેવામાં આવશે.

5) જૂની પેઢીની પાઘડી અંગે :

જૂની પેઢીની પાઘડીની રકમ જૂની પેઢીના ભાગીદારો વચ્ચે નફા-નુકસાનના જૂના પ્રમાણમાં વહેંચી દેવામાં આવશે.

6) જૂની પેઢીની મિલકતો અને દેવાની નવી પેઢીને સોંપણી કરવા અંગે :

સંયોજન વખતે જે મિલકતો નવી પેઢીએ સ્વીકારેલ હોય તે મુજબ મિલકતોના ખાતાં જે ઉધારી છે તે મિલકત ખાતે જમા કરવામાં આવશે અને જે દેવા સ્વીકારેલ હોય તે જે-તે દેવા ખાતે ઉધારી નવી પેઢી ખાતે જમા કરવામાં આવશે.

7) જૂના ભાગીદારોના ચાલુ ખાતાં તેમજ મૂડી ખાતાં બંધ કરવા અંગે :

જૂની પેઢીના જૂના ભાગીદારોના ચાલુ ખાતાં બંધ કરી તેઓના મૂડી ખાતે લઈ જવામાં આવશે; ત્યારબાદ, મૂડી ખાતાંની બાકીઓ નવી પેઢી ખાતે લઈ જવામાં આવશે.

8) રોકડ/બેંક ખાતું બંધ કરવા અંગે :

જો રોકડ/બેંક નવી પેઢીને સોંપવાની હોય તો તેનું ખાતું બંધ કરી રોકડ/બેંક ખાતાંની બાકી નવી પેઢીમાં દર્શાવવામાં આવશે.

❖ **જૂની પેઢીના ચોપડે સંયોજન અંગેની જરૂરી આમનોંધ**

તારીખ	વિગત	ખા.પા	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
1	મિલકતની કિંમતમાં વધારો થતો હોય તો			
	મિલકત ખાતે ઉ.....			
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			
	(બાજે મિલકતની કિંમતમાં થયેલ વધારો નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે જમા કર્યા તેના)			
2	મિલકતની કિંમતમાં ઘટાડો થતો હોય તો			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...			
	તે મિલકત ખાતે			
3	દેવાની રકમમાં વધારો થતો હોય તો			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...			
	તે દેવા ખાતે			
4	દેવાની રકમમાં ઘટાડો થતો હોય તો			
	દેવા ખાતે ઉ.....			
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			
5	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું બંધ કરવાની નોંધ			
	(a) જો નફો હોય તો			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ....			
	તે ભાગીદારોમાં મૂડી ખાતે			
	(b) જો ખોટ હોય તો			
	ભાગીદારોના મૂડી ખાતે ઉ...			
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			

6	એકત્રિત થયેલ નફો અને અનામતો અંગેની નોંધ			
	(a) સામાન્ય અનામત ખાતે ઉ.....			
	નફા-નુકસાન ખાતે (જમા બાકી) ઉ....			
	કારીગર અકસ્માત વળતર ભંડોળ ખાતે ઉ...			
	અનામત ખાતે ઉ...			
	તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે			
	(b) જો નફા-નુકસાન ખાતાંની ઉધાર બાકી હોય તો			
	ભાગીદારોના મૂડી ખાતે ઉ....			
	તે નફા-નુકસાન ખાતે			
7	નવી પેઢીએ ન સ્વીકારેલ મિલકત અંગે			
	ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે ઉ.....			
	તે મિલકત ખાતે			
8	નવી પેઢીએ ન સ્વીકારેલ દેવા અંગે			
	દેવા/જવાબદારી ખાતે ઉ....			
	તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે			
9	નવી પેઢીને મિલકતો નવી કિંમતે સોંપવા અંગેની નોંધ			
	નવી પેઢી ખાતે ઉ....			
	તે જે-તે મિલકતો ખાતે			
10	નવી પેઢીને દેવા જવાબદારી નક્કી કરેલ કિંમતે સોંપવા અંગેની નોંધ			
	જે તે દેવા/જવાબદારીઓ ખાતે ઉ.....			
	તે નવી પેઢી ખાતે			
11	ભાગીદોના મૂડી ખાતાં બંધ કરવા અંગેની નોંધ			
	ભાગીદારોના મૂડી ખાતે ઉ.....			
	તે નવી પેઢી ખાતે			

- **નવી પેઢીના ચોપડે જરૂરી આમનોંધ**

તારીખ	વિગત	ખા.પા	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
1	જૂની પેઢીનાં ધંધાની મિલકતો, દેવા/જવાબદારી અને મૂડી અંગેની નોંધ			
	મિલકતો ખાતે ઉ....			
	તે દેવા/જવાબદારી ખાતે			
	તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે			
	(નોંધ- ઉપરની નોંધ જૂની બંને પેઢીની અલગ અલગ કરવી)			
2	પાઘડી ખાતું નવા પાકાં સરવૈયાં દર્શાવવાનું ન હોય ત્યારે			
	નવી પેઢીનાં ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે ઉ....			
	તે પાઘડી ખાતે			

3.	જો નવી પેઢીમાં ભાગીદારો નિશ્ચિત રકમ મૂડી તરીકે લાવવાની હોય તો			
	(a) જો તે માટે રકમ ખૂટતી હોય તો			
	રોકડ/બૅંક ખાતે ઉ....			
	તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે			
	(b) જો તે માટે રકમ વધતી હોય તો			
	ભાગીદારના મૂડી ખાતે ઉ......			
	તે રોકડા/બૅંક ખાતે			

ઉદાહરણ 1 A અને Bની પેઢી અને C અને D ની પેઢીના પાકાં સરવૈયાં નીચે મુજબ હતાં. A અને B 1:1 અને C અને D 2:3 મુજબ નફો-નુકસાન વહેંચે છે. બંને પેઢી સંયોજન કરી નવી પેઢી ABCD રચવાનું નક્કી કરેલ.

તા.31-3-2017ના રોજના પાકા-સરવૈયા

દેવા		A અને B (₹)	C અને D (₹)	મિલકતો	A અને B (₹)	C અને D (₹)
મૂડી ખાતાં				મકાન	70,000	75,000
A =	50,000			ફર્નિચર	12,000	14,000
B =	50,000	1,00,000		રોકાણો	6,000	8,000
C =	40,000			સ્ટૉક	18,000	22,000
D =	60,000		1,00,000	દેવાદારો	50,000	38,000
સામાન્ય અનામત		20,000	25,000	રોકડ/બૅંક	8,000	11,000
લેણદારો		40,000	35,000	મળવાની બાકી આવક	6,000	-
દેવીહૂંડી		7,000	8,000	અ.ચૂ. વીમા પ્રીમિયમ	-	4,000
ચૂ.બા. પગાર		3,000	4,000			
		1,70,000	**1,72,000**		**1,70,000**	**1,72,000**

સંયોજનની શરતો નીચે મુજબ મંજૂર કરવામાં આવી હતી.

1. નવી પેઢીમાં દરેક ભાગીદારોનું નફા-નુકસાનનું પ્રમાણ 3:2:2:3 રાખવું.
2. બંને પેઢીના મકાનની કિંમત અનુક્રમે 90000 અને 95000 ગણવી.
3. બન્ને પેઢીના ફર્નિચરની કિંમતમાં 10% ઘટડા કરવો.
4. A અને Bની પેઢીના રોકાણોમાં 10% અને C અને D પેઢીના રોકાણોમાં 5% વધારો કરવો.
5. બન્ને પેઢીના સ્ટૉકમાં 10% ઘટાડો કરવો.
6. બન્ને પેઢીના દેવાદારો ઉપર 5% ઘાલખાદ્ય અનામત રાખવી.
7. બંન્ને પેઢીના લેણદારો 10% વટાવ અનામત સાથે પેઢીએ કબૂલ્યાં.
8. બાકીના દેવા ચોપડે કિંમતે ગણવા.

9. રોકડ બૅંક સહિત તમામ મિલકતો-દેવાં નવી પેઢીએ લઈ લેવા.

આ માહિતી પરથી બન્ને પેઢીઓનાં ચોપડા બંધ કરવા માટે આમનોંધ લખો.

જવાબ : A અને Bનાં ચોપડા બંધ કરવા જરૂરી આમનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા પા	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
31-3-17	(1) મકાનની કિંમત થયેલા વધારાની નોંધ :			
	મકાન ખાતે ઉ....		20,000	
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			20,000
	(2) ફર્નિચરની કિંમતમાં થયેલ ઘટાડાની નોંધ			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ....		1,200	
	તે ફર્નિચર ખાતે			1,200
	(3) રોકાણોની કિંમતમાં થયેલ વધારાની નોંધ			
	રોકાણો ખાતે ઉ....		600	
	તે નફા-નુકસાન હવાલો ખાતે			600
	(4) સ્ટૉકની કિંમતમાં થયેલ ઘટાડાની નોંધ			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ....		1,800	
	તે સ્ટૉક ખાતે			1,800
	(5) દેવાદારો પર ઘા. અનામત અંગેની નોંધ			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...		2,500	
	તે દેવાદારો ખાતે			2,500
	(6) લેણદારો પર વટાવ અનામત અંગેની નોંધ			
	લેણદારો ખાતે ઉ...		4,000	
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			4,000
	(7) નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું બંધ કરવા અંગેની નોંધ			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...		19,100	
	તે Aના મૂડી ખાતે			9,550
	તે Bના મૂડી ખાતે			9,550
31-7-17	(8) સામાન્ય અનામત અંગેની નોંધ			
	સામાન્ય અનામત ખાતે ઉ....		20,000	
	તે Aના મૂડી ખાતે			10,000
	તે Bના મૂડી ખાતે			10,000
	(9) ભાગીદારી પેઢીની મિલકતો નવી કિંમત મુજબ નવી પેઢીને સોપતાં			
	નવી પેઢી AB ખાતે ઉ....		1,85,100	
	તે મકાન ખાતે			90,000
	તે ફર્નિચર ખાતે			10,800

	તે રોકાણો ખાતે			6,600
	તે સ્ટૉક ખાતે			16,200
	તે દાવાદારો ખાતે			47,500
	તે રોકાડા બૅંક ખાતે			8,000
	તે મળવાની બાકી આવક ખાતે			6,000
	(10) નવી પેઢીને દેવા-જવાબદારી સોપતા			
	લેણદારો ખાતે ઉ....		36,000	
	દેવીહૂંડી ખાતે ઉ.....		7,000	
	ચૂકવવાની બાકી પગાર ખાતે ઉ....		3,000	
	તે નવી પેઢી ABCD ખાતે			46,000
	(11) નવી પેઢીને ભાગીદારોની આખરની મૂડી સોપતા			
	A ના મૂડી ખાતે ઉ....		69,550	
	B ના મૂડી ખાતે ઉ....		68,550	
	તે નવી પેઢી ABCD ખાતે			1,39,100
	કુલ		4,39,400	4,39,400

❖ **C અને D નાં ચોપડા બંધ કરવા જરૂરી આમનોંધ :**

તારીખ	વિગત	ખા પા	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
31-3-17	- <u>મકાનની કિંમતમાં થયેલ વધારાની નોંધ</u>			
	મકાન ખાતે ઉ.....		20,000	
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			20,000
	- <u>ફર્નિચરની કિંમતમાં થયેલ ઘટાડાની નોંધ</u>			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ....		1,400	
	તે ફર્નિચર ખાતે			1,400
	- <u>રોકાણોની કિંમતમાં થયેલ વધારાની નોંધ</u>			
	રોકાણો ખાતે ઉ...		400	
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			400
	- <u>સ્ટૉકમાં થયેલ ઘટાડાની નોંધ</u>			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...		2,200	
	તે સ્ટૉક ખાતે			2,200
	- <u>દેવાદારો પર ઘા.અ અંગેની નોંધ</u>			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...		1,900	
	તે દેવાદારો ખાતે			1,900
	- <u>લેણદારો પર ઘટાવ અનામત અંગેની નોંધ</u>			
	લેણદારો ખાતે ઉ....		3,500	
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			3,500

	- <u>નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું બંધ કરવાની નોંધ</u>			
	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...		18,400	
	તે Cના મૂડી ખાતે			7,300
	તે Dના મૂડી ખાતે			11,040
	- <u>સામાન્ય અનામતની બાકી અંગેની નોંધ</u>			
	સામાન્ય અનામત ખાતે ઉ....		25,000	
	તે Cના મૂડી ખાતે			10,000
	તે Dના મૂડી ખાતે			15,000
	- <u>ભાગીદારી પેઢીના મિલકતો નવી પેઢીને સોંપવા અંગેની નોંધ</u>			
	નવી પેઢી ABCD ખાતે ઉ...		1,86,900	
	તે મકાન ખાતે			95,000
	તે ફર્નિચર ખાતે			12,600
	તે રોકાણો ખાતે			8,400
	તે સ્ટૉક ખાતે			19,800
	તે દેવાદારો ખાતે			36,100
	તે રોકડ/બૅંક ખાતે			11,000
	તે અ.ચૂ વીમા પ્રીમિયમ ખાતે			4,000
	- <u>નવી પેઢી દેવા-જવાબદારી સોંપવા અંગેની નોંધ</u>			
	લેણદારો ખાતે ઉ....		31,500	
	દેવીહૂંડી ખાતે ઉ....		8,000	
	ચૂ.બા. પગાર ખાતે ઉ...			43,500
	તે નવી પેઢી ABCD ખાતે			43,500
	- <u>નવી પેઢીને ભાગીદારોની આખરની મૂડી સોંપવા અંગેની નોંધ</u>			
	Cના મૂડી ખાતે ઉ....		57,360	
	Dના મૂડી ખાતે ઉ...		86,040	
	તે નવી પેઢી ABCD ખાતે			1,43,400
			4,42,600	4,42,600

ઉદાહરણ 2 રામ અને લક્ષ્મણ તેમની પેઢીમાં 2:3 પ્રમાણમાં તથા કૃષ્ણ અને બળદેવ તેમની પેઢીમાં 4:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચે છે, બન્ને પેઢીઓનાં પાકાં સરવૈયાં નીચે મુજબ છે

તા. 31-3-2017ના રોજનાં પાકાં સરવૈયાં

જવાબદારીઓ	રામ અને લક્ષ્મણ	કૃષ્ણ અને બળદેવ	મિલકત-લેણાં	રામ અને લક્ષ્મણ	કૃષ્ણ અને બળદેવ
<u>મૂડી</u>			મકાન	1,50,000	1,20,000
રામ	1,50,000		યંત્રો	56,000	36,000
લક્ષ્મણ	1,00,000		ફર્નિચર	40,000	35,000
કૃષ્ણ		1,00,000	સ્ટૉક	35,000	20,000

બળદેવ		50,000	દેવાદારો	80,000	88,000
સામાન્ય અનામત	18,000	24,000	રોકડ	17,000	15,000
નફા-નુકસાન ખાતું	12,000	16,000	લેણીહૂંડી	11,000	13,000
કામદાર અકસ્માત					
વળતર ફંડ	20,000	25,000			
લેણદારો	60,000	75,000			
દેવીહૂંડી	15,000	18,000			
કામદાર બચત ખાતાં	14,000	19,000			
	3,89,000	**3,27,000**		**3,89,000**	**3,27,000**

તા.1-4-2017ના રોજ બન્ને પેઢીઓનું સંયોજન કરી નવી પેઢી યાદવ બ્રધર્સની રચના કરવામાં આવી, તે અંગે નીચે મુજબ શરતો હતી :

1) બન્ને પેઢીઓના મકાનમાં 10% વધારો કરવો.
2) બન્ને પેઢીઓના યંત્રો અને ફર્નિચરની કિંમતમાં અનુક્રમે 10% અને 5% ઘટાડો કરવો.
3) બન્ને પેઢીના સ્ટૉકની કિંમતમાં 20% વધારો કરવો.
4) દેવાદારો પર 5% ઘાલખાદ્ય અનામત ગણવી.
5) રામ અને લક્ષ્મણની પેઢીની પાઘડીની કિંમત ₹50000 અને કૃષ્ણ અને બળદેવની પેઢીની પાઘડીની કિંમત ₹40000 ગણવી.
6) રામ અને લક્ષ્મણની પેઢીના લેણદારો 10% ઓછી કિંમતે ખરીદે છે, જ્યારે કૃષ્ણ અને બળદેવના લેણદારો 5% ઓછી કિંમતે ખરીદે છે.
7) રામ અને લક્ષ્મણની પેઢીની લેણીહૂંડી રામ 5% ઓછી કિંમતે ખરીદે છે, જ્યારે કૃષ્ણ અને બળદેવની લેણીહૂંડી યાદવ બ્રધર્સ 10% ઓછી કિંમતે દર્શાવવાની છે.

બન્ને જૂની પેઢીના ચોપડામાં પાઘડી ખાતાં સહિત જરૂરી ખાતાં બનાવો. નવી પેઢીનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

જવાબ : જૂની પેઢી રામ અને લક્ષ્મણના ચોપડે જરૂરી ખાતાં

ઉ **નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું** જ

વિગત	રકમ(₹)	વિગત	રકમ(₹)
યંત્રો ખાતે	5,600	મકાન ખાતે (10% વધારો)	15,000
ફર્નિચર ખાતે	2,000	સ્ટૉક ખાતે	7,000
ઘાલખાદ્ય અનામત ખાતે	4,000	લેણદારો ખાતે	6,000
લેણીહૂંડી ખાતે	550		
મૂડી ખાતે (નફો) (2:3)			
રામ = 6,340			
લક્ષ્મણ = 9,510	15,850		
	28,000		**28,000**

ઉ **ભાગીદારોના મૂડી ખાતાં** જ

વિગત	રામ	લક્ષ્મણ	વિગત	રામ	લક્ષ્મણ
લેણીહૂંડી ખાતે	10,450		બા.આ. લાવ્યા	1,50,000	1,00,000
			પાઘડી ખાતે	20,000	30,000
			સામાન્ય અનામત ખાતે	7,200	10,800
			નફા-નુકસાન ખાતે	4,800	7,200
નવી પેઢી યાદવ બ્રધર્સ	1,85,890	1,69,510	કા.અકસ્માત વળતર	8,000	12,000
ખાતે લઈ ગયા			નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે	6,340	9,510
	196340	**169510**		**196340**	**169510**

ઉ **પાઘડી ખાતું** જ

વિગત	રકમ(₹)	વિગત	રકમ(₹)
રામની મૂડી ખાતે	20,000		
લક્ષ્મણના મૂડી ખાતે	30,000	નવી પેઢી યાદવ બ્રધર્સ ખાતે	50,000
	50,000		**50,000**

❖ **કૃષ્ણ અને બળદેવની પેઢીના ચોપડે જરૂરી ખાતાં**

ઉ **નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું** જ

વિગત	રકમ(₹)	વિગત	રકમ(₹)
યંત્રો ખાતે	3,600	મકાન ખાતે	12,000
ફર્નિચર ખાતે	1,750	સ્ટૉક ખાતે	4,000
ઘાલખાધ અનામત ખાતે	4,400	લેણદારો ખાતે	3,750
લેણીહૂંડી ખાતે	1,300		
મૂડી ખાતે (નફો) (4:1)			
કૃષ્ણ 6,960			
બળદેવ 1,740	8,700		
	19,750		**19,750**

ઉ **ભાગીદારોના મૂડી ખાતાં** જ

વિગત	કૃષ્ણ	બળદેવ	વિગત	કૃષ્ણ	બળદેવ
			બા.આ. લાવ્યા	1,00,000	50,000
			પાઘડી ખાતે	32,000	8,000
			સામાન્ય અનામત ખાતે	19,200	4,800
નવી પેઢી યાદવ બ્રધર્સ	1,90,960	72,740	કા. અકસ્માત વળતર ખાતે	20,000	5,000
ખાતે લઈ ગયા			નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે	6,960	1,740
	1,90,960	**72,740**		**1,90,960**	**72,740**

ઉ **પાઘડી ખાતું** જ

વિગત	રકમ(₹)	વિગત	રકમ(₹)
કૃષ્ણના મૂડી ખાતે	32,000		
બળદેવના મૂડી ખાતે	8,000	નવી પેઢી યાદવ બ્રધર્સ ખાતે	40,000
	40,000		**40,000**

નવી પેઢી યાદવ બ્રધર્સનાં ચોપડામાં સંયોજન બાદનું નવું પાકું-સરવૈયું

મૂડી-દેવા		રકમ(₹)	મિલકતો-લેણા	રકમ
મૂડી			પાઘડી (5,000+40,000)	90,000
રામ	1,85,890		મકાન (1,65,000+1,32,000)	2,97,000
લક્ષ્મણ	1,69,510		યંત્રો (50,400+32,400)	82,800
કૃષ્ણ	1,90,960		ફર્નિચર (38,000+33,250)	71,250
બળદેવ	72,740	6,19,100	સ્ટૉક (42,000+24,000)	66,000
			દેવાદારો = બાદ ઘા. અનામત	
લેણદારો (54000+71250)		1,25,250	(80,000-4,000 = 76,000	
			88,000-4,400 = 83,600	1,59,600
દેવીહૂંડી(15000+18000)		33,000	રોકડ (17,000+15,000)	32,000
			લેણીહૂંડી (કૃષ્ણ અને બળદેવની)	11,700
કામદાર બચત ખાતાં (14000+19000)		33,000		
		8,10,350		**8,10,350**

સ્વાધ્યાય

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો

1. ભાગીદારી પેઢીઓના સંયોજન વખતે જૂની પેઢી (જેના ચોપડા ચાલુ રાખવાના છે)ના ચોપડામાં લખવામાં આવતી જરૂરી શક્ય આમનોંધો આપો.
2. ટૂંકનોંધ લખો :

(1) પેઢીનાં સંયોજન વખતે ઊભા થતાં મુદ્દાઓ.

અથવા

(1) ભાગીદારી પેઢીઓના સંયોજનના સંજોગોમાં જૂની પેઢીમાં ઉપસ્થિત થતાં મુદ્દાઓ.

(2) ભાગીદારી પેઢીનું સંયોજન.

(3) ભાગીદારી પેઢીનાં સંયોજનના હેતુઓ.

3. ભાગીદારી પેઢીનાં સંયોજનમાં નીચેના દરેક સંજોગો માટે જૂની પેઢીનાં ચોપડે કેવી આમનોંધ આપશો?
   A. જયારે નવી પેઢી કોઈ મિલકત ન લે ત્યારે.
   B. જયારે ભાગીદારોનાં ખાતાં નવી પેઢી ખાતે બંધ કરવામાં આવે ત્યારે.
   C. જયારે તે પેઢીની પાઘડી નક્કી કરવામાં આવે ત્યારે.
4. ભાગીદારી પેઢીનાં સંયોજન વખતે કરવામાં આવતી આમનોંધ
   1. જૂની પેઢીનાં ચોપડે
   2. નવી પેઢીનાં ચોપડે

(બ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો

1. P – Q અને R – S પેઢીનું તા.31-3-2016ના રોજ બે પેઢીનું સંયોજન થયું. તે તારીખનું P – Qનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું.

પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવા	રકમ(₹)	મિલકતો-લેણા	રકમ(₹)
લેણદારો	10,000	જમીન અને મકાન	30,000
અનામત ભંડોળ	3,000	ફર્નિચર	2,000
<u>મૂડી ખાતાં</u>		સ્ટૉક	8,000
P 21,000		દેવાદારો	7,500
Q <u>14,000</u>	35,000	રોકડ	500
	48,000		48,000

P અને Q અનુક્રમે 4 : 1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા હતાં, P અને Q નીચેની શરતો માટે સંમત થયાં હતાં.

1. પાઘડીની કિંમત ₹8,000 ગણવી.
2. જમીન અને મકાન 10% કિંમતે અને દેવાદારો પર 4% ઘાલખાધ અનામત રાખવાનું છે.
3. ફર્નિચર નવી પેઢીએ લેવું નહીં.
4. સ્ટૉકની કિંમત ₹10,300 ગણવી.

પેઢીનાં સંયોજન વખતે P અને Qના ચોપડે જરૂરી આમનોંધ લખો અને જરૂરી ખાતાં તૈયાર કરો.

2. મેસર્સ શાહ – મહેતા તથા પટેલ-ત્રિવેદીની ભાગીદારી પેઢીનું "મેસર્સ સહકારી બ્રધર્સ" નામની નવી પેઢીમાં તા. 31-3-2016ના રોજ સંયોજન થયું. તે તારીખનું શાહ-મહેતાનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું :

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી – શાહ 60,000 મહેતા <u>40,000</u>	1,00,000 25,000	પાઘડી જમીન-મકાન	10,000 75,000

સામાન્ય અનામત	10,000	પ્લાન્ટ-યંત્રો	40,000
મહેતાની લોન		રોકાણો	15,000
લેણદારો 50,000		સ્ટૉક	30,000
બાદ: જમા વટાવ 1,000	49,000	દેવાદારો	25,000
	10,000	રોકડ	15,000
બૅંક લોન	16,000		
બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ			
	2,10,000		2,10,000

શાહ અને મહેતા અનુક્રમે 2:3ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતાં હતાં. તેમની પેઢી માટે સંયોજનની શરતો નીચે મુજબ હતી :

1. સંયોજન પહેલાં શાહ-મહેતાની પેઢીએ મહેતાની લોન ચૂકવી આપી.
2. રોકાણો અને બૅંક લોન નવી પેઢીએ લેવાનાં નથી.
3. પાઘડી ₹40,000 નક્કી થઈ.
4. જમીન-મકાન 8% ઓછી કિંમતે, પ્લાન્ટ યંત્રો 10% વધુ કિંમતે અને સ્ટૉક ₹20,000માં નવી પેઢીએ ખરીદવાનાં છે. લેણદારો પર 8% જમા વટાવ અનામત તથા દેવાદારો પર 4% ઘાલખાધ અનામત રાખવાનું છે. પેઢીનાં સંયોજન અંગે મે. શાહ-મહેતા અને મે. સહકાર બ્રધર્સના ચોપડે જરૂરી આમનોંધ લખો.

(જવાબ : ન.નું.હ. ખાતાંની ખોટ ₹10,000, મૂડી ખાતાંની બાકી શાહ ₹75,000, મહેતા ₹65,000 નવી પેઢીમાં લઈ જવાશે. બૅંક ₹6,000 અને ₹4,000 મુજબ ભાગીદારો ખાતે જમા કરો. રોકાણો 9,000 અને 6,000 મુજબ ભાગીદારો ખાતે ઉધારો.)

3. ગીતા અને બબીતા 2:1ના પ્રમાણમાં તથા નીતા અને મીતા 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતાં હતાં. તા.31-3-2015ના રોજ તેમની પેઢીઓના પાકાં સરવૈયાં નીચે પ્રમાણે હતાં :

પાકાં સરવૈયાં

મૂડી-દેવાં	ગીતા-બબીતા પેઢી	નીતા-મીતા પેઢી	મિલકત-લેણાં	ગીતા-બબીતા પેઢી	નીતા-મીતા પેઢી
મૂડી ખાતાં :			યંત્રો	30,000	20,000
ગીતાની મૂડી	45,000	-	ફર્નિચર	6,000	2,000
બબીતાનીમૂડી	15,000	-	સ્ટૉક	29,000	23,000
નીતાની મૂડી	-	25,000	દેવાદારો	20,000	14,500
મીતાની મૂડી	-	15,000	લેણીહૂંડી	20,000	20,000
લેણદારો	20,000	15,000	રોકડ/બૅંક	10,000	500
સામાન્ય અનામત	15,000	10,000			
દેવીહૂંડી	5,000	10,000			
આરની લોન	15,000	-			
બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ	-	5,000			
	1,15,000	80,000		1,15,000	80,000

નીચેની શરતોએ બંને પેઢીઓનું સંયોજન કર્યું. ગીતા-બબીતા તથા નીતા-મીતાની પેઢીની મિલકતોની નીચે પ્રમાણે ફેર આંકણી કરવામાં આવી.

1. ગીતા-બબીતાની પેઢીની પાઘડી ₹9,000 નક્કી કરવામાં આવી અને નીતા-મીતાની પાઘડી ₹7,000 નક્કી કરવામાં આવી. જે નવી પેઢીમાં નવા પ્રમાણમાં માંડી વાળવાની છે.
2. બંને પેઢીનાં દેવાદારો પર 5% ઘાલખાધ અનામત રાખવાની છે.
3. ગીતા-બબીતાની પેઢીનું ફર્નિચર નવી પેઢીએ લેવાનું નથી, જ્યારે ગીતા-બબીતાના યંત્રો 10% ઓછા અને સ્ટૉક ₹5,500 વધુ કિંમતે લેવાનો છે.
4. નવી પેઢીમાં કુલ મૂડી ₹1,20,000 ગીતા, બબીતા, નીતા અને મીતાના નવા નફા-નુકસાનના 3:2:2:1ના પ્રમાણમાં રાખવાની છે આ માટે જરૂરી ફેરફાર રોકડથી કરવાનો છે.

ગીતા-બબીતા તથા નીતા-મીતાની પેઢીનાં ચોપડે જરૂરી ખાતાંઓ બનાવો તથા નવી પેઢીનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

(જવાબ અને સમજૂતી : (1) ગીતા-બબીતાની પેઢીનો નફા-નુકસાન હવાલા ખાતાંનો નફો ₹1,500 (2) ગીતા-બબીતાની પેઢીમાં બબીતા ₹12,500 રોકડ લાવશે અને ગીતા ₹7,000 રોકડ લઈ જશે. (3) ગીતા-બબીતાની પેઢીમાં મૂડી ગીતા ₹45,000 અને બબીતા ₹30,000 (4) આ મૂડી નવી પેઢીમાં પાઘડી માંડી વાળ્યા પછીની છે. ગીતાના ખાતે ₹6,000 અને બબીતાના ખાતે ₹4,000 માંડી વાળેલી પાઘડી ઉધારવી. (5) ગીતા-બબીતાની રોકડ સિલક ₹15,500 રહેશે. (6) નીતા-મીતાની પેઢીનું નફા-નુકસાન હવાલા ખાતાંનું નુકસાન ₹725 (7) નીતા-મીતાની પેઢીમાં નીતા ₹765 અને મીતા ₹4,510 રોકડ લઈ જશે અને બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹5,000 + ₹4,775= ₹9,755 રહેશે. (8) નીતા-મીતાની પેઢીમાં મૂડી નીતા ₹30,000 અને મીતા ₹15,000 રહેશે. (9) આ મૂડી નવી પેઢીમાં પાઘડી માંડી વાળ્યા પછીની છે. નીતાના ખાતે ₹4,000 અને મીતાના ખાતે ₹2,000 પાઘડી માંડી વાળવી. (10) નવી પેઢીનાં પાકાં સરવૈયાનો સરવાળો ₹1,94,775 જેમાં રોકડ-બૅંક સિલક ₹15,500 તથા બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ ₹9,775 છે. જો બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ ચૂકવી દેવાય તો સરવાળો ₹1,85,000 થશે.)

4. મેસર્સ X અને Y તથા Z એક જ પ્રકારનો ધંધો કરતાં હતાં. તા.31-3-2016ના રોજ પેઢીઓનું સંયોજન કરવાનું નક્કી કર્યું, તે દિવસે તેનાં પાકાં સરવૈયાં નીચે મુજબ હતાં :

દેવાં	X-Y ₹	Z ₹	મિલકતો	X-Y ₹	Z ₹
મૂડી : X	40,000	-	જમીન-મકાન	20,000	-
Y	20,000	-	સાંચા-યંત્રો	10,000	20,000
Z	-	30,000	ફર્નિચર	1,000	500
લેણદારો	10,000	6,000	રોકાણો	1,500	-
દેવીહૂંડી	3,000	-	સ્ટૉક	27,500	10,000
અનામત	6,000	-	દેવાદારો	18,000	5,000
			રોકડ/બૅંક	1,000	500
	79,000	36,000		79,000	36,000

x અને Y મૂડીના પ્રમાણમાં નફો વહેંચતાં હતાં. નીચેની શરતો સંયોગીકરણ કરતાં કબૂલવામાં આવી

1. બંને પેઢીની પાઘડી છેલ્લા ત્રણ વર્ષના નફાની સરેરાશથી બમણી ગણવી.

નફો	2013-14 ₹	2014-15 ₹	2015-16 ₹
X-Y	9,000	11,000	7,000
Z	4,000	1,000 (ખોટ)	3,000

2. મેસર્સ X-Yના જમીન-મકાનની કિંમત ₹25,000 અને સ્ટૉકની ₹24,000 છે.
3. મેસર્સ X-Yની પેઢી દેવીહૂંડી ચૂકવવાનું માથે લે છે, તેમનાં રોકાણો નવી પેઢીમાં લેવાનાં નથી.
4. Y પોતાનું અંગત ફર્નિચર ₹500નું નવી પેઢીમાં લાવશે.
5. Zના સ્ટૉકની કિંમત 10% ઓછી ગણવાની છે.
6. બંને પેઢીનાં દેવાદારો પર 5% લેખે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરવાની છે.
7. નવી પેઢીમાં X, Y, Zનું નફા-નુકસાન વહેંચણીનું પ્રમાણ 2:1:1 રાખવાનું છે. નવી પેઢીની કુલ મૂડી ₹1,20,000 નક્કી કરવામાં આવી છે. ભાગીદારોની મૂડી તેમના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં રાખવાની છે. ખૂટતી રકમ રોકડેથી લાવવાની છે તથા વધારાની મૂડીની રકમ ઉપાડી લેવાની છે.

ઉપરની માહિતી પરથી બંને પેઢીનાં ચોપડામાં જરૂરી ખાતાં ખોલી નવી પેઢીનું શરૂઆતનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

(જવાબ : મેસર્સ X અને Yના ન.નુ.હ. ખાતાંનો નફો 600 રૂપિયા અને Zના ન.નુ.હ. ખાતાંની ખોટ ₹1,250, મૂડી X ₹57,400, Y ₹28,700 અને Z ₹32,750. નવી પેઢીના પા.સ.નો સરવાળો ₹1,36,000 થશે. X ₹2,600 તથા Y ₹1,300 નવી પેઢીમાં રોકડ લાવશે, જ્યારે Z ₹3,250 લઈ જશે. નવી પેઢીની રોકડ સિલક ₹2,150 રહેશે.)

5. શ્રવણ અને આકાશ 2:1ના પ્રમાણમાં તથા જગદીશ અને નિકુલ 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા હતાં. તા.31-12-16ના રોજ તેમની પેઢીઓનાં પાકાં સરવૈયાં નીચે પ્રમાણે હતાં :

પાકાં સરવૈયાં

મૂડી-દેવાં		શ્રવણ અને આકાશ પેઢી ₹	જગદીશ નિકુલ પેઢી ₹	મિલકત-લેણાં	શ્રવણ અને આકાશ પેઢી ₹	જગદીશ નિકુલ પેઢી ₹
<u>મૂડી ખાતાં:</u>				યંત્રો	6,000	4,000
શ્રવણ	9,000			ફર્નિચર	1,200	400
આકાશ	<u>3,000</u>	12,000		સ્ટૉક	5,800	4,600
જગદીશ	5,000			દેવાદારો	4,000	2,900
નિકુલ	<u>3,000</u>		8,000	લેણીહૂંડી	1,000	-
લેણદારો		4,000	3,000	રોકડ/બૅંક	2,000	100
દેવીહૂંડી		1,000	-			
શ્રવણની લોન		3,000	-			
બૅંકઓવરડ્રાફ્ટ		-	1,000			
		20,000	12,000		20,000	12,000

શ્રવણ અને આકાશ તથા જગદીશ અને નિકુલની પેઢીની મિલકતોની નીચે પ્રમાણે ફેરઆંકણી કરવામાં આવી :

1) શ્રવણ-આકાશની પેઢીની પાઘડી ₹1,800 નક્કી કરવામાં આવી, જે નવી પેઢીમાં નવા પ્રમાણમાં માંડી વાળવાની છે.
2) બંને પેઢીના દેવાદારો પર 5% ઘાલખાધ અનામત રાખવાની છે.
3) શ્રવણ-આકાશની પેઢીનું ફર્નિચર નવી પેઢીએ લેવાનું નથી, જ્યારે યંત્રો 10% ઓછો અને સ્ટૉક ₹1,100 વધુ કિંમતે લેવાનો છે.
4) જગદીશ-નિકુલની પેઢીમાં યંત્રો 15% ઓછે લેવાનાં છે.

નવી પેઢીમાં કુલ મૂડી 24,000 શ્રવણ, આકાશ, જગદીશ અને નિકુલના નવા ન.નુ. 3:2:2:1ના પ્રમાણમાં રાખવાની છે. આ માટે જરૂરી ફેરફાર રોકડેથી કરવાનો છે.

શ્રવણ-આકાશની પેઢીના ચોપડા ચાલુ રાખવામાં આવે છે.

શ્રવણ-આકાશની પેઢીના ચોપડે જરૂરી ખાતાંઓ અને નવી પેઢીનું પાકું સરવૈયું બનાવો.

(જવાબ અને સમજૂતી :

A. શ્રવણ-આકાશની પેઢી : (1) ન.નુ. હવાલા ખાતાંનો નફો ₹300, (2) સંયોજન અગાઉની મૂડી ખાતાંની આખર બાકી શ્રવણ ₹10,400 અને રમેશ ₹3,700.
B. જગદીશ અને નિકુલ : (1) ન.નુ. હવાલા ખાતાંનું નુકસાન ₹745 (2) સંયોજન અગાઉની આખરની મૂડી ખાતાંની બાકી જગદીશ રૂ. 4,553 અને નિકુલ ₹2,702.
C. નવી પેઢી : (1) હવાલા બાદની મૂડી ખાતાંઓની બાકી શ્રવણ ₹9,000; આકાશ ₹6,000, જગદીશ ₹6,000 અને નિકુલ ₹3,000 (2) પાકાં સરવૈયાંનો સરવાળો ₹36,000 (3) નવી પેઢીમાં હવાલા બાદની રોકડ સિલક ₹7,745)

એકમ 2 ભાગીદારી પેઢીનું કંપનીમાં રૂપાંતર

❖ રૂપરેખા

- ➢ પ્રસ્તાવના
- ➢ અર્થ
- ➢ ખરીદ કિંમત નક્કી કરવાની પદ્ધતિ
    - ચોખ્ખી મિલકતોની પદ્ધતિ
    - અવેજ પદ્ધતિ
- ➢ જરૂરી આમનોંધ
- ➢ સ્વાધ્યાય

❖ પ્રસ્તાવના :

ભાગદારી પેઢીની અમુક મર્યાદાઓ છે અને એ મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં લેતા ભાગીદારી પેઢીનું રૂપાંતર કંપનીમાં કરવાનું વિચારવામાં આવે છે. ભાગીદારી પેઢીમાં ભાગીદારોની સંખ્યા પર મર્યાદા છે, ભાગીદારી પેઢીમાં જવાબદારીઓ અમર્યાદિત છે અને ભાગીદારો વધુ પ્રમાણમાં મૂડી રોકી શકતા નથી; એ એની મર્યાદા છે, એવું માની શકાય. જ્યારે ભાગીદારો પેઢીનો વેપાર વધારવાનું વિચારે ત્યારે આ ઉપર જણાવેલ મર્યાદાઓને ધ્યાનમાં રાખતા ભાગીદારીનું રૂપાંતર કંપનીમાં કરવું પસંદ કરે છે.

❖ ભાગીદારી પેઢીનું કંપનીને વેચાણ કે કંપનીમાં રૂપાંતરનો અર્થ :

જ્યારે ભાગીદારી પેઢી પોતાનો ધંધો ચાલુ લિમિટેડ કંપનીને વેચે છે અથવા પોતે જ એક નવી કંપની સ્થાપે છે, ત્યારે તેને ભાગીદારી પેઢીનું કંપનીને વેચાણ કે પેઢીનું કંપનીમાં રૂપાંતર કહેવાય છે. જ્યારે પેઢી પોતાનો ધંધો કંપનીને વેચી દે છે ત્યારે પણ ભાગીદારી પેઢીનાં વિસર્જનની માફક જ હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવે છે. અહીં માલમિલકત નિકાલનું ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે. બધી જ મિલકતો અને દેવાં કંપની લઈ લે છે અને કંપની પોતાના શેર, ડિબેન્ચર તથા રોકડ બદલામાં ખરીદ પેટે ચૂકવે છે.

❖ ખરીદ કિંમત નક્કી કરવી :

જ્યારે ભાગીદારી પેઢીનું વેચાણ કંપનીને કરવામાં આવે ત્યારે ભાગીદારી પેઢીનાં મિલકત અને દેવાંના બદલામાં કંપની જે રકમ ચૂકવવા કબૂલ કરે છે તેને ખરીદકિંમત કહેવાય છે. ખરીદકિંમત શોધવા માટે નીચે મુજબની બે પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી શકાય :

અ) ચોખ્ખી મિલકતોની પદ્ધતિ :

પેઢીની અલગ અલગ મિલકતો કંપની કઈ કિંમતે લેવાની છે એની જાણ કરવામાં આવે છે. તેની સાથે સાથે કોઈ રકમ આપવા કબૂલ થઈ તો પણ જણાવવામાં આવે છે. અહીં નક્કી કરેલી કિંમતે લીધેલ મિલકતો (પાઘડી સહિત)માંથી નક્કી કરેલ કિંમતે લીધેલ દેવાંની રકમ બાદ કરવાથી જે રકમ આવશે તે ખરીદ કિંમત થશે, તેને ચોખ્ખી મિલકતોની પદ્ધતિ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

બ) અવેજ પદ્ધતિ :

ઘણીવાર વેચનાર પેઢીની લીધેલ મિલકતો તેમ જ દેવાં પેટે કંપનીએ પોતાના આપેલા શેર, ડિબેન્ચર તથા રોકડનો સરવાળો કરવાથી જે રકમ આવે તે ખરીદ કિંમત થશે.

❖ **ખરીદનાર કંપનીના શેર તથા ડિબેન્ચર ભાગીદારીઓમાં વહેંચણી :**

સામાન્ય રીતે ખરીદનાર ખરીદ કિંમત પેટે પોતાના શેર, ડિબેન્ચર તથા રોકડ આપે છે. ખરીદનાર કંપનીના શેર તથા ડિબેન્ચર માટે અલગ ખાતું ખોલવામાં આવે છે. કોઈપણ લેખિત કરાર ન હોય તો શેર કે ડિબેન્ચર બધા જ ભાગીદારો વચ્ચે તેમના આખર લેણાની રકમના પ્રમાણમાં એટલે કે મૂડી ખાતાની છેવટની બાકીના પ્રમાણમાં વહેંચવામાં આવશે. શેર કે ડિબેન્ચરની વહેંચણી અપૂર્ણાંકમાં ન થાય તેથી ભાગીદારોને અલગ પૂરેપૂરા શેર કે ડિબેન્ચર અપાશે અને રોકડમાં જરૂરી અસર અપાશે. ભાગીદારો વચ્ચે જો કરાર થયેલ હોય તો શેર કે ડિબેન્ચરની વહેંચણી કરારમાં દર્શાવ્યા મુજબ થશે.

❖ **ધંધો વેચનાર પેઢીના ચોપડામાં જરૂરી આમનોંધ**

ભાગીદારી પેઢીનું કંપનીમાં રૂપાંતર કરવામાં આવે કે કંપનીને વેચાણ કરવામાં આવે ત્યારે બંને પ્રસંગોએ ભાગીદારી પેઢીનું વિસર્જન થાય છે. આ માટે બંને સંજોગોમાં નીચે દર્શાવેલ એક જ પ્રકારની નોંધ લખાય છે :

1) **પેઢીની તમામ મિલકતો ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે માલમિલકત નિકાલ ખાતે લઈ જઈ મિલકતોના ખાતા બંધ કરવા માટે :**

માલમિલકત નિકાલ ખાતે ઉ ....

તે પરચૂરણ મિલકતો ખાતે .....

2) **પેઢીનાં દેવાં ચોપડે કિંમતે માલમિલકત નિકાલ ખાતે લઈ જવા માટે :**

પરચૂરણ – દેવાં ખાતે ઉ....

તે માલમિલકત નિકાલ ખાતે ....

3) **અનામત ભંડોળ, ન.નુ. ખાતાની જમા બાકી, ન.નુ. ખાતાની ઉધાર બાકી અને અવાસ્તવિક મિલકતો ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે લઈ જવા માટે :**

- અનામત ભંડોળ ખાતે ઉ....
  નફા-નુકસાન ખાતે ઉ....
  કારીગર અકસ્માત વળતર ફંડ ખાતે ઉ....
  તે ભાગીદારોના મૂડી ખાતે...
- ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે ઉ....
  તે ન.નુ. ખાતે
  તે અવાસ્તવિક મિલકતો ખાતે

4) **કંપનીએ ચૂકવવાની રકમ (ખરીદકિંમત) માટે :**

ખરીદનાર કંપની ખાતે ઉ. ....

તે માલમિલકત નિકાલ ખાતે

5) કંપની તરફથી ખરીદકિંમત પેટે શેર, ડિબેન્ચર રોકડ મળે ત્યારે :

ખરીદનાર કંપનીના શેર ખાતે ઉ.....
ખરીદનાર કંપનીના ડિબેન્ચર ખાતે ઉ....
રોકડ / બેંક ખાતે ઉ....
તે ખરીદનાર કંપની ખાતે

6) જો ખરીદનાર કંપની વેચનાર પેઢીના અમુક મિલકતો ન લે તો :

(અ) જો મિલકતો રોકડેથી વેચવામાં આવે તો ઉપજેલ રોકડ રકમથી

રોકડ / બેંક ખાતે ઉ.....
તે માલમિલકત નિકાલ ખાતે ...

(બ) જો કોઈ ભાગીદાર મિલકત નક્કી કરેલ કિંમત લઈ લે તો તે રકમથી :

ભાગીદારના મૂડી ખાતે ઉ.....
તે માલમિલકત નિકાલ ખાતે ....

7) જો ખરીદનાર કંપની વેચનાર પેઢીનાં અમુક દેવાં ન લઈ લે તો તે દેવાં પેઢીએ ચૂકવવા પડશે, માટે નીચે મુજબ નોંધ થશે :

માલમિલકત નિકાલ ખાતે ઉ.....
તે રોકડ /બેંક ખાતે ...

8) પેઢીએ ચૂકવેલ વિસર્જન ખર્ચ માટે :

માલમિલકત નિકાલ ખાતે ઉ....
તે રોકડ / બેંક ખાતે .....

9) માલમિલકત નિકાલ ખાતાની બાકી (નફો કે ખોટ) વહેંચણી :

(અ) જો નફો હોય તો :

માલમિલકત નિકાલ ખાતે ઉ...
તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે ...

(બ) જો ખોટ હોય તો ઉપરથી વિરુદ્ધ નોંધ થશે.

10) મૂડીખાતામાં જરૂરી રોકડ લાવીને કે ઉપાડીને બંધ કરવામાં આવશે.

(અ) ભાગીદાર રોકડ લાવે ત્યારે :

રોકડ ખાતે ઉ.....
તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે ....

(બ) ભાગીદારને રોકડ ચૂકવાય ત્યારે :

ભાગીદારના મૂડી ખાતે ઉ ....
તે રોકડ ખાતે

11) ખરીદનાર કંપનીના શેર, ડિબેન્ચર તથા રોકડ ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા :

ભાગીદારોના મૂડી ખાતે ઉ...

તે ખરીદનાર કંપનીનાં શેર ખાતે

તે ખરીદનાર કંપનીનાં ડિબેન્ચર ખાતે

તે રોકડ ખાતે

દાખલા ગણવા ઉપયોગી ક્રમ

- **સૌ પ્રથમ ખરીદકિંમત શોધો.**

1. **જરૂરી ખાતાં ખોલો**, તેમાં (1) માલમિલકત નિકાલ ખાતું (2) ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં (3) ધંધો ખરીદનાર કંપનીનું ખાતું (4) રોકડ ખાતું ખોલવામાં આવશે, આ અંગે કોઈ આમનોંધ થશે નહીં.
2. **ખાતાઓની બાકી ટ્રાન્સફર કરવી :** ઉપર મુજબ ખોલેલા ખાતા પૈકી ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં અને રોકડ ખાતાની બાકીઓ લખી લેવી. આ અંગે કોઈ આમનોંધ થશે નહીં. હવે પાકા સરવૈયાંની બધી બાકીઓ ટ્રાન્સફર કરો. બધી મિલકતો માલમિલકત નિકાલ ખાતાની ઉધાર બાજુ લઈ જવી તે જ પ્રમાણે બધાં દેવાં માલમિલકત નિકાલ ખાતાની જમા બાજુ લખવી. મિલકત સામે કરેલી જોગવાઈ (દા.ત. ઘસારો, રોકાણ વધઘટ ભંડોળ) પણ માલમિલકત નિકાલ ખાતે જમા બાજુ લખવી.
3. **અનામત ટ્રાન્સફર :** પેઢીના ચોપડે સામાન્ય અનામત કે નફા-નુકસાન ખાતાની બાકી હોય તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે તેમના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં લઈ જવી.
4. **ખરીદકિંમતની બે નોંધ :** (અ) કંપની પાસે ખરીદકિંમત લેણી થાય તે અંગે નોંધ કરવી. આ માટે કંપનીનું ખાતું ઉધારવું અને માલમિલકત નિકાલ ખાતું જમા કરવું. (બ) હવે કંપની પાસેથી ખરીદકિંમત મળી જાય તેની નોંધ કરવી તે માટે મળેલ રોકડ, શેર કે ડિબેન્ચર ખાતાં ઉધારવાં અને કંપનીનું ખાતું જમા કરવું.
5. **નહીં લીધેલ મિલકતો :** (અ) કંપનીએ નહીં લીધેલી મિલકતો હોય તો તેનું વેચાણ કરવું અથવા ભાગીદારોને આપી દેવી. **નહીં લીધેલું દેવું :** તે જ પ્રમાણે કંપનીએ કોઈ દેવું લઈ લીધું ન હોય તો તે પેઢીએ ચૂકવી આપવું. આ માટે માલમિલકત નિકાલ ખાતું ઉધારી રોકડ ખાતું જમા કરવું. (બ) જો વિસર્જન ખર્ચ ચૂકવવાનો હોય તો તેની નોંધ કરવી. આ અંગે માલમિલકત નિકાલ ખાતું ઉધારી રોકડ ખાતું જમા કરવું.
6. હવે માલમિલકત નિકાલ ખાતું બંધ કરી તેનો નફો કે નુકસાન ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે તેમના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં લઈ જવો.
7. છેવટે કંપની પાસેથી મળેલ શેર કે ડિબેન્ચર ભાગીદારો વચ્ચે નક્કી કરેલા પ્રમાણમાં વહેંચી આપવા. પ્રમાણ નક્કી કર્યું ન હોય તો છેવટની મૂડીની બાકીના પ્રમાણમાં વહેંચી આપવા. છેલ્લે વધેલી રોકડ ભાગીદારોને આપી તેમનાં મૂડી ખાતાં બંધ કરવાં. આ માટે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં ઉધારી રોકડ ખાતું જમા કરવું.

   રોકડ ખાતું બંધ થઈ જાય તો દાખલો સાચો ગણ્યો છે એમ ખાતરી થાય.

ઉદાહરણ 1 સીતા અને ગીતા સરખે હિસ્સે નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.1-1-17ના રોજ તેમણે ધંધો નવી શરૂ કરેલ કંપનીને વેચી દેવાનું નક્કી કર્યું તે તારીખનું તેમનું સરવૈયું નીચે પ્રમાણે હતું :

સીતા અને ગીતાનું તા. 1-1-2017ના રોજનું પાકું સરવૈયું.

મૂડીદેવાં		₹	મિલકતલેણાં	₹
<u>મૂડી :</u>			જમીન અને મકાન	28,350
સીતા	27,000		ફર્નીચર	16,200
ગીતા	<u>20,250</u>	47,250	દેવાદારો	20,250
લેણદારો		33,750	સ્ટૉક	17,550
મકાન ઘસારા ભંડોળ		4050	રોકડ	2700
		85,050		85,050

- નવી કંપની લેણદારો લેતી નથી તેથી તે ચોપડે કિંમતે ચૂકવવામાં આવે છે. ખરીદ કિંમત ₹8,505 નક્કી થયેલ છે. જેનાં પેટે નવી કંપની ₹27,000ના શેર અને બાકીની રકમ રોકડેથી ચૂકવશે. નવી કંપનીના શેર બંને ભાગીદારો સરખે હિસ્સે લઈ લે છે. ખરીદકિંમત નીચે મુજબ મિલકતોના મૂલ્યાંકન દ્વારા નક્કી થયેલ છે :

મકાન ₹29,700 સ્ટૉક ₹16,200

ફર્નિચર ₹14,850 પાઘડી ₹5,400

દેવાદારો ₹18,900

ઉપરની વિગતો પરથી પેઢીના ચોપડે જરૂરી આમનોંધો લખો અને જરૂરી ખાતાં તૈયાર કરો.

ભાગીદારી પેઢીના ચોપડામાં આમનોંધ

ક્રમ	વિગત	ઉધાર	જમા
1.	મા.મિ.નિ. ખાતે ઉ.....	82,350	
	તે જમીન મકાન ખાતે		28,350
	તે ફર્નિચર ખાતે		16,200
	તે દેવાદારો ખાતે		20,250
	તે સ્ટૉક ખાતે		17,550
	(બા.જે. પરચૂરણ મિલકતોના ખાતા ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે મા.મિ.નિ.ખાતે લઈ ગયા)		
2.	લેણદારો ખાતે ઉ.	33,750	
	મકાનના ઘસારા ભંડોળ ખાતે ઉ.	4,050	
	તે મા.મિ.ની ખાતે લઈ ગયા		37,800
	(બા.જે. ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે જમા બાકી મા.મિ.નિ.ખાતે લઈ ગયા)		
3.	નવી કંપની ખાતે ઉ.	85,050	
	તે મા.મિ.નિ. ખાતે		85,050
	(બા.જે. નવી કંપનીને પરચૂરણ મિલકતો વહેંચી)		

4.	નવી કંપનીના શેર ખાતે ઉ. રોકડ ખાતે ઉ. તે નવી કંપની ખાતે (બા.જે. શેર 2700 ખરીદકિંમત ₹10 પેટે અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવી)	27,000 58,050	 85,050
5.	મા.મિ.નિ. ખાતે ઉ. તે રોકડ ખાતે (બા.જે. પરચૂરણ લેણદારો ચૂકવ્યાં)	33,750	 33,750
6.	મા.મિ.ની. ખાતે ઉ. તે સીતાની મૂડી ખાતે તે ગીતાની મૂડી ખાતે (બા.જે. મા.મિ.નિ. ખાતેનો નફો ભાગીદારો વચ્ચે સરખો વહેંચી આપ્યો.)	6,750	 3,375 3,375
7.	સીતાની મૂડી ખાતે ઉ. ગીતાની મૂડી ખાતે ઉ. તે નવી કંપનીના શેર ખાતે (બા.જે. નવી કંપનીના શેર ભાગીદારો વચ્ચે સરખે હિસ્સે વહેંચી આપ્યાં.)	13,500 13,500	 27,000
8.	સીતાની મૂડી ખાતે ઉ. ગીતાની મૂડી ખાતે ઉ. તે રોકડ ખાતે (બા.જે. ભાગીદારોને તેમની લેણી રકમ રોકડમાં ચૂકવી આપી)	16,875 10,125	 27,000
	કુલ	3,84,750	3,84,750

માલમિલકત નિકાલ ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
<u>પરચૂરણ મિલકતો</u>		મકાન અંગેનું ઘસારા ભંડોળ	4,050
જમીનમકાન 28,350		લેણદાર ખાતે	33,750
ફર્નીચર 16,200		નવી કંપની ખાતે	
દેવાદારો 20,250		(ખરીદકિંમત)	85,050
સ્ટૉક <u>17,550</u>	82,350		
રોકડ (લેણદારો)	33,750		
<u>નફો</u>			
સીતા 3,375			
ગીતા <u>3,375</u>	6,750		
	1,22,850		1,22,850

રોકડ ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
બાકી આગળ લાવ્યા નવી કંપની ખાતે	2,700 58,050	મા.મિ.નિ. ખાતું (લેણદારો) સીતાની મૂડી ખાતે ગીતાની મૂડી ખાતે	33,750 16,875 10,125
	60,750		60,750

ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં

વિગત	સીતા	ગીતા	વિગત	સીતા	ગીતા
નવી કંપનીના શેર ખાતે	13,500	13,500	બા.આ. લાવ્યા	27,000	20,250
રોકડ ખાતે	16,875	10,125	મા.મિ.નિ. ખાતે	3,375	3,375
	30,375	23,625		30,375	23,625

નવી કંપનીનું ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
મા.મિ.નિ. ખાતે	85,050	નવી કંપનીના શેર ખાતે રોકડ ખાતે	27,000 58,050
	85,050		85,050

નવી કંપની ના શેરનું ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
નવી કંપની ખાતે	27,000	સીતાની મૂડી ખાતે ગીતાની મૂડી ખાતે	13,500 13,500
	27,000		27,000

ગણતરી :

ખરીદકિંમત

➔ ચોખ્ખી મિલકત – કુલ મિલકતો = કુલ દેવાં

મકાન	₹29,700	0
ફર્નીચર	₹14,850	0
દેવાદારો	₹18,900	0
સ્ટૉક	₹16,200	0
પાઘડી	₹5,400	0
	₹85,050	0

ચોખ્ખી મિલકત / ખરીદકિંમત = ₹85,050

ચૂકવણી :

શેર = 2700 x 10 = ₹27,000
રોકડ = ₹58,050
કુલ ₹85,050

ઉદાહરણ 2 ખલી અને બલી 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા એક પેઢીના ભાગીદારો હતાં. 31/03/2017ના રોજનું પેઢીનું સરવૈયુ નીચે મુજબ છે :

દેવાં		રકમ	મિલકતો	રકમ
મૂડી :			મકાન	81,200
ખલી	72,500		સ્ટૉક	50,750
બલી	58,000	1,30,500	દેવાદારો	94,250
ખલીનું ચાલુ ખાતું		29,000	રોકડ અને બૅંક	21,750
બલીની લોન		43,500	બલીનું ચાલુ ખાતું	14,500
લેણદારો		79,750	ફર્નિચર	11,600
			મોટરગાડી	8,700
		2,82,750		**2,82,750**

ભાગીદારોની ધંધામાંથી નિવૃત્ત થવાની ઈચ્છા હોવાથી તેમણે તેમનો ધંધો ખલી બલી લિ. ને વહેંચી દીધો. ખલી બલી લિ. ફર્નિચર અને મોટરગાડી સિવાયની કાયમી મિલકતો અને સ્ટૉક લેવા સંમત થઈ.

ખરીદકિંમત પેટે ₹81,200 રોકડા, દરેક ₹100નો તેવા 1305 ઇક્વીટી શેર ₹80ના ભાવે તથા ₹100નો તેવા 580 પ્રેફરન્સ શેર દરેક ₹80ના ભાવે આપશે. દેવાદારો પાસેથી ₹88,450 વસૂલ થયા અને લેણદારોને ₹73,950 આપીને ચૂકતે કરવામાં આવ્યાં.

ખલી ફર્નિચર ₹17,400ની કિંમતે અને બલી મોટરગાડી ₹11,600ની કિંમતે લઈ જશે, બલીને તેની લોનની રકમમાંથી ₹3,500 રોકડા આપવાના છે અને બાકીના ₹40,000ના પ્રેફરન્સ શેર ખલીને આપવાના છે.

ઇક્વિટી શેર બંને ભાગીદારો વચ્ચે સરખા ભાગે વહેંચવા અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવવી, ઇક્વિટી શેર અને પ્રેફ શેરની કિંમત શેર દીઠ ₹80 ગણવાની છે.

પેઢીના ચોપડે જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો.

ઉ. **મા.મિ.નિ. ખાતું** જ.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
<u>પરચુરણ મિલકતો :</u>			
મકાન 81,200		**<u>પરચુરણ દેવાં :</u>**	
ફર્નિચર 11,600		લેણદારો	79,750
મોટરગાડી 8,700		**<u>બૅંક ખાતે :</u>**	
સ્ટૉક 50,750		દેવાદારો	88,450
દેવાદારો 94,250	2,46,500	ખલી બલી લિ.(ખરીદકિંમત)	2,32,000
બૅંક ખાતે (લેણદારો)	73,950	ખલીના ચાલુ ખાતે (ફર્નિચર)	17,400
<u>નફો :</u>		બલીના ચાલુ ખાતે (મોટરગાડી)	11,600
ખલી 65,250			
બલી 43,500	1,08,750		
	4,29,200		4,29,200

ઉ. **ખલી બલી લિ.નું ખાતું** જ.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
મા.મિ.નિ. ખાતે	2,32,000	ઈશેર ખાતે.	1,04,400
		પ્રેફશેર ખાતે.	46,400
		રોકડ ખાતે	81,200
	2,32,000		2,32,000

ઉ. **ઈ.શેરનું ખાતું** જ.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
ખલી બલી લિ. ખાતે	1,04,400	ખલીના ચાલુ ખાતે	52,200
		બલીના ચાલુ ખાતે	52,200
	1,04,400		1,04,400

ઉ. **પ્રેફરન્સ શેરનું ખાતું** જ.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
ખલી બલી લિ.	46,400	બલીના લોન ખાતે	40,000
		ખલીના ચાલુ ખાતે	6,400
	46,400		46,400

ઉ. **બલીના લોનનું ખાતું** જ.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
પ્રેફ શેર ખાતે	40,000	બા. આ. લાવ્યા	43,500
રોકડ ખાતે	3,500		
	43,500		43,500

ઉ. **રોકડ અને બેંકનું ખાતું** જ.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
બા. આ. લાવ્યા	21,750	મા.મિ.નિ. ખાતે	73,950
ખલી બલી લિ.	81,200	બલીની લોન ખાતે	3,500
મા.મિ.નિ. ખાતે દેવાદારો	88,450	ખલીની મૂડી ખાતે	90,750
		બલીની મૂડી ખાતે	23,200
	1,91,400		1,91,400

ઉ. **ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતા** જ.

વિગત	ખલી	બલી	વિગત	ખલી	બલી
ચાલુ ખાતે		34,800	બા. આ. લાવ્યા	72,500	58,000
રોકડ ખાતે	90,750	23,200	ચાલુ ખાતે	18,250	
	90,750	58,000		90,750	58,000

ઉ. **ભાગીદારોનાં ચાલુ ખાતા** જ.

વિગત	ખલી	બલી	વિગત	ખલી	બલી
બા.આ. લાવ્યા		14,500	બા.આ. લાવ્યા	29,000	
પ્રેફ. શેર ખાતે	6,400		મા.મિ.નિ. ખાતે	65,250	43,500
મા.મિ.નિ. ખાતે	17,400	11,600	મૂડી ખાતે		34,800
ઈ શેર ખાતે.	52,200	52,200			
મૂડી ખાતે	18,250				
	94,250	78,300		94,250	78,300

<u>ગણતરી</u> :

<u>ખરીદકિંમત (અવેજ પદ્ધતિ) :</u>

ઈ શેર.	1305 x 80	=	1,04,400
પ્રેફ શેર.	580 x 80	=	46,400
રોકડ		=	81,200
			₹2,32,000

જૂની પેઢીના ચોપડે હિસાબી નોંધો :

ઉદાહરણ 3 (અ) અને (બ)ની પેઢી તા.1-7-16ના રોજ (ક) અને (ડ) લિ. સાથે જોડાવાનો કરાર કરે છે. (અ) અને (બ) અનુક્રમે 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચે છે, તે તારીખે તેમનું પાકું સરવૈયું નીચે પ્રમાણે છે :

મેસર્સ (અ) અને (બ)નું પાકું સરવૈયું

દેવાં	₹	મિલકતો		₹
લેણદારો	38,000	મકાનો		80,000
અનામત ભંડોળ	10,000	સ્ટોક		70,000
<u>મૂડી ખાતાં :</u>		દેવાદારો	40,000	

અ 1,00,000 બ 60,000	1,60,000	ઘાલખાધ અનામત 2,000 રોકાણો	38,000 20,000
	2,08,000		2,08,000

❖ **કરારની શરતો નીચે પ્રમાણે છે.**

1) રોકાણો નવી પેઢીએ લેવાં નહીં.
2) મકાનો ₹90,000ની કિંમતે અને સ્ટૉક ₹74,000ની કિંમતે લેવો.
3) દેવાદારો પર ઘાલખાધ અનામત 10% જેટલી રાખવી.
4) પાઘડીની કિંમત ₹40,000 ગણવી.

મેસર્સ અ અને બની પેઢીના ચોપડા બંધ કરવા આમનોંધ આપો અને જરૂરી ખાતાં તૈયાર કરો.

જવાબ : અહીં આપણે જે ક્રમ દર્શાવ્યો છે તે ક્રમમાં જ દાખલો ગણીશું.

1) અનામત ભંડોળની બાકી, ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચી દઈશું.
2) નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું બનાવીશું.
3) નહિ લીધેલ રોકાણો ભાગીદારો ખાતે મૂડીના પ્રમાણમાં ઉધારીશું.
4) પાઘડી ભાગીદારો ખાતે જમા કરીશું.
5) મિલકતો નવી કંપની ખાતે લઈ જઈશું.
6) દેવાં નવી કંપની ખાતે લઈ જઈશું.
7) મૂડી ખાતાની બાકી નવી કંપની ખાતે લઈ જઈશું.

ઉ. નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું જ.

વિગત		₹	વિગત	₹
ઘાલખાધ અનામત		2,000	મકાનો	10,000
<u>નફો : મૂડી ખાતે</u>			સ્ટૉક	4,000
(અ)	7,200			
(બ)	4,800	12,000		
		14,000		14,000

ઉ. મૂડી ખાતા જ.

વિગત	(અ) ₹	(બ) ₹	વિગત	(અ) ₹	(બ) ₹
રોકાણઓ (5:3)	12,500	7,500	બા.આ. લાવ્યા	1,00,000	60,000
નવી પેઢી ખાતે	1,24,700	77,300	અનામત	6,000	4,000
			ન.નુ. હવાલા ખાતે	7,200	4,800
			પાઘડી	24,000	16,000
	1,37,200	84,800		1,37,200	84,800

ઉ. **નવી કંપનીનું ખાતું** જ.

વિગત	₹	વિગત	₹
પાઘડી	40,000	ઘાલખાધ અના.	4,000
મકાનો	90,000	લેણદારો	38,000
સ્ટૉક	74,000	(અ) ની મૂડી	1,24,700
દેવાદારો	40,000	(બ) ની મૂડી	77,300
	2,44,000		2,44,000

ધ્યાનમાં રાખો : નવી પેઢીનું ખાતું પાકાં સરવૈયા જેવું છે. તેથી બંને બાજુનો સરવાળો સરખો થવો જોઈએ.

આમનોંધ

ક્રમ નં.	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
1.	અનામત ભંડોળ ખાતે ઉ...		10,000	
	તે (અ)ના મૂડી ખાતે			6,000
	તે (બ)ના મૂડી ખાતે			4,000
	(બા.જે. અનામત ભંડોળ વહેંચી દીધું)			
2.	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ...		2,000	
	તે ઘાલાખાધ અનામત ખાતે			2,000
	(બા.જે ઘા.અ. 10% સુધી વધારો)			
3.	મકાનો ખાતે ઉ...		10,000	
	સ્ટૉક ખાતે ઉ...		4,000	
	તે ન.નુ. હવાલા ખાતે			14,000
	(બા.જે. મિલકતોને કિંમત વધારી)			
4.	ન.નુ. હવાલા ખાતે ઉ...		12,000	
	તે (અ) ના મૂડી ખાતે			7,200
	તે (બ) ના મૂડી ખાતે			4,800
	(બા.જે. ન.નુ. હવાલા ખાતાનો નફો ભાગીદારોના મૂડી ખાતે લઈ ગયા)			
5.	(અ)ના મૂડી ખાતે ઉ...		12,500	
	(બ)ના મૂડી ખાતે ઉ...		7,500	
	તે રોકાણો ખાતે			20,000
	(બા.જે નવી કંપનીએ નહીં લીધેલા રોકાણો ભાગીદારો ખાતે મૂડીના પ્રમાણમાં ઉધાર્યા)			
6.	પાઘડી ખાતે ઉ...		40,000	
	તે (અ)ના મૂડી ખાતે			24,000
	તે (બ)ના મૂડી ખાતે			16,000
7.	નવી કંપની ખાતે ઉ.		2,44,000	
	તે પાઘડી ખાતે			40,000

	તે મકાનો ખાતે			90,000
	તે સ્ટૉક ખાતે			74,000
	તે દેવાદારો ખાતે			40,000
	(બા.જે. મિલકતો નવી કંપની ખાતે લઈ ગયા)			
8.	લેણદારો ખાતે ઉ.		38,000	
	તે નવી કંપની ખાતે			38,000
	(બા.જે. દેવાં નવી કંપની ખાતે લઈ ગયા)			
9.	ઘાલખાધ અનામત ખાતે ઉ.		4,000	
	તે નવી કંપની ખાતે			4,000
	(બા.જે. ઘા.અ. નવી કંપની ખાતે લઈ ગયા)			
10.	અના મૂડી ખાતે ઉ.		1,24,700	
	બના મૂડી ખાતે ઉ.		77,300	
	તે નવી કંપની ખાતે			2,02,000
	(બા.જે. ભાગીદારોને મૂડી નવી કંપની ખાતે લઈ ગયા)			
	કુલ		5,86,000	5,86,000

ઉદાહરણ 4 ગીતા અને સીતા એક પેઢીના ભાગીદારો છે. તેઓની પેઢીનું તા.31-3-17ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે :

પાકું સરવૈયું

દેવાં	રકમ(₹)	મિલકતો	રકમ(₹)
ગીતાની મૂડી	50,000	યંત્રો	58,000
સીતાની મૂડી	50,000	પાઘડી	12,000
નફા-નુકસાન ખાતું	30,000	મકાન	50,000
યંત્રોનું ઘસારા ફંડ	8,000	રોકડ	12,000
લેણદારો	30,000	દેવાદારો	25,000
		સ્ટૉક	11,000
	1,68,000		1,68,000

મીતા લિ.ની સ્થાપના ઉપરની પેઢીનો ચાલુ ધંધો ખરીદવા માટે થઈ. (1) મીતા લિ. પેઢીના દેવાદારો, લેણદાર થતા રોકડ ખરીદશે નહીં. (2) મીતા લિ. પેઢીની મિલકતો નીચેની કિંમતે ખરીદશે. (i) પાઘડી ₹10,000 (ii) મકાન ₹80,000 (iii) યંત્રો અને સ્ટૉક – ચોપડે કિંમતે. (3) ખરીદકિંમત પેટે મીતા લિ. દરેક ₹100નો તેવા 1,200 ઇક્વિટી શેર 10% પ્રીમિયમથી આપે છે અને બાકીની રકમ રોકડેથી ચૂકવે છે. (4) મીતા લિ. પેઢીના દેવાદારો પાસેથી ઉઘરાણી મેળવવાનું અને લેણદારોને ચૂકવવાનું સ્વીકારે છે. આ માટે ઉઘરાવેલી રકમના 5% અને ચૂકવેલ રકમના 2% કમિશન મેળવે છે. (5) દેવાદારોને 10% રોકડ વટાવ આપ્યો. લેણદારોને 5% વટાવે ચૂકવી આપ્યા. (6) મીતા લિ. 800 ઇક્વિટી શેર દરેક ₹100નો તેવા 10% પ્રીમિયમથી બહાર પાડે છે, જે પૂરેપૂરા ભરપાઈ થાય છે.

ઉપરની વિગતો પરથી ભાગીદારી પેઢીના ચોપડામાં જરૂરી ખાતાં દોરો તથા કંપનીના ચોપડામાં આમનોંધ લખો.

જવાબ : જરૂરી ગણતરીઓ :

(I) ખરીદકિંમત (અવેજ પદ્ધતિથી)		(II) ચોખ્ખી મિલકતો :		
ઇક્વિટી શેર(1,200 ઇક્વિટી શેર x ₹100)	1,20,0000	પાઘડી		10,000
શેર પ્રીમિયમ (1,200 ઇક્વિટી શેર x ₹10)	12,000	મકાન		80,000
બાકીની રોકડ (?)	19,000	યંત્રો	58,000	
		બાદ : ઘસારા ફંડ	8,000	50,000
		સ્ટૉક		11,000
કુલ	1,51,000			1,51,000

ભાગીદારી પેઢીના ચોપડે : વિસર્જન અંગે જરૂરી ખાતાંઓ

ઉ. (1) માલમિલકત નિકાલ ખાતું જ.

વિગત		રકમ(₹)	વિગત	રકમ(₹)
પરચૂરણ મિલકતો ખાતે			યંત્રોના ઘસારા ફંડ ખાતે	8,000
યંત્રો	58,000		મીતા લિ. ખાતે (ખરીદકિંમત)	1,51,000
પાઘડી	12,000		મીતા લિ.ના ઉપલક ખાતે	1,500
			(લેણદારોનો 5% વટાવ)	
મકાન	50,000			
સ્ટૉક	11,000	1,31,000		
મીતા લિ.ના ઉપલક ખાતે				
દેવાદારોનો 10%				
વટાવ	2,500			
કમિશન	1,695	4,195		
નફો : મૂડી ખાતે				
ગીતા	12,653			
સીતા	12,952	25,305		
		1,60,500		1,60,500

ઉ. (2) ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાંઓ જ.

વિગત	ગીતા	સીતા	વિગત	ગીતા	સીતા
મીતા લિ.ના શેર ખાતે	66,000	66,000	બા. આ. લાવ્યા	50,000	50,000
બૅંક/રોકડ ખાતે	11,653	11,652	ન. નુ. ખાતે	15,000	15,000
(આખરી ચૂકવણી)					
			મા. મિ. નિકાલ ખાતે (નફો)	12,653	12,652
	77,653	77,652		77,653	77,652

ઉ. (3) મીતા કંપની લિ.નું ઉપલક ખાતું જ.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
દેવાદારો ખાતે	25,000	લેણદારો ખાતે	30,000
માલમિલકત નિકાલ ખાતે	1,500	માલમિલકત નિકાલ ખાતે	2,500
(5% વટાવ)		(10% વટાવ)	

બેંક/રોકડ ખાતે ? (તફાવત)	7,695	મા. મિ. નિકાલ ખાતે ☆ (કમિશન)	1,695
	34,195		34,195

☆ કમિશનની ગણતરી :

(I) દેવાદારો પાસેથી ઉઘરાવેલી રકમ (25,000-2,500 વટાવ)

₹22,500ના 5% લેખે 1,125

(II) લેણદારોને ચૂકવેલી રકમ (30,000 – 1,500 વટાવ)

₹28,500ના 2% લેખે 570

કુલ કમિશન 1,695

ઉ. (4) બેંક/રોકડ ખાતું જ.

વિગત	રકમ(₹)	વિગત	રકમ(₹)
બાકી આગળ લાવ્યા	12,000	મીતા લિ.ના ઉપલક ખાતે	7,695
મીતા લિ. ખાતે	19,000	ગીતાના મૂડી ખાતે	11,653
		સીતાના મૂડી ખાતે	11,652
	31,000		31,000

ઉ. (5) મીતા લિ. નું ખાતું જ.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
માલમિલકત નિકાલ ખાતે (ખરીદ કિંમત)	1,51,000	મીતા લિ.ના ઇક્વિટી શેર ખાતે	1,32,000
		બેંક/રોકડ ખાતે	19,000
	1,51,000		1,51,000

ઉ. (6) મીતા લિ.ના ઇક્વિટી શેરનું ખાતું જ.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
મીતા લિ. ખાતે	1,32,000	ગીતાના મૂડી ખાતે	66,000
		સીતાના મૂડી ખાતે	66,000
	1,32,000		1,32,000

મીતા લિ.ના ચોપડામાં શરૂઆતની આમનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા(₹)
1.	પાઘડી ખાતે ઉ.		10,000	
	મકાન ખાતે ઉ.		80,000	
	યંત્રો ખાતે ઉ.		58,000	
	સ્ટૉક ખાતે ઉ.		11,000	
	તે યંત્રોના ઘસારા ફંડ ખાતે			8,000
	તે ગીતા-સીતાની પેઢી ખાતે			1,51,000
	(બા.જે. ગીતા-સીતાની પેઢીની મિલકતો નક્કી કરેલી કિંમતે ખરીદી તેની નોંધ.)			

2.	ગીતા-સીતાની પેઢી ખાતે ઉ. તે ઇક્વિટી શેરમૂડી ખાતે તે શેરપ્રીમિયમ ખાતે તે બૅંક/રોકડ ખાતે (બા.જે. ગીતા-સીતાની પેઢીને ખરીદ કિંમત પેટે 1,200 ઇકિવટી શેર દરેક ₹100નો તેવા 10% પ્રીમિયમે તથા બાકીની રોકડ આપી ચૂકવ્યા તેની નોંધ)		1,51,000	 1,20,000 12,000 19,000
3.	બૅંક ખાતે ઉ. તે ઇકિવટી શેરમૂડી ખાતે તે શેરપ્રીમિયમ ખાતે (બા. જે. 800 ઇકિવટી શેર દરેક ₹100નો તેવા 10% પ્રીમિયમ સહિત બહાર પાડ્યા અને પૂરેપૂરા ભરપાઈ થયા તેની નોંધ		88,000	 80,000 8,000

સ્વાધ્યાય

(અ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો -

1. ટીના, મીના અને લીના 3:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.30/06/1997ના રોજ તેઓ પોતાનો ધંધો પીના ટ્રેડર્સ લિ.ને વહેંચે છે, તે દિવસે તેમના ધંધાની પરિસ્થિતિ આ મુજબ છે :

પાકું સરવૈયું

જવાબદારી	₹	મિલકતો	₹
<u>મૂડી ખાતા :</u>		કાયમી મિલકતો	1,30,000
ટીના 70,000		દેવાદારો	56,000
મીના 40,000		સ્ટૉક	50,000
લીના <u>30,000</u>	1,40,000	બૅંક સિલક	10,000
લેણદારો	64,000	જાહેરાત ઉપલક ખાતું	4,000
ઘસારા ભંડોળ	10,000		
નફા-નુકસાન ખાતું	36,000		
	2,50,000		2,50,000

પીના ટ્રેડર્સ લિમિટેડે બૅંક સિલક સહિત આખો ધંધો ખરીદી લીધો. ખરીદકિંમત પેટે ₹200નો એક એવા 220 શેર ₹1,200ના ભાવે 5%ના ₹48,000નાં ડિબેંચર અને ₹23,000 રોકડા આપ્યા; ₹3,000 વિસર્જન ખર્ચ થયો.

(અ) પેઢીના ચોપડા બંધ કરવા જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો ધંધો ખરીદનાર કંપની તરફથી મળેલા શેર ભાગીદારો વચ્ચે ક્યા પ્રમાણમાં વહેંચાશે તે જણાવો.

(બ) જો ખરીદકિંમત ચોખ્ખી મિલકતને ધોરણે ગણવાની હોય, કાયમી મિલકતોના ₹70,000 ગણવાના હોય અન્ય મિલકતો અને દેવાં ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે લેવાનાં હોય અને પાઘડી પેટે ₹8,000 આપવાના હોય તો ખરીદકિંમત કેટલી થશે?

2. પંચાલ અને બ્રહ્મભટ્ટ સરખા પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેતા ભાગીદારો છે. તા.31 ડિસે. 1995ના રોજ પેઢીનું કર્મવીર કંપનીમાં રૂપાંતર કરવાનું નક્કી કર્યું. આ તારીખે પેઢીનું 'પાકું સરવૈયું' નીચે મુજબ છે :

પાકું સરવૈયું

જવાબદારી	₹	મિલકતો	₹
લેણદારો	24,000	પરચુરણ દેવાદારો	30,000
બ્રહ્મભટ્ટની લોન	20,000	લેણીહૂંડી	5,000
બેંક ઓવરડ્રાફ્ટ	8,000	સ્ટૉક	18,000
અનામત ભંડોળ	3,000	પેટન્ટ	4,000
<u>મૂડી ખાતાં</u>		પ્લાન્ટ-મશીનરી	8,000
પંચાલ 20,000		જમીન મકાન	30,000
બ્રહ્મભટ્ટ <u>20,000</u>	40,000		
	95,000		95,000

1. પેઢીની પાઘડી છેલ્લા ત્રણ વર્ષના સરેરાશ નફાથી બમણી આંકવાની છે.
2. પેઢીના કામકાજનું પરિણામ દર્શાવે છે. દર વર્ષે અનામત ભંડોળ ખાતે ₹1,000 લઈ ગયા પછી 1993માં ₹15,000, 1994માં 18,000 અને 1995માં ₹21,000 નફો થયો હતો.
3. બ્રહ્મભટ્ટની લોન કંપનીમાં 15%ના ડિબેન્ચર આપી ચૂકવી દેવાની છે.
4. જમીન અને મકાન તથા પ્લાન્ટ અને મશીનરીની કિંમત અનુક્રમ ₹50,000 અને ₹12,000 આંકવામાં આવી છે.
5. ખરીદકિંમતની બાકીની રકમ પેટે ₹20નો એક એવા ઇક્વિટી શેર અને ₹200નો એક 92%ના પ્રેફરન્સ શેર અનુક્રમ 2:1ના પ્રમાણમાં આપવાના છે.

પેઢીના ચોપડે જરૂરી આમનોંધ લખો અને માલમિલકત નિકાલ ખાતું તથા ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં તૈયાર કરો.

3. ઉર્વશી અને વૈશાલી 2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા એક પેઢીના ભાગીદારો છે. તેમની પેઢીનું તા.31-3-93ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે પ્રમાણે છે :

પાકું સરવૈયું

દેવાં	₹	મિલકતો	₹
<u>મૂડી :</u>		જમીન અને મકાન	1,20,000
ઉર્વશી 1,50,000		ફર્નિચર	90,000
વૈશાલી <u>1,20,000</u>	2,70,000	સ્ટૉક	1,20,000
<u>ચાલુ ખાતું :</u>		દેવાદારો	2,10,000
ઉર્વશી	60,000	રોકડ હાથ પર	15,000

બૅંકઓવરડ્રાફ્ટ	1,05,000	વૈશાલી	30,000
લેણદારો	1,50,000		
	5,85,000		5,85,000

આ પેઢીનું રૂપાંતર વંદના લિમિટેડ નામની કંપનીમાં નીચેની શરતો મુજબ કર્યું :

1) કંપની રોકડ અને પાઘડી સહિતની તમામ મિલકતો લઈ લેશે; પરંતુ, જમીન અને મકાન તથા ફર્નિચર 10% વધુ કિંમત ગણીને અને સ્ટૉક 10% ઓછી કિંમતે અને દેવાદારો પર 5% લેખે ઘાલખાધ અનામતને આધિન લેશે.
2) પેઢીની પાઘડી ₹91,500 આંકવામાં આવી.
3) દેવાં પૈકી કંપની ફક્ત લેણદારો જ લેશે.
4) ખરીદકિંમત કંપનીએ ₹10નો એક એવા પૂરા ભરપાઈ ₹36,000 ઈક્વિટી શેરથી અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવી.
5) પેઢીએ બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ ચૂકવી દીધો.
6) કંપનીના શેર ભાગીદારો વચ્ચે તેમના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં વહેંચવામાં આવે છે. મૂડી ખાતે આવતા તફાવતના હવાલા રોકડમાં કરવાના છે.

પેઢીના ચોપડે તૈયાર કરો : 1) માલમિલકત નિકાલ ખાતું
2) ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં
3) રોકડ ખાતું

4. રવિન્દ્ર, સુરેન્દ્ર અને મહેન્દ્ર 3:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેતા ભાગીદારો છે. પેઢીનું તા. 31મી ડિસેમ્બર,1995ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે :

તા.31-12-95ના રોજનું પાકું સરવૈયું

દેવાં	₹	મિલકતો	₹
<u>મૂડી :</u>		પાઘડી	50,000
રવિન્દ્ર 1,00,000		જમીન મકાન 1,00,000	
સુરેન્દ્ર 60,000		બાદ : ઘસારો <u>10,000</u>	90,000
મહેન્દ્ર <u>40,000</u>	2,00,000	યંત્રો 1,00,000	
નફા-નુકસાન ખાતું	60,000	બાદ : ઘસારો <u>10,000</u>	90,000
કારીગર વળતર ભંડોળ	30,000	ફર્નિચર	30,000
		રોકાણો	50,000
કારીગર નફા ભાગ ભંડોળ	45,000	સ્ટૉક	45,000
		દેવાદારો 50,000	
રોકાણ વધઘટ અનામત	10,000	બાદ : ઘાલખાધ 5,000	
		ઘા. અનામત 3,500	
લેણદારો	50,000	વટાવ અનામત <u>1,500</u>	40,000
દેવી હૂંડી	15,000	લેણી હૂંડી	7,000
બાકી ખર્ચો	2,500	બૅંક	7,500
		જાહેરાત ઉપલક ખાતું.	3,000
	4,12,500		4,12,500

હરિન્દ્ર લિમિટેડ તા.1-1-96ના રોજ પેઢીની બેન્ક સિવાયની બધી જ વાસ્તવિક મિલકતો અને દેવીહૂંડી સિવાયના બધા જ દેવા નીચે શરતે લઈ ગયાં.

1) કંપનીએ જમીન – મકાનનાં 10% વધુ અને ફર્નિચરના 20% વધુ આપવા.
2) સ્ટૉકના ₹40,500 ચૂકવવા.
3) બાકીની વાસ્તવિક મિલકતો ચોપડે દર્શાવેલી કિંમતે લઈ લેવી.
4) કંપનીએ ચોપડે દર્શાવેલી કિંમતે દેવા લીધા.
5) મહેન્દ્ર દેવી હૂંડીચૂકવવાનું સ્વીકાર્યું.

કંપનીએ ખરીદકિંમત પેટે 3,000 ઈક્વિટી શેર દરેક ₹200નો 10 %ના પ્રીમિયમથી, 2,400 ડિબેન્ચર દરે ₹400ના 5% વટાવથી અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવવાનું સ્વીકાર્યું. ભાગીદારો એ નફો-નુકસાનના પ્રમાણમાં શેર અને ડિબેન્ચર વહેંચી લીધા.

ઉપરની માહિતી પરથી તૈયાર કરો :

1) માલ – મિલકત નિકાલ ખાતું, ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતાં અને બૅંક ખાતું.
2) ખરીદ કિંમતની અને મળેલી રકમ અંગેની આમનોંધ પેઢીના ચોપડામાં લખો.

5. મેસર્સ (અ) (બ)ની પેઢીનો ધંધો (ક) (ડ) લિં.એ તા.31-3-16થી ખરીદી લીધો. તે દિવસે (અ) (બ)ની પેઢીનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે :

(અ) (બ)ની પેઢીનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારી	₹	મિલકતો	₹
લેણદારો	20,000	જમીન મકાન	50,000
અનામત ભંડોળ	6,000	ફર્નિચર	4,000
<u>મૂડી ખાતાં :</u>		સ્ટૉક	16,000
(અ) 42,000		દેવાદારો	15,000
(બ) <u>28,000</u>	70,000	રોકડ સિલક	1,000
	96,000		96,000

(અ) અને (બ) 2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા હતા. (અ) (બ)ની પેઢી અંગે નીચેની શરતો નક્કી કરવામાં આવી :

1) પાઘડીની કિંમત ₹16,000 ગણવી.
2) જમીન મકાનની કિંમતમાં 10% વધારો કરવો અને દેવાદારો પર 3% ઘાલખાધ અનામત રાખવી.
3) ફર્નિચર નવી પેઢીએ લેવું નહીં.
4) સ્ટૉકની કિંમત ₹20,600 ગણવી.
5) ખરીદ કિંમત પેટે કંપનીએ (અ) અને (બ)ને 60% કિંમત ઇકિવટી શેર દરેક ₹10ના રૂપમાં અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવી.

સંયોજન વખતે મેસર્સ (અ) (બ)ની પેઢીના ચોપડા બંધ કરવાની આમનોંધ આપો, જરૂરી ખાતાં બનાવો. નવી કંપનીના ચોપડે (અ) (બ)નો ધંધો સમાવી લેવાની આમનોંધ આપો.

6. આશા અને મીના તેમની પેઢીમાં 2:1ના પ્રમાણમાં તથા ક્રિષ્ણા અને શીલા તેમની પેઢીમાં 3:1 પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચે છે. બંને પેઢીઓના પાકાં સરવૈયાં નીચે પ્રમાણે છે :

મૂડી-દેવાં	આશા-મીના	ક્રિષ્ણા-શીલા	મિલકત-લેણાં	આશા-મીના	ક્રિષ્ણા-શીલા
મૂડી :					
આશા	45,000		ફર્નિચર	21,000	24,000
મીના	36,000		સ્ટૉક	30,000	39,000
ક્રિષ્ણા		60,000	દેવાદારો	36,000	45,000
શીલા		30,000	લેણીહુંડી	12,000	18,000
સા. અનામત	18,000	30,000	રોકડ	39,000	42,000
કારીગર અકસ્માત વળતર ભંડોળ	9,000	6,000			
લેણદારો	30,000	42,000			
	1,38,000	1,68,000		1,38,000	1,68,000

બંને પેઢીઓનું સંયોજન કરી અમદાવાદ લિ. સ્થાપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. સંયોજનની શરતો નીચે મુજબ હતી :

1) બંને પેઢીના ફર્નિચરની કિંમતમાં 10% ઘટાડો કરવો.
2) બંને પેઢીનાં સ્ટૉકની કિંમતમાં 20% વધારો કરવો.
3) દેવાદારો પર 10% ઘાલખાધ અનામત ગણવી.
4) આશા-મીનાની પાઘડીની કિંમત ₹18,000 અને ક્રિષ્ણા–શીલાની પેઢીની પાઘડીની કિંમત ₹48,000 ગણવાની છે.
5) આશા–મીનાની પેઢીની લેણીહૂંડી આશા 10% ઓછી કિંમતે ખરીદે છે. ક્રિષ્ણા–શીલાની પેઢીની લેણીહૂંડીનવી કંપનીમાં 25% ઓછી કિંમતે દર્શાવવાની છે. બંને જૂની પેઢીના ચોપડામાં નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું અને ભાગીદારોની મૂડી ખાતા બનાવો. નવી કંપનીનું પાકું સરવૈયું બનાવ્યું.
6) અમદાવાદ લિમિટેડે બંને પેઢીની ખરીદ કિંમત પેટે 60% રકમ પૂરેપૂરા ભરપાઈ થયેલા ઇકિ. શેર દરેક ₹10નો તેવા અને બાકી રકમ પેટે ₹100નો, 15%ના ડિબેન્ચરમાં ચૂકવ્યાં.

7. તેજસ અને સેજલ એક પેઢીમાં ભાગીદારો છે. તેઓએ તેમની પેઢીનું લોપામુદ્રા લિમિટેડ સાથે સંયોજન કરવાનું તા.1-1-1996ના રોજ નક્કી કર્યું. તેજલ અને સેજલ 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા હતા. તેઓની તે વખતની સ્થિતિ નીચે મુજબ હતી

	₹	મિલકતો	₹
મૂડી ખાતા :		મકાન	25,000
તેજલ	25,000	ફર્નિચર	8,750
સેજલ	18,750	સ્ટૉક	10,625
લેણદારો	12,500	દેવાદારો 18,750	
નફોનુકસાન ખાતું	6,250	ઘ. અનામત 625	18,125
	62,500		62,500

- સંયોજન અંગેની શરતો નીચે મુજબ નક્કી થઈ.

1) પાઘડી ₹9,375 નક્કી થઈ.
2) મકાન ₹30,625 અને સ્ટૉક ₹9,375 ની કિંમતે આંકવામાં આવ્યાં.
3) નવી પેઢી ફર્નિચર લેતી નથી.
4) દેવાદારો પર ઘાલખાધ અનામત 20 % સુધી વધારવી.
5) લોપામુદ્રા લિમિટેડે ખરીદ કિંમત પેટે 3000 ઇક્વિટી શેર દરેક ₹10નો તેવા અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવી.

   તેજલ અને સેજલની પેઢીના ચોપડે સંયોજન માટેની આમનોંધ લખો તથા સંયોજન પછીનું નવી કંપનીનું પાકું સરવૈયું બનાવો.

એકમ 3 ધંધાની ખરીદીના હિસાબો

- રૂપરેખા
  - પ્રસ્તાવના
  - વિશિષ્ટ શબ્દો
  - ખરીદકિંમતની પદ્ધતિ
    - ચોખ્ખી મિલકતની પદ્ધતિ
    - અવેજની પદ્ધતિ
  - જરૂરી આમનોંધ
  - સ્વાધ્યાય

---

1. પ્રાસ્તાવિક :

ધંધાનો વિકાસ અને વિસ્તરણ રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાએ કરવા માટે તેમજ ધંધાકીય હરીફાઈમાં ટકી રહેવા કે હરીફાઈનું પ્રમાણ ઓછું કરવા માટે ભાગીદારી પેઢી કે કંપની પોતાના હરીફનો ચાલુ ધંધો ખરીદી લે છે. ખાસ ભાગીદારી પેઢી પોતાની મર્યાદા; જેવી કે, અમર્યાદિત જવાબદારી, મૂડીની મર્યાદા, સંચાલનમાં મર્યાદા જેવી મર્યાદાઓ દૂર કરી ખાનગી કંપનીમાં કે જાહેર કંપનીમાં રૂપાંતર કરે છે. તો ક્યારેક બે કંપનીઓ હરીફાઈ દૂર કરવા એક કંપની બીજી કંપનીનો ધંધો ખરીદી લેતી જોવા મળે છે, એટલે કે સંયોજન કે સમાવેશ કરતી જોવા મળે છે. ઉપરના બધા જ સંજોગોમાં ધંધાની ખરીદીના પ્રશ્નો ઊભા થાય છે અને હિસાબો કેવી રીતે તૈયાર કરવા તે પ્રશ્ન અગત્યનો બને છે. આ પ્રકરણમાં ફક્ત ધંધો ખરીદનાર પેઢી કે કંપનીના ચોપડે થતી ગણતરી અને હિસાબી નોંધોનો અભ્યાસ આપણે કરીશું.

- નીચેના સંજોગોમાં ધંધાની ખરીદીના હિસાબોનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે.

1) નવી સ્થપાતી કંપની પોતાનો ધંધો નવો શરૂ કરવાને બદલે કોઈ ચાલુ પેઢીનો કે કંપનીનો ધંધો ખરીદી લે.
2) ભાગીદારો તેમની પેઢીનું કંપનીમાં રૂપાંતર કરે.
3) ખાનગી કંપનીનું જાહેર કંપનીમાં રૂપાંતર થાય.
4) હરીફાઈ ટાળવા એક કંપનીનો કે પેઢીનો ધંધો બીજી કંપની કે પેઢી ખરીદી લે અથવા બે કંપની કે પેઢીનું સંયોજન કરવામાં આવે.

2. વિશિષ્ટ શબ્દો :

ધંધાની ખરીદીના હિસાબો તૈયાર કરતી વખતે કેટલાંક વિશિષ્ટ શબ્દો ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે, જેની સમજૂતી નીચે પ્રમાણે છે :

1) **ખરીદકિંમત** : ધંધાનો ખરીદનાર ધંધો વેચનારને ધંધાની તમામ મિલકતો અને જવાબદારીની ખરીદીનાં બદલામાં જે અવેજ કે વિનિમય ચૂકવે છે, તેને ધંધાની ખરીદકિંમત કહે છે.
   ધંધાની જે ખરીદકિંમત નક્કી કરવામાં આવે છે. તે બે જુદા જુદા અભિગમ પ્રમાણે થાય છે. (1) ચોખ્ખી મિલકતના આધારે (2) અવેજ પદ્ધતિ પ્રમાણે.
2) **મિલકતોનું પુનઃમૂલ્યાંકન** : વેચનાર પેઢી કે કંપનીના ચોપડે દર્શાવેલ મિલકતો મૂળકિંમત બાદ ઘસારા કિંમતે દર્શાવેલ હોય છે. જેની વાસ્તવિક કે બજાર કિંમત અલગ હોય છે. બન્ને પક્ષકારો સાથે મળી બધી જ મિલકતોની જે નવી કિંમત નક્કી કરે છે. જેને મિલકતોનું પુનઃમૂલ્યાંકન કહે છે. પુનઃમૂલ્યાંકન કિંમતે જ ખરીદનાર કંપની કે પેઢી મિલકતો લે છે.
3) **જવાબદારીઓની ચકાસણી** : મિલકતોની સાથે વેચનાર કંપની કે પેઢીની જવાબદારીઓની ચકાસણી કરીને ખરીદનાર કંપની જવાબદારી પણ સ્વીકારતી હોય છે.
4) **અવેજની ચૂકવણી** : ખરીદનાર કંપની વેચનાર કંપનીને ખરીદકિંમત પેટે જે ચૂકવણી કરે તેને અવેજ કહે છે. આ ચૂકવણી રોકડ સ્વરૂપે, શેર, ડિબેંચર કે અન્ય રીતે પણ કરી શકાય.

3. ખરીદકિંમતની ગણતરી : (Purchase Consideration)

ધંધાની ખરીદકિંમત દાખલામાં બે રીતે આપવામાં આવે છે :

(i) **અવેજ પદ્ધતિ** : આ પદ્ધતિમાં ખરીદનાર કંપની વેચનાર કંપનીને જે અવેજ આપે છે તેની ગણતરી કરી ખરીદકિંમત નક્કી કરવામાં આવે છે.

દા.ત. A કંપની B કંપનીને ખરીદકિંમત પેટે રોકડ ₹10,00,000, શેર ₹5,00,000 અને ડિબેંચર ₹3,00,000ના આપવાનું નક્કી કરે તો ખરીદકિંમતની ગણતરી નીચે પ્રમાણે થશે :

વિગત	₹
શેર દ્વારા ચૂકવણી	5,00,000
ડિબેન્ચર દ્વારા	3,00,000
રોકડ/બેંક	10,00,000
કુલ ચૂકવણી ધંધાની ખરીદકિંમત	**18,00,000**

(ii) ચોખ્ખી મિલકત પદ્ધતિ :

આ પદ્ધતિમાં ખરીદકિંમત આપવામાં આવતી નથી; પરંતુ, કઈ કઈ મિલકતો અને દેવાં કેટલી કિંમતે લેવામાં આવે છે તે જણાવવામાં આવે છે તથા પાઘડીની કિંમત પણ જણાવવામાં આવે છે.

આ સંજોગોમાં,

ઉદા. નક્કી કરેલ કિંમતે લીધેલ મિલકતો	=	25,00,000
- નક્કી કરેલ કિંમતે લીધેલા દેવાં	=	10,00,000
+ પાઘડી	=	3,00,000
ધંધાની ખરીદકિંમત	=	18,00,000

❖ **ચોખ્ખી મિલકતોની ગણતરી કરતાં ધ્યાનમાં રાખવાની વિગતો** :

(1) અવાસ્તવિક મિલકતો જેવી કે જાહેરાત ઉપલક ખાતું કે નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાકી ગણતરીમાં લેવાશે નહીં.

(2) જ્યારે કોઈ મિલકત લેવાની નથી તેવી સ્પષ્ટ માહિતી આપવામાં આવી હોય ત્યારે તે મિલકત લેવાશે નહીં.

(3) અદૃશ્ય મિલકતો જેવી કે પેટન્ટ ટ્રેડમાર્ક વગેરે બજાર કિંમતે લેવાશે. જો બજાર કિંમત ન આપી હોય તો ચોપડે કિંમતે લેવાશે.

(4) ખાસ અનામતો અને જોગવાઈઓ જે તે મિલકત સાથે જ ખરીદાશે. દા.ત. દેવાદારો અને ઘાલખાધ અનામત, યંત્રો અને યંત્ર ઘસારા ફંડ.

(5) પ્રોવિડન્ટ ફંડ, સ્ટાફ સ્ટાફ પેન્શન ફંડ, કામદાર નફાભાગ ફંડ વગેરે દેવા ગણાશે, જે અંગે માહિતી આપી હોય તે પ્રમાણે ધ્યાનમાં લેવા.

(6) કોઈ દેવા માટે ખરીદનાર કંપની અલગ ચૂકવણી કરતી હોય ત્યારે તે દેવું મિલકતોમાંથી બાદ થશે નહીં.

(7) કામદાર અકસ્માત વળતર ફંડ જવાબદારી નથી; પરંતુ, જો દાવાની રકમ આપી હોય તો તે ફંડમાંથી બાદ કરવામાં આવશે.

4. **પાઘડી** :

જો ધંધાની ખરીદીમાં પાઘડીની કિંમત આપવામાં આવેલ ન હોય તો કુલ ખરીદકિંમતમાંથી કુલ ચોખ્ખી મિલકતોની કિંમત બાદ કરી પાઘડીની કિંમત શોધવી.

- પાઘડી = ધંધાની ખરીદકિંમત – ચોખ્ખી મિલકતો
- ચો. મિલકતો = કુલ મિલકતો – કુલ દેવ

5. **મૂડી અનામત** :

જો ચોખ્ખી મિલકત કરતાં ઓછી કિંમતે ધંધો ખરીદવામાં આવે તો ખરીદનાર કંપનીને ધંધો ખરીદવાથી જે નફો થાય તે મૂડી નફો 'મૂડી અનામત' લઈ જવામાં આવે છે. મૂડી અનામતનો ઉપયોગ ખરીદનાર કંપની પોતાના મૂડી ખર્ચાઓ જેવા કે ડિબેન્ચર કે શેર પર વટાવ, અવાસ્તવિક મિલકતો માંડી વાળવામાં કરે છે.

ઉદા. ધંધાની ખરીદકિંમત ₹5,00,000 અને ચોખ્ખી મિલકતો ₹5,80,000 હોય તો.

મૂડી અનામત = ચોખ્ખી મિલકતો – ખરીદકિંમત
= ₹5,80,000 – ₹5,00,000
= ₹80,000 મૂડી અનામત

મૂડી અનામતની બાકી પાકા સરવૈયાંમાં દેવા બાજુએ 'અનામત અને વધારા'ના શીર્ષક હેઠળ દર્શાવવામાં આવે છે.

6. ખરીદનાર કંપનીના ચોપડે નોંધો :

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
1.	ધંધાની ખરીદખાતે .... ઉ		XXXX	
	તે વેચનાર પેઢી ખાતે			XXXX
	(બા.જે. ધંધાની ખરીદી અંગેની ખરીદકિંમતની નોંધ)			
2.	ખરીદેલી મિલકતો અને દેવાં ચોપડે લાવવા અંગે.			
	લીધેલ મિલકતો ખાતે ..... ઉ		XXXX	
	તે લીધેલ જવાબદારી ખાતે			
	તે ધંધાની ખરીદખાતે			XXXX
	(બા. જે. ખરીદકિંમતમાં ખરીદેલ મિલકતો અને જવાબદારીઓની નોંધ)			
3.	ખરીદકિંમત ચૂકવવામાં આવે ત્યારે			
	ધંધો વેચનાર પેઢી ખાતે (ખરીદકિંમતની રકમથી) ...... ઉ		XXXX	
	તે શેર મૂડી ખાતે (જો શેર આપ્યા હોય તો)			
	તે જામીનગીરી પ્રીમિયમ ખાતે (શેર પ્રીમિયમથી હોય તો)			XXXX
	તે ડિબેન્ચર ખાતે (જો ડિબેન્ચર આપ્યા હોય તો)			XXXX
	તે ડિબેન્ચર પ્રીમિયમ ખાતે (જો ડિબેન્ચર પ્રીમિયમથી હોય તો)			XXXX
	તે રોકડ/બેંક ખાતે (જો રોકડ આપવામાં આવી હોય તો)			XXXX

નોંધ : (1) શેર વટાવથી આપવામાં આવ્યા હોય તો શેર વટાવથી રકમ વટાવ ખાતે ઉધારાશે અને શેરની દાર્શનિક શેર મૂડીખાતે જમા થશે.

(2) આમનોંધ નં. 2માં જો ખરીદકિંમત અને ચોખ્ખી મિલકતો વચ્ચે તફાવત હોય તો તે રકમ પાઘડી (જો ખરીદકિંમત વધુ હોય તો) ખાતે લઈ જવાશે.

7. ઉદાહરણો :

❖ **ચોખ્ખી મિલકતોના આધારે ખરીદકિંમતની ગણતરી** :

ઉદાહરણ 1 દેવ લિમિટેડે કરન લિમિટેડની મિલકતો ₹15,00,000 અને જવાબદારીઓ ₹5,00,000ની કિંમતે સ્વીકાર્યા. આ ઉપરાંત પાઘડીનું મૂલ્ય ₹2,00,000 નક્કી થયેલ છે. ખરીદકિંમતના અવેજમાં ₹5,00,000ના ઇક્વિટી શેર, ₹4,00,000ના ડિબેન્ચર અને

બાકી રકમ રોકડમાં ચૂકવી. જરૂરી ગણતરી કરી દેવ લિમિટેડના ચોપડામાં આમનોંધો આપો.

જવાબ :

(1) ગણતરી :

	ખરીદકિંમત	**₹**
	કાયમી મિલકતો	15,00,000
-	જવાબદારી	5,00,000
	ચો. મિલકતો	10,00,000
+	પાઘડી	2,00,000
	ધંધાની ખરીદકિંમત	12,00,000

(2) અવેજની ચૂકવણી :

ઇક્વિટી શેરમૂડી	₹5,00,000
ડિબેન્ચર	₹4,00,000
રોકડ (બૅંક)	₹3,00,000
	₹12,00,000

દેવ કંપનીના ચોપડામાં આમનોંધો :

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
1.	ધંધાની ખરીદ ખાતે ઉ		12,00,000	
	તે કરન લિમિટેડ ખાતે			12,00,000
	(બા.જે. ધંધાની ખરીદ કરવામાં આવી)			
2.	પાઘડી ખાતે ઉ		2,00,000	
	મિલકતો ખાતે ઉ		15,00,000	
	તે જવાબદારી ખાતે			5,00,000
	તે ધંધાની ખરીદ ખાતે			12,00,000
	(બા.જે. મિલકતો અને જવાબદારીઓ ચોપડે સમાવી)			
3.	કરન લિમિટેડ ખાતે ઉ		12,00,00	
	તે ઇક. શેરમૂડી ખાતે....			5,00,000
	તે ડિબેન્ચર ખાતે			4,00,000
	તે રોકડ ખાતે (બૅંક)			3,00,000
	(બા.જે. કરન લિમિટેડને ખરીદકિંમત ચૂકવી)			
	કુલ		**41,00,000**	**41,00,000**

ઉદાહરણ 2 (ધંધાની ખરીદકિંમતની ગણતરી અવેજ પદ્ધતિથી)

તા. 1-7-2017ના રોજ માર્મિક લિ. ₹10,00,000ની સત્તાવાર થાપણ કે જે ₹10નો એક એવા 40,000 10%ના પ્રેફ. શેર અને ₹10નો એક એવા 60,000 ઇક્વિટી શેરથી બનેલી છે, જે

પ્રાર્થના લિ.નો ચાલુ ધંધો ખરીદવા માટે સ્થાપવામાં આવી છે. પ્રાર્થના લિ.નું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

પાકું સરવૈયું

દેવા	₹	મિલકતો		₹
શેર મૂડી	5,00,000	જમીન-મકાન		1,00,000
અનામત ભંડોળ	60,000	પ્લાન્ટ અને યંત્રો		1,40,000
લેણદારો	40,000	ફર્નિચર		20,000
		પેટન્ટસ		60,000
		સ્ટૉક		1,60,000
		દેવાદારો	1,00,000	
		-ધા.અનામત	2,000	98,000
		બેંક સિલક		22,000
	6,00,000			**6,00,000**

પ્રાર્થના લિ.ને ધંધાની મિલકતો અને દેવાના અવેજ પેટે ₹10નો એક એવા 40,000 ઇકિવટી શેર અને ₹10નો એક એવા 24,000 પ્રેફ. શેર પૂરેપૂરા ભરપાઈ થયેલ આપવામાં આવ્યાં. જ્યારે બાકીના બધા જ શેર જાહેર જનતા બહાર પાડવામાં આવ્યા. બધા જ શેર ભરપાઈ થઈ ગયા.

ઉપરની વિગતો પરથી માર્મિક લિ.ના ચોપડામાં જરૂરી આમનોંધો આપી શરૂનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

જવાબ : આ દાખલામાં ખરીદકિંમત અવેજ પદ્ધતિથી ગણાશે.

ગણતરી :

(1) ધંધાની ખરીદકિંમત :

(અવેજ) ₹10નો એક એવા 40,000 ઇકિ. શેર = ₹4,00,000

\+ ₹10નો એક એવા 24,000 પ્રેફ. શેર = ₹2,40,000

ખરીદકિંમત = ₹6,40,000

(2) ચોખ્ખી મિલકતો :

કુલ પરચૂરણ મિલકતો = ₹6,00,000

બાદ- પરચૂરણ દેવા = ₹40,000

ચોખ્ખી મિલકતો = ₹5,60,000

(3) ખરીદકિંમત ચોખ્ખી મિલકતો કરતાં વધુ હોવાથી

પાઘડી = ખ.કિ. – ચો. મિલકતો

= ₹6,40,000 - ₹5,60,000

= ₹80,000 પાઘડી

માર્મિક લિ.ના ચોપડામાં આમનોંધો

તારીખ 2017	વિગતો	ખા. પા.	ઉધાર(₹)	જમા (₹)
1 જુલાઈ	જમીન અને મકાન ખાતે ઉ...		1,00,000	
	પ્લાન્ટ અને યંત્રો ખાતે ઉ...		1,40,000	
	ફર્નિચર ખાતે ઉ...		20,000	
	પેટન્ટ્સ ખાતે ઉ...		60,000	
	સ્ટૉક ખાતે ઉ....		1,60,000	
	દેવાદારો ખાતે ઉ....		1,00,000	
	બૅંક ખાતે ઉ....		22,000	
	પાઘડી ખાતે (તફાવતની રકમ) ઉ...		80,000	
	તે લેણદારો ખાતે			40,000
	તે ઘા.અનામત ખાતે			2,000
	તે પ્રાર્થના લિ. ખાતે			6,40,000
	(બા.જે. પ્રાર્થના લિ.ની મિલકતો અને દેવાઓ ખરીદ્યા)			
1 જુલાઈ	પ્રાર્થના લિ. ખાતે ઉ...		6,40,000	
	તે ઇક્વિટી શેરમૂડી ખાતે			4,00,000
	તે પ્રેફરન્સ શેરમૂડી ખાતે			2,40,000
	(બા.જે. ધંધાની ખરીદકિંમત પેટે 40,000 ઇકિ. શેર અને 24,000 પ્રેફરન્સ શેર આપ્યા)			
1 જુલાઈ	બૅંક ખાતે ઉ...		3,60,000	
	તે ઇક્વિટી શેરમૂડી ખાતે			2,00,000
	તે પ્રેફરન્સ શેરમૂડી ખાતે			1,60,000
	(બા.જે. 20,000 ઇકિ. શેર અને 16,000 પ્રેફરન્સ શેર પર રકમ મળી)			
	કુલ		16,82,000	16,82,000

માર્મિક લિ.નું તા. 1-7-17ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	₹	મિલકતો	₹
<u>શેરમૂડી</u> :		<u>કાયમી મિલકતો</u> :	
સત્તાવાર અને બહાર પાડેલ તેમજ વસુલ		પાઘડી	80,000
આવેલ :		જમીન-મકાન	1,00,000
10નો એક એવા 60,000 ઇક્વિટી શેર	6,00,000	પ્લાન્ટ-યંત્રો	1,40,000
10નો એક એવા 40,000 પ્રેફરન્સ શેર	4,00,000	ફર્નિચર	20,000
લેણદારો		પેટન્ટ્સ	60,000
	40,000	<u>ચાલુ મિલકતો</u>	
		સ્ટૉક	1,60,000
		દેવાદારો 1,00,000	
		-ઘા.અ. <u>2,000</u>	98,000
		બૅંક સિલક(3,60,000 + 22,000)	3,82,000
	10,40,000		**10,40,000**

ઉદાહરણ 3 A અને B નું તા.31-3-2017 ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે પ્રમાણે છે :

પાકું સરવૈયું

દેવા	₹	મિલકતો	₹
<u>મૂડી</u>:		પાઘડી	16,000
Aની મૂડી 1,20,000		મકાન	1,80,000
Bની મૂડી <u>80,000</u>		યંત્રો	50,000
સામાન્ય અનામત	2,00,000	સ્ટૉક	70,000
Aની લોન	44,000	દેવાદારો 70,000	
બૅંક લોન	24,000	-ઘા. અનામત <u>6,000</u>	
લેણદારો	1,00,000	લેણીહૂંડીઓ	64,000
કારીગર બચત ખાતાં	70,000	રોકાણ	34,000
પ્રોવિડન્ટ ફંડ	12,000	બૅંક અને રોકડ	28,000
કારીગર અકસ્માત વળતર ફંડ	28,000		48,000
	12,000		
	4,90,000		**4,90,000**

ધંધો ખરીદવા માટે C લિ.ની સ્થાપના કરવામાં આવી. જેની સત્તાવાર થાપણ 60,000 ઇક્વિટી શેર દરેક ₹10નો એક દેવામાં વહેંચાયેલી હતી. ધંધાની ખરીદીની શરતો નીચે મુજબ છે :

1. પેઢીની પાઘડીની કિંમત ₹21000 આંકવામાં આવી.
2. Aની લોન સિવાયની બધી જ જવાબદારી કંપનીએ સ્વીકારી.
3. કંપનીએ ₹16000ની રોકડ સિવાયની પેઢીની તમામ મિલકતો લીધી.
4. મિલકતોની કિંમત નીચે મુજબ આંકવામાં આવી.
    1. કાયમી મિલકતો ચોપડે દર્શાવેલ કિંમત કરતાં 20% વધુ કિંમતે લેવાની છે.
    2. સ્ટૉક ચોપડે દર્શાવેલ કિંમત કરતાં 20% ઓછી કિંમતે લેવાનો છે.
    3. દેવાદારો ઘાલખાધ અનામતની 10% પ્રમાણેની જોગવાઈઓ સાથે લેવાના છે.
    4. પેઢીનો વિસર્જન ખર્ચ ₹2000 કંપનીએ ભોગવવાનો છે.
    5. ધંધાની ખરીદકિંમત પેટે પૂરેપૂરા ભરાયેલ 20000 ઇક્વિટી શેર, 10% પ્રીમિયમ, 12%ના 800 ડિબેન્ચર, દરેક ₹100નો 10% વટાવે અને બાકીની રકમ રોકડમાં ચૂકવવાની છે.
    6. બાકીના શેરો જાહેર જનતા માટે 10%ના પ્રીમિયમે બહાર પાડ્યા અને બધા જ પૂરેપૂરા ભરાઈ ગયા.
    7. કંપનીનો પ્રાથમિક ખર્ચ ₹2400 થયો.

ઉપરનાં વ્યવહારો નોંધવા માટે C લિ.ના ચોપડામાં જરૂરી આમનોંધ આપી નવી કંપનીનું શરૂઆતનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

જવાબ : ગણતરીઓ

(1) ખરીદકિંમત :

(લીધેલ મિલકતો)	પાઘડી		₹21,000
	+ મકાન	1,80,000	
	+ 20 %	36,000	₹2,16,000
	+ યંત્રો	50,000	
	+ 20 %	10,000	₹60,000
	+ સ્ટૉક	70,000	
	- 20%	14,000	₹56,000
	+ દેવાદારો	70,000	
	- ઘા.અ.	7,000	₹63,000
	લેણીહૂંડીઓ		₹34,000
	રોકાણો		₹28,000
	રોકડ (48,000-16,000)		₹32,000
	કુલ લીધેલ મિલકતો		₹5,10,000
	બાદ		
લીધેલ દેવા			
	બૅંક લોન	₹1,00,000	
	લેણદારો	₹70,000	
	બચત ખાતાં	₹12,000	
	પ્રો. ફંડ	₹28,000	₹2,10,000
	ચોખ્ખી મિલકતો		₹3,00,000
	+ વિસર્જન ખર્ચ		₹2,000
	ખરીદકિંમત		₹3,02,000

(2) ખરીદકિંમતની ચૂકવણી (અવેજ)

1. ₹10નો એક એવા 20,000 ઇક્વિટી શેર		2,00,000
10% પ્રીમિયમ		20,000
2. 800 ડિબેન્ચર દરેક ₹100નો	80,000	
- 10% વટાવ	8,000	72,000
3. રોકડ (તફાવતની બાકી રકમ)		10,000
ખરીદકિંમત		**3,02,000**

4. પાઘડી 21000 + વિ.ખર્ચ 2000 = 23,000

5. કારીગર અકસ્માત વળતર ફંડ એ ભેગો થયેલ નફો હોવાથી C કંપનીના પાકાં સરવૈયાંમાં નોંધાશે નહીં. પ્રોવિડન્ટ ફંડ અને કારીગરોના બચત ખાતાં દેવા હોવાથી તેની નોંધ થશે.

C કંપનીના ચોપડે આમનોંધ

તારીખ	વિગતો	ખા.પા.	ઉધાર ₹	જમા ₹
1.	પાઘડી ખાતે ઉ.		23,000	
	મકાન ખાતે ઉ.		2,16,000	
	યંત્રો ખાતે ઉ.		60,000	
	સ્ટૉક ખાતે ઉ.		56,000	
	દેવાદારો ખાતે ઉ.		70,000	
	લેણીહૂંડીઓ ખાતે ઉ.		34,000	
	રોકાણો ખાતે ઉ.		28,000	
	રોકડ ખાતે(48000-16000) ઉ.		32,000	
	તે બૅંક લોન ખાતે			
	તે લેણદારો ખાતે			1,00,000
	તે કારીગર બચત ખાતાં ખાતે			70,000
	તે પ્રોવિડન્ટ ફંડ ખાતે			12,000
	તે ઘાલખાધ અનામત ખાતે			28,000
	તે A અને B ખાતે			7,000
	(બા.જે. તા. ....કરાર મુજબ નક્કી કરેલ કિંમતે			3,02,000
	મિલકતો અને દેવાં C લિ.ના ચોપડે લાવ્યા)			
2.	A અને B ખાતે ઉ.		3,02,000	
	ડિબેન્ચર વટાવ ખાતે ઉ.		8,000	
	તે ઇક્વિટી શેરમૂડી ખાતે			2,00,000
	તે જામીનગીરી પ્રીમિયમ ખાતે			20,000
	તે 12%ના ડિબેન્ચર ખાતે			80,000
	તે રોકડ અને બૅંક ખાતે			10,000
	(બા.જે. A અને B ને ખરીદકિંમતના ચૂકવ્યા)			
3.	બૅંક ખાતે ઉ.		4,40,000	
	તે ઇક્વિટી શેરમૂડી ખાતે			4,00,000
	તે જામીનગીરી પ્રીમિયમ ખાતે			40,000
	(બા.જે. બાકીના 40,000 ઈ.શેર 10 % પ્રીમિયમે			
	બહાર પાડ્યા જે ભરાઈ ગયા)			
4.	પ્રાથમિક ખર્ચ ખાતે . ઉ.		2,400	
	તે બૅંક ખાતે			2,400
	(બા.જે. પ્રાથમિક ખર્ચના ચૂકવ્યા)			
	કુલ		12,71,400	12,71,400

તા. 1/4/2017ના રોજનું C લિ.નું પાકું સરવૈયું

દેવા	₹	મિલકતો	₹
<u>શેરમૂડી :</u>₹10 નો એક એવા 60,000		<u>કાયમી મિલકતો :</u>	
ઇક્વિટી શેર પૂરેપૂરા ભરપાઈ (જે		પાઘડી	23,000
પૈકી 20,000 ધંધાની ખરીદી પેટે		મકાન	2,16,000
આપ્યા છે.)	6,00,000	યંત્રો	60,000
<u>અનામત અને વધારો :</u>		રોકાણો	28,000
જામીનગીરી પ્રીમીયમ	60,000	<u>ચાલુ મિલકતો :</u>	
ડિબેન્ચર	80,000	સ્ટૉક	56,000
બૅંકલોન	1,00,000	દેવાદારો 70,000	
લેણદારો	70,000	-ઘા.અનામત <u>7,000</u>	63,000
કારીગર બચતખાતાં	12,000	રોકડ અને બૅંક 32,000	
પ્રોવિડન્ટ ફંડ	28,000	+ <u>4,40,000</u>	
		4,72,000	
		-ચૂકવ્યા 10,000	
		<u>2,400</u> <u>12,400</u>	4,59,600
		લેણીહૂંડીઓ	34,000
		<u>પરચૂરણ ખર્ચ :</u>	
		પ્રાથમિક ખર્ચા	2,400
		ડિબેન્ચર વટાવ	8,000
	9,50,000		**9,50,000**

8. ધંધો વેચનાર વતી દેવાદારો અને લેણદારો લેવાં :

કેટલીક વખત ધંધો ખરીદનાર કંપની કે પેઢી ધંધો વેચનારના દેવાદારો અને લેણદારો લેતા નથી; પરંતુ, ધંધો વેચનાર વતી એજન્ટ તરીકે લેણાની રકમ ઉઘરાવવા તથા લેણદારોને ચૂકવવાનું કબૂલ કરે છે. આ ચૂકવણી કરતાં જે નફો કે નુકસાન થાય તે ધંધો વેચનારને ભોગવવાનો રહે છે. ધંધો ખરીદનારને આ કાર્ય બદલ કમિશન આપવામાં આવે છે. આ અંગે નીચે મુજબ આમનોંધો ધંધો ખરીદનારના ચોપડામાં લખવામાં આવે છે :

1. ધંધો ખરીદતી વખતે પેઢી વતી દેવાદારો વસૂલ કરવાનું અને લેણદારોને ચૂકવવાનું સ્વીકાર્યું.

ધંધો વેચનારના દેવાદારો ખાતે (ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે) ઉ.

તે ધંધો વેચનારના લેણદારો ખાતે (ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે)............

તે ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે (તફાવતની રકમ)................

નોંધ :(ધંધાની ખરીદકિંમતની ગણતરી વખતે દેવાદારો અને લેણદારોનો સમાવેશ થશે નહીં.)

2. જ્યારે દેવાદારો પાસેથી રકમ મળે ત્યારે :

બૅંક ખાતે. ઉ.

તે ધંધો વેચનારના દેવાદારો ખાતે............

3. દેવાદારો પાસેથી રકમ મેળવતી વખતે થયેલ નુકસાન :

(ઘાલખાધ, વટાવ જે ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.)

ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે ઉ.

તે ધંધો વેચનારના દેવાદારો ખાતે.........

4. જ્યારે લેણદારોને ચૂકવવામાં આવે ત્યારે :

ધંધો વેચનારના લેણદારો ખાતે (ચૂકવેલ રકમથી) ઉ.

તે બૅંક ખાતે........

5. લેણદારોને રકમ ચૂકવતી વખતે થયેલ નફો :

(મળેલ વટાવ)

ધંધો વેચનારના લેણદારો ખાતે ઉ.

તે ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે..........

(બા.જે. લેણદારોને ચૂકવતી વખતે મળેલ વટાવ અંગે)

6. જો કંપનીને તેના કાર્ય બદલ કમિશન લેવાનું હોય તો

ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે ઉ.

તે કમિશન ખાતે.......

7. દેવાદારો પાસેથી મળેલ રકમ લેણદારોને ચૂકવ્યા બાદ તથા કમિશન બાદ જો રકમ વધી હોય તો ચૂકવવામાં આવે:

ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે ઉ.

તે રોકડ ખાતે........

<u>અથવા</u>

તે ડિબેન્ચર ખાતે......

<u>અથવા</u>

તે શેરમૂડી ખાતે ....

નોંધ : કંપની કે ખરીદનાર પેઢી હિસાબની પતાવટ કરી વેચનારને રકમ ચૂકવી દે તો વેચનારનું ઉપલક ખાતું બંધ થાય જશે.

ઉદાહરણ 4 P લિ.નો ધંધો Q લિ. એ ખરીદ્યો Q લિ. એ ₹80,000ના દેવાદારો સિવાય બધી મિલકતો લઈ લીધી. વેચનારના દેવાદારો પાસેથી નાણાં ઉઘરાવવાનું અને ₹30,000ના વેચનારના લેણદારોને ચૂકવવાનું કબૂલ્યું. આ કાર્યબદલ દેવાદારો પાસેથી વસૂલ રકમ પર 3% અને લેણદારોને ચૂકવેલ પાસેથી પર 1% લેખે કમિશન ગણવાનું છે.

દેવાદારો પાસેથી ફક્ત ₹70,000 વસૂલ થયાં જ્યારે બધા જ લેણદારોને 10% રોકડવટાવે ચૂકવી દેવામાં આવ્યાં. કંપનીએ ચૂકતે હિસાબની રકમ વેચનારને ચૂકવી આપી.

ઉપરની વિગતો પરથી Q લિ.ના ચોપડે આમનોંધો આપી ખાતા તૈયાર કરો.

જવાબ : Q લિ.ના ચોપડામાં આમનોંધો :

તારીખ	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
1.	ધંધો વેચનારાના દેવાદારો ખાતે ઉ...		80,000	
	તે વેચનારના ઉપલક ખાતે			80,000
	(બા.જે. વેચનારના દેવાદારો પાસેથી વસૂલ કરવાનું કબૂલ્યું)			
2.	વેચનારના ઉપલક ખાતે ઉ...		30,000	
	તે ધંધા વેચનારના લેણદારો ખાતે			30,000
	(બા.જે. વેચનારના લેણદારો ચૂકવવાનું કબલ્યું)			
3.	બેન્ક ખાતે ઉ...		70,000	
	તે વેચનારના દેવાદારોખાતે			70,000
	(બા.જે. દેવાદારો પાસેથી વસૂલ કર્યા)			
4.	વેચનારના ઉપલક ખાતે ઉ...		10,000	
	તે વેચનારના દેવાદારો ખાતે			10,000
	(બા.જે. દેવાદારો વસૂલ કરતાં થયેલ નુકસાન)			
5.	ધંધો વેચનારના લેણદારો ખાતે ઉ...		30,000	
	તે બૅંક ખાતે			27,000
	તે વેચનારના ઉપલક ખાતે			3,000
	(બા.જે. વેચનારના લેણદારોને ચૂકવ્યાં અને મળેલ વટાવ ઉપલક ખાતે લઈ ગયા)			
6.	વેચનારના ઉપલક ખાતે ઉ...		2,370	
	તે કમિશન ખાતે			2,370
	(બા.જે. કમિશનનાં લેણાં થયાં)			
7.	વેચનારનાં ઉપલક ખાતે ઉ...		40,630	
	તે બૅંક ખાતે			40,630
	(બા.જે. ધંધો વેચનારને ચૂકતે રકમ ચૂકવી)			
	કુલ		2,63,000	2,63,000

❖ <u>**કમિશનની ગણતરી :**</u> વસૂલ રકમ = 70,000 X 3 % = ₹2,100

ચૂકવેલ રકમ = 27,000 X 1 % = <u>₹270</u>

કુલ કમિશન = ₹2,370

ચૂકવવાની રકમ = ₹70,000 – ₹27,000 – ₹2370

= ₹40,630

❖ Q લિ.ના ચોપડામાં જરૂરી ખાતાઓ

ધંધો વેચનારના દેવાદારોનું ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
વેચનારનાં ઉપલક ખાતે	80,000	બૅંક ખાતે	70,000
		વેચનારના ઉપલક ખાતે	10,000
	80,000		80,000

ધંધો વેચનારના લેણદારોનં ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
બૅંક ખાતે	27,000	વેચનારના ઉપલક ખાતે	30,000
વેચનારના ઉપલક ખાતે (વટાવ)	3,000		
	30,000		30,000

વેચનારનું ઉપલક ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
ધંધો વેચનારના લેણદારો ખાતે	30,000	ધંધો વેચનારના દેવાદારો ખાતે	80,000
ધંધો વેચનારના દેવાદારો ખાતે	10,000	ધંધો વેચનારના લેણદારો ખાતે	3,000
કમિશન ખાતે	2,370		
બૅંક ખાતે	40,630		
	83,000		83,000

9. જયારે જૂના ધંધાના ચોપડા ચાલુ રાખવામાં આવે ત્યારે :

કેટલાંક સંજોગો; જેવા, કે ધંધાની ઉઘરાણી વસૂલાત તેમજ દેવાની ચૂકવણી અને પતાવટ વગેરેનું કાર્ય લાંબો સમય ચાલે છે. કેટલીકવાર કાનૂની પ્રક્રિયા લાંબો સમય ચાલે છે. ત્યારે ધંધો વેચનાર પેઢીના હિસાબી ચોપડાઓ ધંધો ખરીદનાર કંપની કે પેઢી ચાલુ રાખે છે. આ સંજોગોમાં નીચે મુજબ પગલાં લેવાં પડે છે :

(૧) ખરીદનાર કંપનીએ લઈ લીધેલ મિલકત અને દેવાનું પુનઃમૂલ્યાંકન કરવાનું હોય તો નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું ખોલવું અને તેનો નફો કે ખોટ ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે કે શેરહોલ્ડરો ખાતે લઈ જવાં.

(૨) જો અમુક મિલકતો કે દેવા ખરીદનાર કંપની લઈ લેતી ન હોય તો તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે તેમની મૂડીના પ્રમાણમાં લઈ જવી; પરંતુ, જો પાકાં સરવૈયાંમાં દર્શાવેલ મિલકત જેવી કે પાઘડી કિંમત વગરની થાય તો તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે તેમના નફા-નુકસાનનાં પ્રમાણમાં માંડી વાળવી એટલે કે લખી વાળવી જોઈએ કારણકે તે એક પ્રકારની ખોટ છે.

(3) ખરીદકિંમતમાં ચૂકવવામાં અવેજ શેરમૂડી ખાતે (જો શેર આપ્યા હોય તો) ડિબેન્ચર ખાતે (જો ડિબેન્ચર આપ્યા હોય તો) અને બેંક કે રોકડ ખાતે (જો રોકડ આપી હોય તો) જમા કરવામાં આવે છે અને ખરીદકિંમત ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે ઉધારવામાં આવે છે.

ઉપરના સંજોગોમાં વેચનારના ચોપડા બંધ કરવાની અને ખરીદી અંગેની ખાસ નોંધો કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

ઉદાહરણ 5 મેસર્સ MPનું તા.31/03/2017ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે :

પાકું સરવૈયું

દેવાં	₹	મિલકતો	₹
મૂડી M 1,00,000		મકાન	60,000
P 1,00,000	2,00,000	જમીન	40,000
બેંક ઓવરડ્રાફ્ટ	4,000	યંત્રો	80,000
લેણદારો	16,000	સ્ટૉક	28,000
લોન (ગીરો)	90,000	દેવાદારો	52,000
		રોકાણો	40,000
		બેંક સિલક	10,000
	3,10,000		3,10,000

M અને P સરખે હિસ્સે નફો-નુકસાન વહેંચે છે. તા.1/4/2017ના રોજ PM લિ. ₹3,20,000ની કિંમતે ધંધો ખરીદી લે છે. ખરીદકિંમત પેટે ₹10નો એક એવો શેર આપવાના હતાં. જેના પર ₹8 ભરપાઈ થયેલ ગણવાના હતાં. કંપની રોકાણો અને ગીરો લોન લઈ લેતી નથી. વળી મિલકતોની કિંમત તે નીચે મુજબ આંકે છે :

જમીન ₹55,000, મકાન ₹80,000, યંત્રો ₹70,000 દેવાદારો પર ઘાલખાધ અનામત 5% એક કામદારે અકસ્માત અંગે ₹4000નો દાવો કરેલ જે કંપનીએ સ્વીકાર્યો છે. રોકાણોમાં ₹6,000ની કિંમત ઘટી છે. ગીરો લોનના લેણદારોએ બાકીના રોકાણો અને PM લિ.ના 7,000 શેર ચુક્તેના હિસાબે લેવાનું કબૂલ્યું છે. જેના પર ₹8 ભરપાઈ તરીકે આપવાના છે. PM કંપની MP પેઢીના હિસાબી ચોપડા ચાલુ રાખે છે. ઉપરના વ્યવહારો અંગેની PM લિ.ના ચોપડામાં આમનોંધો આપો.

<u>જવાબ</u>

PM લિ.ના ચોપડામાં આમનોંધો

તારીખ	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર (₹)	જમા(₹)
1/4/17	જમીન ખાતે ઉ.		15,000	
	મકાન ખાતે ઉ.		20,000	
	તે નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે			
	(બા.જે. જમીન મકાનની કિંમત ચોપડે લાવ્યાં)			35,000
1/4/17	નફા-નુકસાન હવાલા ખાતે ઉ.		16,600	
	તે યંત્રો ખાતે			10,000
	તે ઘાલખાધ અનામત ખાતે			2,600
	તે અકસ્માતના દાવા પેટે			4,000
	(બા.જે. યંત્રની કિંમતમાં થયેલ ઘટાડો, ઘા.અનામતમાં થયેલ વધારો તેમજ અકસ્માતના સ્વીકારેલ દાવાની નોંધ આપી)			
1/4/17	પાઘડી ખાતે ઉ.		51,600	
	તે Mના મૂડી ખાતે			
	તે Pના મૂડી ખાતે			25,800
	(બા.જે. ધંધાની ખરીદીની કિંમતમાં ચૂકવેલ પાઘડીના M અને Pના મૂડી ખાતે જમા કર્યા)			25,800
1/4/17	Mના મૂડી ખાતે ઉ.		3,000	
	Pના મૂડી ખાતે ઉ.		3,000	
	તે રોકાણો ખાતે			6,000
	(બા.જે. ₹6000ના રોકાણોમાં થયેલ ઘટાડો ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે જમા કર્યા)			
1/4/17	ગીરો લોન ખાતે ઉ.		90,000	
	તે રોકાણો ખાતે			34,000
	તે શેરમૂડી ખાતે			56,000
	(બા.જે. ગીરો લોનની ચૂકવણી પેટે રોકાણો અને શેર આપ્યા)			
1/4/17	Mના મૂડી ખાતે ઉ.		1,32,000	
	Pના મૂડી ખાતે ઉ.		1,32,000	
	તે શેરમૂડી ખાતે			2,64,000
	(બા.જે. ભાગીદારોને ખરીદકિંમતની બાકી રકમના શેર આપ્યા)			
	કુલ		**4,63,200**	**4,63,200**

<u>ગણતરી</u> :

1. ચોખ્ખી મિલકતો=કુલ મિલકતો ₹ - કુલ દેવાં ₹

જમીન	55,000	ધા.અનામત	2,600
મકાન	80,000	અકસ્માત દાવો	4,000
યંત્રો	70,000	લેણદારો	16,000
સ્ટૉક	28,000	B.O.D	4,000
દેવાદારો	52,000		
રોકડ	10,000		
	2,95,000		26,600

= ₹2,95,000 – ₹26,600

= ₹2,68,400

ખરીદકિંમત = **₹3,20,000**

2. પાઘડી = ખરીદકિંમત – ચો. મિલકતો

= ₹3,20,000 - ₹2,68,400

= ₹51,600

3. ખરીદકિંમત પેટે આપેલ અવેજ :

કુલ 3,20,000ના શેર આપવાના છે. જેમાંથી ગીરો લોનનાં લેણદારોને ₹56,000ના શેર (7000 શેર X ₹8 ભરપાઈ) આપવાના છે. બાકી શેર (₹3,20,000–₹56,000)= ₹2,64,000 જે ભાગીદારોને તેમની લેણી રકમ પેટે આપ્યાં.

<u>સારાંશ</u> :

જયારે એક કંપની બીજી કંપનીનો કે ભાગીદારી પેઢીનો ધંધો વિકાસના હેતુથી કે હરીફાઈમાં ટકી રહેવાના હેતુથી ખરીદી લે છે, ત્યારે ખરીદનાર કંપનીના ચોપડે ધંધાની ખરીદી અંગેના હિસાબો લખવા પડે છે.

ધંધાની ખરીદી અંગેના હિસાબો તૈયાર કરવા સૌ પ્રથમ ધંધાની ખરીદકિંમત નક્કી કરવી પડે છે.ખરીદકિંમત શોધવા માટે બે પદ્ધતિઓ છે. (1) ચોખ્ખી મિલકતની પદ્ધતિ (૨) અવેજ પદ્ધતિ

(1) ચોખ્ખી મિલકતની પદ્ધતિ :

ધંધો વેચનારની તમામ મિલકતો અને દેવાનું પુનઃમૂલ્યાંકન કરી મિલકતની નવી કિંમત અને દેવાંની નવા મૂલ્યાંકનને આધારે ખરીદકિંમત શોધવામાં આવે છે. જો દાખલામાં પેઢીની મિલકતો અંગે નવી કિંમત ન આપી હોય અથવા કોઈ ઉલ્લેખ ન હોય તો મિલકતો ચોપડા કિંમતે જ લીધી હશે તેમ ચોપડા કિંમત ધ્યાનમાં લેવી.

- ચોખ્ખી મિલકતો = કુલ લીધેલ મિલકતો – કુલ લીધેલ દેવાં

ચોખ્ખી મિલકતની પદ્ધતિમાં પાઘડીની રકમ દાખલામાં આપી દેવામાં આવે છે. ચોખ્ખી મિલકતોની ગણતરી વખતે અવાસ્તવિક મિલકતો જેવી કે પ્રાથમિક ખર્ચ, જાહેરાત ઝુંબેશ ખર્ચ, ડિબન્ચર વટાવ વગેરે ધ્યાનમાં લેવાતા નથી. તે જ રીતે વિવિધ અનામતો જેવાકે રિઝર્વ ફંડ, ન.નુ.ની જમા બાકી વગેરે ધ્યાનમાં લેવાતા નથી.

- અહીં ધંધાની ખરીદકિંમત = ચોખ્ખી મિલકતો + પાઘડી (જો આપેલ હોય તો)

(2) અવેજ પદ્ધતિ:

જ્યારે દાખલામાં ખરીદનાર કંપની ધંધાની ખરીદકિંમત પેટે કેવી રીતે ચૂકવણી કરે છે. તેની વિગત આપી હોય તો ચૂકવેલ તમામ રકમનો સરવાળો એટલે ધંધાની ખરીદકિંમત ગણવી. એટલે કે આપેલ (ચૂકવેલ) અવેજ એટલે ધંધાની ખરીદકિંમત

- ધંધાની ખરીદકિંમત = આપેલ શેર + ડિબેન્ચર + રોકડ + બૅંક

જ્યારે અવેજ પદ્ધતિથી ધંધાની ખરીદકિંમત શોધવામાં આવે ત્યારે પાઘડી કે મૂડી અનામતની રકમ શોધવી પડે છે.

જો ધંધાની ચોખ્ખી મિલકતો કરતા અવેજ વધુ હોય તો તફાવત પાઘડી ગણાશે; એટલે કે,

- પાઘડી = ખરીદકિંમત – ચોખ્ખી મિલકત

જો ધંધાની ચોખ્ખી મિલકતો કરતા અવેજ ઓછો હોય તો તફાવત મૂડી અનામત ગણાશે.

- મૂડી અનામત = ચોખ્ખી મિલકતો – ખરીદકિંમત

❖ દાખલામા ધંધાની ખરીદકિંમત કઈ પદ્ધતિથી ગણવી તે અંગેનો નિર્ણય દાખલામાં કઈ માહિતી આપેલ છે તેના આધારે નક્કી કરો. જો ધંધો ખરીદનારે લીધેલ મિલકતોની પુનઃ મૂલ્યાંકન કિંમતો અને દેવાની કિંમતો આપેલ હોય તેમજ બાકીની રકમ રોકડ કે બૅંકથી ચૂકવવી એવો શબ્દપ્રયોગ હોય તો ખરીદકિંમત ચોખ્ખી મિલકત પદ્ધતિથી ગણાશે.

જ્યારે અવેજ અંગે કેટલા શેર, ડિબેન્ચર ક્યાં ભાવથી ચૂકવ્યા અને રોકડ પણ આપેલ હોય તો ખરીદકિંમતની ગણતરી અવેજ પદ્ધતિથી કરવી.

3. ધંધો વેચનારના એજન્ટ તરીકે :

કેટલીકવાર ધંધો ખરીદનાર વેચનારના દેવાદારો અને લેણદારોનો સ્વીકાર ખરીદકિંમતમાં કરતાં નથી હોતા; પરંતુ, દેવાદારો પાસેથી ઉઘરાણી કરવા અને તેમાંથી તેના લેણદારો ચૂકવવાની પોતે જવાબદારી સ્વીકારે છે. તેના બદલામાં ધંધો વેચનાર ઉઘરાણી કરેલ રકમ પર તેમજ ચૂકવેલ રકમ પર અમુક ટકા કમિશન ધંધો ખરીદનારને આપે છે. અમુક સંજોગોમાં વેચનારનું ઉપલક ખાતું ખોલવામાં આવે છે. દેવાદારોની વસૂલાત તેમજ લેણદારોને ચૂકવણી દરમ્યાન થતું નુકસાન જેવું કે; આપેલ વટાવ, ઘાલખાધનું નુકસાન ધંધો વેચનાર ભોગવે છે. તે જ રીતે લેણદારો પાસેથી રકમ વસૂલ કરી, લેણદારોને ચૂકવણી કરી પોતાનું કમિશન બાદ કરી હિસાબ ચૂકતે કરે ત્યારે વેચનારનું ઉપલક ખાતું બંધ થઈ જાય છે.

ક્યારેક જો કેટલાંક દેવાદારો પાસેથી ઉઘરાણી કરવાની બાકી હોય તો આ ખાતું બાકી દર્શાવે છે, જે કંપની પોતાના પાકાં સરવૈયાંમાં તેની વિગત દર્શાવે છે.

4. ખરીદનાર કંપની વેચનાર પેઢીના જૂના ધંધાના ચોપડા ચાલુ રાખે

ત્યારે વેચનારના ચોપડાબંધ કરવા અંગે તથા ધંધાની ખરીદી અંગેની ખાસ નોંધો પસાર કરવામાં આવતી નથી. તેના બદલે નીચે મુજબના ફેરફાર કરવામાં આવે છે :

1) જો મિલકત અને દેવાંની કિંમતમાં પુનઃમૂલ્યાંકનથી જે ફેરફાર થાય તેની અસર આપવા નફા-નુકસાન હવાલા ખાતું ખોલવામાં આવે છે.
2) નફા-નુકસાન હવાલા ખાતાનો નફો/ખોટ વેચનાર પેઢીના ભાગીદારોના મૂડી ખાતે અને જો વેચનાર, કંપની હોય તો શેરહોલ્ડરોના ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.
3) જો કોઈ મિલકત કે દેવા કંપની લઈ લેતી ન હોય તો તે વેચનાર પેઢીના ભાગીદારોના મૂડી ખાતે તેમના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં લઈ જવામાં આવે છે.
4) કોઈ અવાસ્તવિક મિલકત હોય કે મિલકત કિંમત વગરની સાબિત થાય તો તે ખોટ ભાગીદારોના મૂડી ખાતે ઉધારવવામાં આવે છે.
5) ખરીદકિંમત ચૂકવવામાં આવે તો ભાગીદારોના મૂડીખાતે ઉધારવી અને શેરમૂડી ખાતે/ડિબેન્ચર ખાતે/રોકડ/બૅંક ખાતે જમા કરવી.
6) પાઘડી ચૂકવી હોય તો તે ભાગીદારોના મૂડી ખાતે તેમના નફા-નુકસાનના પ્રમાણમાં જમા કરવી.

<u>મહત્વના મુદ્દા</u>

(1) દાખલા ગણતા પહેલા ખરીદકિંમતની ગણતરી કરવી તે માટે પદ્ધતિ નક્કી કરવી.
- અવેજની ચૂકવણીની સંપૂર્ણ વિગતો હોય તો અવેજ પદ્ધતિથી ખરીદકિંમત નક્કી કરો.
- મિલકતોની પુનઃ મૂલ્યાંકન કિંમત આપી હોય અને બાકીની રકમ રોકડ/બૅંક/શેરથી ચૂકવવી તેમ જણાવેલ હોય તો ચો. મિલકત પદ્ધતિથી નક્કી કરો.

(2) અવેજ પદ્ધતિમાં ચૂકવેલી પૂરી અવેજની રકમ = ખરીદકિંમત થશે.

(3) અવેજ પદ્ધતિમાં પાઘડી કે મૂડી અનામતની ગણતરી કરવી પડે.
- પાઘડી = ખરીદકિંમત – ચોખ્ખી મિલકતો
- મૂડી અનામત = ચોખ્ખી મિલકતો – ખરીદકિંમત

સ્વાધ્યાય

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો –

1. કંપની કે પેઢી જ્યારે ચાલુ ધંધો ખરીદે ત્યારે તે પોતાના ચોપડામાં કઈ કઈ નોંધો કરે છે ?
2. ધંધાની ખરીદી વખતે ચૂકવેલ પાઘડી અને મૂડી અનામતની કઈ રીતે ગણતરી કરશો, ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
3. પેઢીનો ચાલુ ધંધો ખરીદ્યા પછી તેના હિસાબી ચોપડા ચાલુ રાખવા કઈ કઈ આમનોંધો આપશો ?
4. ટૂંકનોંધ લખો : ધંધો વેચનારનું ઉપલક ખાતું.

5. નીચે દર્શાવેલ પ્રશ્નોના અંતે આપેલ વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી જવાબ આપો.

(1) ખરીદનાર કંપની ખરીદકિંમત ચૂકવે ત્યારે.................ખાતે ઉધારશે.

(A) વેચનાર પેઢી ખાતે (B) મિલકતો ખાતે

(C) ધંધાની ખરીદ ખાતે (D) એકપણ નહીં

(2) ધંધો ખરીદનાર કંપની તરફથી જે શેર મળે તે શેરની ખરીદકિંમતની ગણતરી વખતે .... કિંમત ધ્યાનમાં લેવાય.

(A) દાર્શનિક (B) પડતર

(C) બજારકિંમત (D) સરેરાશ

(3) જો ચોખ્ખી મિલકત, ખરીદકિંમત કરતાં વધારે હોય તો તફાવતની રકમ................ગણાશે.

(A) પાઘડી (B) સામાન્ય અનામત

(C) મૂડી અનામત (D) મૂડી

(4) જો ખરીદકિંમત ચોખ્ખી મિલકત કરતાં વધારે હોય તો તફાવતની રકમ.................. ગણાશે.

(A) પાઘડી (B) સામાન્ય અનામત

(C) મૂડી અનામત (D) મૂડી

(5) ખરીદકિંમત અંગે ચૂકવેલ અવેજની પૂરી રકમ આપી ન હોય તો ખરીદકિંમત....................... પદ્ધતિથી શોધાશે.

(A) અવેજ (B) ચોખ્ખી મિલકત

(C) કુલ મિલકત D) દેવાં

(6) જો લેણદારોને ઓછી રકમ ચૂકવવામાં આવે તો ધંધો વેચનારના લેણદારોનું ખાતું ઉધારી .... ખાતે જમા થશે.

(A) ધંધો વેચનારનું ઉપલક ખાતું (B) રોકડ ખાતું

(C) બેંક ખાતું (D) ધંધો વેચનારનું ખાતું

(7) કેટલીક મિલકતો કે દેવાં ખરીદનાર કંપની ન લેતી હોય તો તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે .... ના પ્રમાણમાં લઈ જવી.

(A) નફા-નુકસાનના (B) મૂડીના પ્રમાણમાં

(C) સરખા ભાગે (D) જવાબદારી

(8) ધંધો ખરીદતાં પાઘડી ચૂકવી હોય તો તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે .... ના પ્રમાણમાં જમા કરવી.

(A) નફા-નુકસાન (B) સરખે ભાગ

(C) મૂડીના (D) એકપણ નહીં

(9) જૂની ઘાલખાધ વસૂલ થાય ત્યારે તે .... ખાતે જમા થશે.

(A) ઘાલખાધ (B) ધંધો વેચનારના દેવાદારો

(B) ધંધો વેચનારના લેણદારો (D) ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતે

(10) જયારે ખરીદનાર વિસર્જન ખર્ચ ભોગવે ત્યારે ખરીદનાર કંપની વિસર્જન ખર્ચ .... ખાતે ઉધારશે.

(A) શેરમૂડી (B) વેચનાર

(C) વિસર્જન ખર્ચ (D) પાઘડી

(11) ખરીદકિંમત પેટે 20,000 ઇક્વિટી શેર દરેક ₹100 નો 25% પ્રીમિયમથી આપ્યા. મૂડી અનામત ₹1,00,000 થયું. જો લઈ લીધેલ કુલ જવાબદારી ₹5,00,000 હોય તો લીધેલ કુલ મિલકતોની કિંમત .... હશે.

(A) ₹31,00,000 (B) ₹30,00,000

(C) ₹28,00,000 (D) ₹20,00,000

(12) પાઘડીની રકમ ક્યાં સૂત્રથી શોધી શકાય ?

(A) ચોખ્ખી મિલકતો – ધંધાની ખરીદકિંમત

(B) ધંધાની ખરીદકિંમત – કુલ મિલકતો

(C) કુલ મિલકતો – ધંધાની ખરીદકિંમત

(D) ધંધાની ખરીદકિંમત – ચોખ્ખી મિલકતો

(13) મૂડી અનામતની રકમ ક્યાં સૂત્રથી શોધી શકાય ?

(A) ધંધાની ખરીદકિંમત – ચોખ્ખી મિલકતો

(B) ચોખ્ખી મિલકતો – ધંધાની ખરીદકિંમત

(C) કુલ મિલકતો – કુલ દેવાં

(D) કુલ મિલકતો – ધંધાની ખરીદકિંમત

(14) ખરીદનાર કંપનીએ વેચનાર પેઢી વતી દેવાદારો ઉઘરાવી લેણદારોને ચૂકવી આપવાનું સ્વીકાર્યું. કુલ ઉઘરાણીના 4% અને ચૂકવેલ રકમના ૨% કમિશન કંપનીને મળે છે. જો 5,00,000 દેવાદારો પાસેથી 4,50,000 વસૂલ કર્યા જયારે 2,00,000ના લેણદારોને 10% વટાવે રકમ ચૂકવી આપ્યા તો કમિશનની કુલ કેટલી રકમ થશે?

(A) ₹21,600 (B) ₹50,000

(C) ₹18,000 (D) ₹3,600

(15) ધંધાની કુલ મિલકતો ₹4,00,000 છે. જેમાં 10% અવાસ્તવિક મિલકતો છે. ધંધામાં દેવાં 1,00,000 છે. ધંધાની ખરીદી વખતે પાઘડી ₹50,000 નક્કી થઈ હોય તો ધંધાની ખરીદકિંમત .... થાય.

(A) 3,60,000 (B) 2,60,000

(C) 3,10,000 (D) 3,00,000

(16) વેચનાર વતી નાણાં ઉઘરાવતી અને વેચનાર વતી લેણદારોને નાણાં ચૂકવી આપતી કંપનીને કમિશન કઈ રકમ પર મળશે?

(A) કુલ દેવાદારો + કુલ લેણદારો પર

(B) ચોખ્ખી મિલકત પર

(C) દેવાદારો પાસેથી મળેલ રકમ

(D) દેવાદારો પાસેથી મળેલ રકમ + લેણદારોને ચૂકવેલ રકમ

(17) ધંધાની ચોખ્ખી મિલકતો ₹7,00,000 છે. જો કુલ દેવાં ₹2,50,000 હોય તો ધંધાની કુલ મિલકતો _____________ હશે.

(A) ₹9,50,000 (B) ₹4,50,000

(C) ₹8,00,000 (D) ₹6,00,000

(જવાબ : 1 (A), 2 (C), 3 (C), 4 (A), 5 (B), 6 (A), 7 (B), 8 (A), 9 (D), 10 (D), 11 (A), 12 (D), 13 (B), 14 (A), 15 (C), 16 (D), 17 (A))

(બ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો -

1. રૂચા લિમિટેડે એશા ટ્રેડર્સની ખરીદકિંમત ₹4,50,000 નીચે પ્રમાણે ચૂકવી.

20,000 ઇક્વિટી શેરો દરેક ₹10નો 20%ના પ્રીમિયમથી, ₹2,00,000ના 10% ડિબેન્ચરો 5%ના વટાવથી અને બાકીની રકમ રોકડેથી.

રૂચા લિમિટેડના ચોપડે ખરીદી અંગેની આમનોંધ આપો.

(જવાબ : ઇક્વિટ શેર, 20,000 X 10 = 2,00,000 + જામીનગીરી પ્રીમિયમ 20,000 X 2 = 40,000 + ડિબેન્ચર 2,00,000 – 10,000 વટાવ = 1,90,000 + રોકડ (તફાવતની રકમ) 20,000 ખરીદકિંમત = 4,50,000)

2. A ભાગીદારી પેઢીની ચોખ્ખી મિલકતો ₹10,00,000 છે. અને દેવા 2,00,000 છે. B કંપની પેઢીનો ધંધો ખરીદીને બદલામાં ₹10નો એવા 50,000 ઇક્વિટી શેર 20% પ્રીમિયમે, ₹100નો એવા 10% 4000 ડિબેન્ચર 10%ના વટાવે તથા બાકીના ચેકથી ચૂકવ્યા.

B કંપનીના ચોપડામાં ધંધાની ખરીદી તથા અવેજની ચૂકવણી અંગે આમનોંધ આપો.

(જવાબ : (1) મિલકતો ખાતે	ઉ	12,00,000
તે દેવાખાતે		2,00,000
તે A ભાગીદારો પેઢી ખાતે		10,00,000.
(2) A પેઢી ખાતે ...... ઉ..		10,00,000
ડિબેન્ચર વટાવખાતે ઉ...		40,000
તે ઈકિ. શેરમૂડીખાતે		5,00,000
તે જામીનગીરી પ્રી.		1,00,000
તે 10 % ડિબેન્ચર ખાતે		4,00,000
તે બૅંક ખાતે		40,000)

3. RG લિમિટેડ એક ભાગીદારી પેઢીનો ધંધો ખરીદ્યો કંપનીએ પેઢીના દેવાદારો સિવાયની બધી મિલકતો ખરીદી અને ધંધો વેચનાર પેઢી થતી દેવાદારોના નાણાં ઉઘરાવવાનું અને પેઢીના લેણદારોના નાણાં ઉઘરાવવાનું અને પેઢીના લેણદારોને ચૂકવી આપવાનું સ્વીકાર્યું. આ અંગે દેવાદારો પાસેથી વસૂલે રકમ પર 4% અને લેણદારોને ચૂકવેલ રકમ પર 2% કમિશન કંપનીને મળશે.

₹6,00,000ના દેવાદારો પાસેથી ₹5,80,00 વસૂલ થયા. જ્યારે ₹3,00,000ના લેણદારોને 5% વટાવે ચૂકતે હિસાબે રકમ ચૂકવી. કંપનીએ પોતાનું કમિશન બાદ પેઢીને ચૂકતેનો ચેક આપ્યો.

ઉપરના વ્યવહારો RG કંપનીના ચોપડે નોંધો તથા ધંધો વેચનારનું ઉપલક ખાતું તૈયાર કરો.

(જવાબ : મળેલ કમિશન = 5,80,000 X 4% = 23,200

2,85,000 X 2 % = 5,700

28,900

હિસાબ પેટે ચૂકવેલ રકમ = 2,66,100)

4. જનક લિમિટેડે તા.1/7/2017ના રોજ ભાગીદારી પેઢીનો ધંધો ખરીદ્યો પેઢીનું તા.30/06/2017ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું.

મૂડી-દેવા	₹	મિલકતો-લેણા	₹
મૂડી :X ભાગીદાર = 30,000		જમીન-મકાન	35,000
Y ભાગીદાર = 20,000	50,000	યંત્રો	25,000
સામાન્ય અનામત	20,000	સ્ટૉક	15,000
લેણદારો	25,000	દેવાદારો	12,500
દેવીહૂંડી	5,000	લેણીહૂંડી	5,000
		રોકાણો	5,000
		બૅંક અને રોકડ	2,500
	1,00,000		1,00,000

- કંપનીએ નીચેની શરતે ધંધો ખરીદી લીધો.

1) પેઢીની તમામ મિલકતો અને દેવા સ્વીકાર્યા.
2) સ્થિર મિલકતોની કિંમત ચોપડે કિંમત કરતાં 20% વધુ ગણી તથા ચાલુ મિલકતો ચોપડે દર્શાવેલ કિંમતે જ ગણી.
3) કંપનીએ ખરીદકિંમત ₹90,000 નીચે મુજબ આપી. 500 ઈકિ. શેર ₹100નો 10% પ્રીમિયમથી અને બાકીની રકમ ચેકથી ચૂકવી આપી.

જનક લિમિટેડના ચોપડામાં ધંધાની ખરીદી અંગેની આમનોંધો આપો.

(જવાબ : પાઘડી ₹8,000, ખરીદકિંમત = 90,000-ચો.મિલકતો 82,000)

5. પટેલ બ્રધર્સનો ધંધો ખરીદી લેવા તા.1/4/2017ના રોજ ₹10ના 20,000 ઇક્વિટી શેરની સત્તાવાર થાપણથી એલીગન્સ કંપનીની સ્થાપના કરવામાં આવી. તા.31/3/2017ના રોજનું પટેલ બ્રધર્સનું પાકું સરવૈયું આ મુજબ હતું.

મૂડી-દેવા		₹	મિલકત-લેણાં	₹
મૂડી:Rની મૂડી	1,20,000		મકાન	96,000
Kની મૂડી	80,000	2,00,000	યંત્રો	40,000
			સ્ટૉક	48,000
સામાન્ય અનામત		8,000	દેવાદારો	46,400
બૅંક લોન		6000	રોકાણો	9,600
લેણદારો		44,000	લેણીહૂંડી	12,800
દેવીહૂંડી		14,000	રોકડ અને બૅંક	19,200
		2,72,000		2,72,000

નીચેની શરતો એ પટેલ બ્રધર્સનો ધંધો એલીગન્સ કંપની તેમજ બાકીની મિલકતો ચોપડે કિંમતે લીધી.

(1) મકાન ₹1,00,000 અને સ્ટૉક ₹40,000ની કિંમતે તેમજ બાકીની મિલકતો ચોપડે કિંમતે લીધી.

(2) પાઘડીની રકમ પેટે ₹20,000 ગણવા.

(3) બૅંક લોન સિવાય બધીજ જવાબદારી કંપનીએ સ્વીકારી વિસર્જન ખર્ચ ₹2000 કંપનીએ ભોગવવાનો છે.

(4) ખરીદકિંમતના અવેજપેટે પૂરેપૂરા ભરાયેલ 10,000 ઇકિ.શેર, 20% પ્રીમિયમે તેમજ 10% ના ₹1,00,000ના ડિબેન્ચર અને બાકીની રકમ ચેકથી ચૂકવવાની છે.

(5) કંપનીનો પ્રાથમિક ખર્ચ ₹3200 થયો. એલીગન્સ કંપનીના ચોપડામાં જરૂરી આમનોંધો આપી ધંધાની ખરીદી પછીનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

(જવાબ : ખરીદકિંમત ₹2,32,000 (વિસર્જન ખર્ચ સહિત) અવેજ : ₹1,20,000ના ઇકિ.શેર, ₹1,00,000ના ડિબેન્ચર અને ચેકથી ₹12,000. પાઘડી = 22,000 (2000 વિસર્જન ખર્ચ સહિત) બૅંક સિલક=₹4000)

6. પ્રાર્થના લિ.એ તા. 1/7/2017ના રોજ એક ભાગીદારી પેઢીનો ચાલુ ધંધો ખરીદ્યો. ધંધાની ખરીદકિંમતની અવેજમાં 1000 ઇકિ. શેર ₹100નો એક એવા 10% પ્રીમિયમે ₹500 15%ના ડિબેન્ચર દરેક ₹500નો 10% વટાવે અને ₹65000 ચેકથી ચૂકવ્યા.

પ્રાર્થના લિ. એ પેઢીની મિલકતો અને દેવા નીચેની કિંમતે સ્વીકાર્યા:

જમીન મકાન = ₹2,00,000

મશીન = ₹1,00,000

ફર્નિચર = ₹50,000

સ્ટૉક = ₹70,000

દેવીહૂંડી = ₹40,000

પ્રાર્થના લિ. એ પેઢીના દેવાદારો અને લેણદારો સ્વીકાર્યા નથી; પરંતુ, દેવાદારો પાસેથી વસૂલ કરી લેણદારોને ચૂકવવાની જવાબદારી સ્વીકારી છે. જે બદલ વસૂલ રકમ પર 3% અને ચૂકવેલ રકમ પર 1% કમિશન માટે સ્વીકાર્યું છે. લેણદારો ₹1,80,000ના હતા જેની પાસેથી ₹10,000 ઘાલખાધ પડી તથા દેવાદારોને 5% વટાવ આપ્યો. લેણદારો ₹60,000ના હતા. તે બધાને 5% વટાવે ચૂકવી આપ્યાં.

આપેલ માહિતી પરથી પ્રાર્થના લિ.ના ચોપડામાં આમનોંધ આપો અને વેચનારનું ઉપલક ખાતું તૈયાર કરો.

(જવાબ : કુલ મિલકતો ₹4,20,000, કુલ દેવા ₹40,000 ચોખ્ખી મિલકતો : 3,80,000 ખરીદકિંમત ₹4,00,000 જે પેટે ઇકિ. શેર ₹1,10,000 (પ્રીમિયમ સહિત) ₹2,25,000ના ડિબેન્ચર (2,50,000 – 25000 વટાવ) અને બૅંકથી ₹65,000, પાઘડી = 20,000, કુલ કમિશન ₹4845 (4275+570), ધંધો વેચનારને તેના ઉપલક ખાતા પેટે ચૂકવેલ રકમ ₹80,655, ઉપલક ખાતાની બાકી ₹20,000)

7. શાહ બ્રધર્સ પેઢીના A અને B ભાગીદારો છે. તા.31/03/2017ના રોજ દેવ લિ.માં રૂપાંતર કરવામાં આવ્યું. તા. 31/3/17નું પેઢીનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

મૂડી-દેવા	₹	મિલકતો-લેણા	₹
મૂડી:		જમીન-મકાન	2,00,000
Aની મૂડી = 2,20,000		મશીનરી	1,60,000
Bની મૂડી = 2,20,000		સ્ટૉક	1,00,000
	4,40,000	દેવાદારો	1,20,000
સામાન્ય અનામત	80,000	બૅંક સિલક	20,000
લેણદારો	80,000		
	6,00,000		6,00,000

કંપનીએ દેવાદારો અને લેણદારો લીધા નથી; પરંતુ, ઉઘરાવેલ રકમ પર 3% અને ચૂકવેલ રકમ પર 2% કમિશન લઈ એજન્ટ તરીકે દેવાદારો પાસેથી રકમ વસૂલ કરવા તથા લેણદારોને ચૂકવવા સંમત થઈ ધંધાની ખરીદકિંમત પેટે કંપનીએ ₹5,00,000 4:1ના પ્રમાણમાં પૂરા ભરપાઈ ઇક્વિટી શેર અને પ્રેફ. શેરમાં તથા ₹30,000નો ચેક આપવાનું નક્કી કર્યું.

કંપનીએ જમીન-મકાન ₹2,50,000, મશીનરી ₹1,50,000 અને સ્ટૉક ₹80,000ની કિંમતે લેવાનું સ્વીકાર્યું.

દેવાદારો પાસેથી ₹1,20,000 વસૂલ થયાં, જેમાં અગાઉ ઘાલખાધ તરીકે માંડી વાળેલા ₹20,000નો સમાવેશ થાય છે. લેણદારોને ₹72,000 આપી ચૂકતે કરવામાં આવ્યાં. પેઢીને તેની લેણી રકમ ચૂકવી દેવામાં આવી.

દેવ લિ.ના ચોપડામાં આમનોંધ લખો.

(જવાબ : ખરીદકિંમત ₹5,30,000 અવેજ ઇકિ. શેર મૂડી ₹4,00,000 + પ્રેફ શેર ₹1,00,000 + રોકડ ₹30,000 ચોખ્ખી મિલકતો ₹5,00,000, પાઘડી ₹30,000, કમિશન ₹5040 (3600+1440) ધંધો વેચનારના ઉપલક ખાતા પેટે તેને ચૂકવેલ ₹42,960)

એકમ 4 ભાગીદારો વચ્ચે રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી

- ❖ રૂપરેખા
  - ➢ પ્રસ્તાવના
  - ➢ અર્થ
  - ➢ પદ્ધતિ
    - મૂડી વધારાની પદ્ધતિ
    - મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિ
  - ➢ સ્વાધ્યાય

❖ **પ્રસ્તાવના** :

ભાગીદારી પેઢીનું વિસર્જન થાય ત્યારે પેઢીની બધી મિલકતો વહેંચી અને દેવાં ચૂકવી દેવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે વિસર્જન વખતે પેઢીની બધી જ મિલકતો સાથે વેચી બધા જ દેવા ચૂકવી દેવામાં આવે; પરંતુ, સામાન્ય રીતે આમ બનતું નથી. પેઢીની મિલકતો ક્રમશઃ વેચાતી જાય છે અને જેમ જેમ નાણાં આવતા જાય તેમ તેમ દેવા ચૂકવવામાં આવે છે. આને હપતે હપતે રોકડની વહેંચણી કહેવામાં આવે છે.

❖ **ભાગીદારો વચ્ચે રોકડની હપતે હપતે વહેંચણીનો અર્થ** :

પેઢીનું વિસર્જન થતા મિલકતો ક્રમશઃ વેચાતી જાય છે અને જેમ-જેમ નાણાં આવે તેમ ટુકડે ટુકડે દેવા ચૂકવાતા જાય છે અને ત્યારપછી જો નાણાં વધે તો ભાગીદારોને મૂડી પેટે ચૂકવવામાં આવે છે. જેને હપતે હપતે રોકડની વહેંચણી કહેવાય છે.

સામાન્ય રીતે પેઢીનું વિસર્જન થાય ત્યારે નીચેના ક્રમમાં રકમો ચૂકવવામાં આવે છે.

1) સૌથી પહેલા વિસર્જન ખર્ચ ચૂકવવામાં આવે છે.
2) ત્યારપછી બાહ્ય દેવા ચૂકવવામાં આવે છે.
3) ત્યારપછી ભાગીદારોએ પેઢીની આપેલી લોન ચૂકવવામાં આવે છે.
4) અને, છેલ્લે ભાગીદારોને તેમની મૂડી પેટે રકમ ચૂકવવામાં આવે છે.
5) અને ત્યારબાદ પણ જો રકમ વધે તો દરેક ભાગીદાર વચ્ચે નફા-નુક્સાનના પ્રમાણમાં વહેંચી દેવામાં આવશે.

❖ **હપતે હપતે રોકડની વહેંચણીની રીતો** :

હપતે હપતે રોકડની વહેંચણીની બે પદ્ધતિઓ છે :

1) મૂડી વધારાની પદ્ધતિ અથવા પ્રમાણસર મૂડીની પદ્ધતિ
2) મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિ

પદ્ધતિ 1 : મૂડી વધારાની પદ્ધતિ :

આ પદ્ધતિમાં મૂડીને નફા-નુક્સાનના પ્રમાણમાં ગોઠવી વધારાની મૂડીપરત કરવામાં આવે છે, તેથી તેને મૂડી વધારાની પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે.

- **આ પદ્ધતિ માટેની જરૂરી ગણતરીઓ**
  1) પ્રથમ બધા ભાગીદારો પૈકી ન.નુ.ના પ્રમાણમાં સૌથી ઓછી મૂડી કોની છે તે શોધી કાઢો.

     મૂડી પદ્ધતિ = $\frac{\text{મૂડી}}{\text{ન.નુ.નું પ્રમાણ}}$

  2) ત્યારબાદ જેની મૂડી સૌથી ઓછી હોય તેને આધાર તરીકે લેવી.
  3) ત્યારબાદ ભાગીદારની ખરેખર મૂડીમાંથી આ રીતે આવેલી પ્રમાણસર મૂડી બાદ કરો.
  4) ત્યારબાદ બાકીના ભાગીદારો પૈકી કોની મૂડી વધુ છે તે શોધવા ‘પ્રમાણસરનો વધારો’ ગણો.
  5) હવે મૂડી વધારામાંથી પ્રમાણસરનો વધારો બાદ કરો. તેમ કરતા જેની મૂડી સૌથી વધુ છે તેનો વધારો આવશે, જે પ્રથમ તબક્કે તેને પરત મળશે.
  6) હવે પ્રમાણસર મૂડી વધારો અન્ય ભાગીદારોને પરત થશે.
  7) છેવટે બાકી રકમ બધા ભાગીદારોને ન.નુ.ના પ્રમાણમાં મળશે.

ઉદાહરણ-1 X, Yઅને Z અનુક્રમે 3:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તેમની મૂડી અનુક્રમે ₹60,000, ₹50,000 અને ₹30,000 છે. મિલકતો વહેંચતા ₹50,000 ઉપજ્યાં હપતાની વહેંચણી મૂડી વધારાની પદ્ધતિથી બતાવો.

- **જરૂરી ગણતરી**

ભાગીદાર	X	Y	Z
મૂડી÷ ન.નુ.નું પ્રમાણ	60,000 / 3	50,000 / 2	30,000 / 1
મૂડી પરિબળ (સૌથી ઓછી મૂડી X ની છે.)	20,000	25,000	30,000
ખરેખર મૂડી	60,000	50,000	30,000
બાદ :- પ્રમાણસર મૂડી(Xની મૂડીને આધારે)	60,000	40,000	20,000
મૂડી વધારો	-	10,000	10,000
÷ ન.નું.નું પ્રમાણ	-	2	1
મૂડી પરિબળ (સૌથી ઓછી મૂડી Yની છે.)		5,000	10,000
બાદ : પ્રમાણસર મૂડી (Yની મૂડીને આધારે)	-	10,000	5,000
Zનો મૂડી વધારો			5,000

ભાગીદારી વચ્ચે રોકડની વહેંચણી

વિગત		X (3)	Y (2)	Z (1)
મૂડી (બાકી)		60,000	50,000	30,000
હપતો	50,000			
-Zનો વધારો	5,000	-	-	5,000
બાકી	45,000	60,000	50,000	25,000
-Y અને Zને પ્રમાણસર વધારાની વહેંચણી(15,000)		-	10,000	5,000
		60,000	40,000	20,000
બાકી [ત્રણયને ન.નુ.ના પ્રમાણમા વહેંચણી (30,000)]		15,000	10,000	5,000
મૂડીતૂટ કે ખોટ		**45,000**	**30,000**	**15,000**

ઉદાહરણ-2 જય, કિશન અને વિજય 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.31-03-2017ના રોજ તેઓએ પેઢીનું વિસર્જન કર્યું તે તારીખે પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું :

મૂડી-દેવા	રકમ(₹)	મિલકત-લેણા	રકમ(₹)
મૂડી ખાતા :		મકાન	1,28,000
જય	50,000	ફર્નિચર	42,000
કિશન	40,000	સ્ટોક	32,000
વિજય	15,000	દેવાદારો	48,000
સામાન્ય અનામત	20,000	રોકડ બાકી	5,000
બેંક લોન	45,000	ન.નુ. ખાતું	5,000
<u>લોન :</u>			
જય = 20,000			
કિશન = <u>10,000</u>	30,000		
લેણદારો	60,000		
	2,60,000		2,60,000

- **અન્ય વિગતો** :

મકાન બેંક લોન સામે ગીરો છે. મિલકતોના આ પ્રમાણે ઉપજ્યાં.

પ્રથમ હપતો = 54,000 બીજો હપતો = 40,000

ત્રીજો હપતો = 46,000 ચોથો હપતો = 52,500

₹10,000 વિસર્જન ખર્ચ માટે અનામત રાખેલા છે. ખરેખર ખર્ચ ₹8,000 થયો. મૂડી વધારાની રીતે ભાગીદારો વચ્ચે રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

જવાબ :

મૂડી વધારાનું પત્રક

વિગત	જય (2)	કિશન (2)	વિજય (1)
ભાગીદારની મૂડી	50,000	40,000	15,000
÷ ન.નુ.નું પ્રમાણ	2	2	1
	25,000	20,000	15,000
પ્રમાણસર મૂડી (વિજયની મૂડીને આધારે)	30,000	30,000	15,000
મૂડી વધારો	20,000	10,000	-
÷ ન.નુ પ્રમાણ	2	2	
= પ્રમાણસર મૂડી વધારો (કિશનની મૂડીને આધારે)	10,000	5,000	
	10,000	10,000	-
જયનો મૂડી વધારો	10,000	-	-

રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક

વિગત		બેંક લોન	લેણદારો	જયની લોન	કિશનની લોન	(2) જયની મૂડી	(2) કિશનની મૂડી	(1) વિજયની મૂડી
બાકી		45,000	60,000	20,000	10,000	50,000	40,000	15,000
+ સા. અનામત		-	-	-	-	8,000	8,000	4,000
		45,000	60,000	20,000	10,000	58,000	48,000	19,000
-ન.નુ ખાતુ		-	-	-	-	2,000	2,000	1,000
		45,000	60,000	20,000	10,000	56,000	46,000	18,000
બાકી								
રોકડ સિલક	5,000							
+ પ્રથમ હપતો	54,000							
	59,000							
-વિસર્જન ખર્ચ								
માટે અનામત	10,000							
	49,000							
-બેંક લોન પેટે	45,000	45,000						
	4,000							
-લેણદારો	4,000	-	4,000					
	બાકી	-	56,000	20,000	10,000	56,000	46,000	18,000
બીજો હપતો	40,000	-	40,000					
લેણદારો	40,000							
	બાકી		16,000	20,000	10,000	56,000	46,000	18,000

ત્રીજો હપતો 46,000							
-લેણદારો <u>16,000</u>		16,000	-	-			
30,000							
જય અને કિશનની લોન (30,000)		-	20,000	10,000			
બાકી	-	-	-	-	56,000	46,000	18,000
ચોથો હપતો 52,500							
+વિ.ખર્ચ અનામતનો વધારો							
(10,000-8,000) <u>2,000</u>							
54,500							
જયની મૂડીનોવધારો <u>10,000</u>					10,000		
44,500	-	-	-	-	46,000	46,000	18,000
જય અને કિશનની મૂડી							-
વધારા પેટે <u>20,000</u>					10,000	10,000	
24,500	-	-	-	-	36,000	36,000	18,000
જય, કિશન અને વિજયને તેમના ન.નુ.ના પ્રમાણમાં (24,500)					9,800	9,800	4,900
મૂડીતૂટ					26,200	26,200	13,100

ઉદાહરણ-3 ડોલી, પૂજા અને એકતા અનુક્રમે 5:3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા. 1-1-17ના રોજ તેમણે પેઢીનું વિસર્જન કરવાનું નક્કી કર્યું, તે તારીખનું પેઢીનું પાકું સરવૈયું નીચે પ્રમાણે હતું.

પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	**₹**	**મિલકતો**	**₹**
<u>મૂડી :-</u>		રોકડ	15,000
ડોલી 1,78,800		મકાન	2,36,000
પૂજા 1,36,500		ફર્નિચર	73,000
એકતા <u>56,800</u>	3,72,100	સ્ટૉક	95,000
સામાન્ય અનામત	60,000	દેવાદારો	1,14,100
લેણદારો	33,000	લેણીહૂંડી	12,000
બૅંક ઓવર ડ્રાફ્ટ	44,000		
પૂજાની લોન	36,000		
	5,45,100		5,45,100

- તા. 15/02/2017ના રોજ પાકતી તારીખે લેણીહૂંડીની રકમ બૅંક મારફત વસૂલ કરી હતી. અન્ય મિલકતોના તબક્કાવાર લેણીહૂંડી સિવાયના હપતાઓમાં નીચે પ્રમાણે નાણાં ઉપજ્યાં હતાં.

પ્રથમ	15-1-17	₹41,000
બીજો	30-1-17	₹1,20,000
ત્રીજો	15-2-17	₹2,15,000

ભાગીદારો વચ્ચે મૂડીવધારાની રીતે ટુકડે ટુકડે રોકડની વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

જવાબ : **મૂડી વધારાનું પત્રક**

વિગત	ડોલી (3)	પૂજા (3)	એકતા (2)
બાકી (મૂડી)	1,78,800	1,36,500	56,800
÷ ન.નુ.નું પ્રમાણ	5	3	2
પ્રમાણસરની મૂડી/એકતાની મૂડીના આધારે	35,760	45,500	28,400
મૂડી વધારો	1,42,000	85,200	56,800
÷ ન.નુ.નું પ્રમાણ	36,800	51,300	-
	5	3	
	=7,360	=17,100	
પ્રમાણસરની મૂડી (ડોલીની મૂડીને આધારે)			
	36,800	22,080	
પૂજાનો મૂડી વધારો	-	29,220	-

રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતુ પત્રક

વિગત	લેણદારો	BOD	પૂજાની લોન	ડોલીની મૂડી	પૂજાની મૂડી	એકતાની મૂડી
બાકી	33,000	44,000	36,000	1,78,800	1,36,500	56,800
+ સામાન્ય અનામત	-	-	-	30,000	18,000	12,000
બાકી	33,000	44,000	36,000	2,08,800	1,54,500	68,800
રોકડ સિલક 15,000						
+ પ્રથમ હપતો 41,000						
56,000						
લેણદાર અને BOD વચ્ચે 3:4ના	24,000	32,000		-	-	-
પ્રમાણમાં(56,000)			-			
બાકી	9,000	12,000	3,6000	2,08,800	1,54,500	68,800
બીજો હપતો 1,20,000						
લેણદાર અને BODને 21,000						
99,000	9,000	12,000				

પૂજાની લોન	36,000			36,000			
	63,000						
પૂજાની મૂડી વધારો	29,220	-	-	-	-	29,220	-
	33,780	-	-	-	2,08,800	1,25,280	68,800
ડોલી અને પૂજા વચ્ચે 5:3ના પ્રમાણમાં							-
(33,780)					21,112	12,668	
					1,87,688	1,12,612	68,800
ત્રીજો હપતો	2,15,000						
+લેણીહૂંડી મૂડી	12,000						
	2,27,000						
ડોલી અને પૂજા	25,100				15,688	9,412	-
	2,01,900				1,72,000	1,03,200	68,800
ત્રણેય ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં 2,01,900					1,00,950	60,570	40,380
મૂડીતૂટ					71,050	42,630	28420

પદ્ધતિ નં. 2 મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિ :-

આ પદ્ધતિમાં દરેક હપતા વખતે મૂડીની રકમ દરેક ભાગીદારને ચૂકવવી તેની ગણતરીની પદ્ધતિ આ પ્રમાણે છે. જે હપતાની રકમ વહેંચવાની હોય તે હપતા પછી કોઈ રકમ ગણવાની જ નથી એમ માની એટલે કે હપતા વખતે મૂડી પરત કરવા ખૂટતી રકમ મહત્તમ ખોટ છે. આ ખોટ ભાગીદારો વચ્ચે તેમના ન.નુ. ના પ્રમાણમાં વહેંચી આપવી અને પછી તેમની મૂડી પેટે બાકી રહેતી રકમ આ હપતામાંથી ચૂકવી આપવી.

આ પદ્ધતિ પ્રમાણે નાણાં ચૂકવવાનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે.

1. સૌ પ્રથમ બાહ્ય દેવા ચૂકવવામાં આવે છે.
2. ત્યારબાદ ભાગીદારની લોન ચૂકવવામાં આવે છે.
3. ત્યારબાદ ભાગીદારોની મૂડી પરત થાય છે.

- મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિથી, જ્યારે ભાગીદારની મૂડીતૂટ આવે

હપતાની રકમ અને ભાગીદારોની કુલ મૂડી સરખાવતા મહત્તમ નુક્સાનની રકમ મળે છે. આ રકમની ભાગીદારો વચ્ચે તેમના નફા-નુક્સાનના પ્રમાણમાં ફાળવણી કરવામાં આવે છે. કેટલીકવાર કોઈ ભાગીદારને તેની મૂડી કરતા તેને ફાળે આવતી ખોટ વધી જાય છે. ત્યારે તે હપતામાંથીતેને કોઈ રકમ મળતી નથી; પરંતુ, જે તફાવત મળે તેને મૂડીતૂટ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. જે બીજા ભાગીદારોને મળી શકતી રકમમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. મૂડીતૂટની વહેંચણી ક્યા પ્રમાણમાં કરવી તે અંગે બે મત છે.

1. સામાન્ય રીતે ભાગીદારની મૂડીતૂટ અન્ય ભાગીદાર વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં વહેંચવામાં આવે છે.
2. અન્ય ભાગીદારો વચ્ચે ગાર્નર વિ. મુરેના સિદ્ધાંત મુજબ વહેંચવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ-4 સલમાન, શાહરૂખ અને આમીર એક પેઢીમાં 2:1:1ના પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.31-12-16ના રોજ તેમનું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું.

મૂડી-દેવા	₹	મિલકત લેણા	₹
<u>મૂડી ખાતા</u>		મકાન	41,000
સલમાન	25,000	દેવાદારો	20,000
શાહરૂખ	30,000	સ્ટૉક	11,000
આમીર	17,000		
	72,000		72,000

તા. 1-1-17ના રોજ પેઢીનું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું. મિલકતો વહેંચતા જેમ જેમ નાણાં મળતા જાય તેમ તેમ ચૂકવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. મિલકતો વેચતા નાણાં નીચે મુજબ મળ્યાં.

પ્રથમ હપતો	=	20,000
બીજો હપતો	=	28,000
ત્રીજો હપતો	=	12,000

ઉપરની માહિતી પરથી 'મહત્તમ નુક્સાન'ની પદ્ધતિ મુજબ રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક

વિગત	સલમાન	શાહરૂખ	આમીર
મૂડી ખાતાની બાકી	25,000	30,000	17,000
પ્રથમ હપતો 72,000			
મહત્તમ નુક્સાન - <u>20,000</u> 52,000			
(મહત્તમ નુક્સાન ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા)	-26,000	13,000	13,000
	-1,000	17,000	4,000
સલમાનની મૂડીતૂટ ₹1,000 શાહરૂખ અને આમીર વચ્ચે 1:1 ના પ્રમાણમાં વહેંચતા	+1,000	-500	-500
પ્રથમ હપતા પૈકી મળશે	-	16,500	3,500
પ્રથમ હપતા પછી બાકી	25,000	13,500	13,500
કુલ મૂડી 52,000			
બીજો હપતો <u>- 28,000</u>			
મહત્તમ નુક્સાન 24,000	-12000	-6,000	-6,000

(મહત્તમ નુક્સાન ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા)	13,000	7,500	7,500
બીજા હપતા પૈકી મળશે.	12,000	6,000	6,000
બીજા હપતા પછી બાકી			
બીજા હપતા પછી બાકી 24,000			
ત્રીજો હપતો - 12,000			
12,000	12,000		
(મહત્તમ નુક્સાન ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા)	-6,000	6,000	6,000
		-3,000	-3,000
ત્રીજા હપતા પૈકી મળશે.	6,000	3,000	3,000
બાકી ખોટ	6,000	3,000	3,000

ઉદાહરણ-5 સોમ, મંગળ અને બુધ એક પેઢીમાં 3:2:1ના પ્રમાણમાં નફા-નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.31-3-17ના રોજ પેઢીનું વિસર્જન કરવાનું અને મિલકતોને ટુકડે ટુકડે વહેંચણી કરી રકમ વહેંચવાનું નક્કી કર્યું. આ તારીખે પેઢીનું પાકું સરવૈયું નીચે પ્રમાણે હતુ.

મૂડી-દેવા	**₹**	**મિલકત લેણા**	**₹**
મૂડી ખાતા		જમીન-મકાન	2,10,000
સોમ 1,30,000		ફર્નિચર	40,000
મંગળ 66,000		સ્ટૉક	70,000
બુધ 24,000	2,20,000	દેવાદારો	95,000
સોમની લોન	45,000		
બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ	60,000		
લેણદારો	1,00,000		
	4,25,000		4,25,000

અન્ય માહિતી :

વિગત	**મિલકતોની ઉપજેલ કિંમતો**	**વિસર્જન ખર્ચ**	**ચોખ્ખી ઉપજેલ રકમ**
પ્રથમ હપતો	77,000	7,000	70,000
બીજો હપતો	69,000	5,000	64,000
ત્રીજો હપતો	1,29,000	4,000	1,25,000
ચોથો હપતો	80,000	2,000	78,000

ઉપરની માહિતી પરથી "મહત્તમ નુક્સાન "ની પદ્ધતિ મુજબ રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક

વિગત		લેણદારો	BOD	સોમની લોન	સોમની મૂડી	મંગળની મૂડી	બુધની મૂડી
પાકા સરવૈયા મુજબ બાકી		1,00,000	60,000	45,000	1,30,000	66,000	24,000
રોકડ સિલક	10,000						
પ્રથમ હપતાની ચોખ્ખી ઊપજ	70,000						
	80,000						
લેણદાર અને BOD વચ્ચે 5:3 ના પ્રમાણમાં વહેંચતા	80,000	50,000	30,000				
બાકી		50,000	30,000	45,000	1,30,000	66,000	24,000
બીજા હપ્તાની ચોખ્ખી ઊપજ	64,000						
લેણદારો અને BODને 5:1ના પ્રમાણમાં વહેંચતા	-64,000	40,000	24,000				
બાકી		10,000	6,000	45,000	1,30,000	66,000	24,000
ત્રીજા હપતાની ચોખ્ખી ઊપજ	1,25,000						
લેણદારો અને BODને ચૂકવતા	-16,000	10,000	6,000				
	1,09,000						
સોમની લોન ચૂકવતા	-45,000			45,000			
બાકી	64,000						
કુલ મૂડી	-2,20,000						
મહત્તમ નુક્સાન	1,56,000						
ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા		-	-	-	1,30,000	66,000	24,000
					-78,000	-52,000	-26,000
બાકી					52,000	14,000	-2,000
બુધની મૂડીતૂટ(2,000) સોમ અને મંગળ વચ્ચે 3:2ના પ્રમાણમાં વહેંચતા					-1,200	-800	+2,000
બાકી					50,800	13,200	-
ત્રીજા હપતા પૈકી મળશે બાકી	1,56,000				79,200	52,800	24,000
ચોથો હપતો	78,000						
મહત્તમ નુક્સાન	78,000						
મહત્તમ નુક્સાન ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા					-39,000	-26,000	-13,000
ચોથા હપતા પેટે ચૂકવાશે					40,200	26,800	11,000
મૂડીતૂટ					39,000	26,000	13,000

ઉદાહરણ-6 અનિલ, મુકેશ અને ધીરજ 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફા-નુક્સાન વહેંચી લેતા ભાગીદારો છે. તેમણે તા.1-10-16ના રોજ ભાગીદારી પેઢીનું વિસર્જન કરવાનું નક્કી કર્યું. તે તારીખે તેમનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

જવાબદારીઓ	રકમ (₹)	મિલકત લેણા	રકમ (₹)
<u>મૂડી ખાતા</u>		કાયમી મિલકતો	6,50,000
અનિલ 3,50,000		ચાલુ મિલકતો	3,05,000
મુકેશ 1,70,600		રોકડ સિલક	60,000
ધીરજ 94,400	6,15,000		
સામાન્ય અનામત	50,000		
મુકેશની લોન	80,000		
ધીરજની લોન	70,000		
લેણદારો			
	1,20,000		
બેંક ઓવરડ્રાફ્ટ	80,000		
	10,15,000		10,15,000

મિલકતોના નીચે પ્રમાણે ઉપજ્યા

પ્રથમ હપતો(1-11-16)	=	1,39,000
બીજો હપતો (1-12-16)	=	1,70,000
ત્રીજો હપતો (1-1-17)	=	1,54,000
ચોથો હપતો (15-1-17)	=	2,19,000

- **વધારાની માહિતી**

1. વિસર્જન ખર્ચ ₹11,000 અંદાજવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ, ખરેખર વિસર્જન ખર્ચ ₹8,000 થયો.
2. તા.15-1-17ના રોજ પાકતી ₹18,000ની એક લેણીહૂંડી વટાવવામાં આવી જે પાકતી તારીખે સ્વીકારેલ છે.
3. વિસર્જન વખતે આકસ્મિક જવાબદારી ₹20,000 અંદાજવામાં આવી જે ત્રીજા હપતા વખતે ₹14,000માં ચૂકવી દેવામાં આવી.

મહત્તમ નફા-નુક્સાનની પદ્ધતિ પ્રમાણે રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક

વિગત	લેણદારો	BOD	મુકેશની લોન	ધીરજની લોન	અનિલની મૂડી	મુકેશની મૂડી	ધીરજની મૂડી
પાકાં સરવૈયાં મુજબની બાકી	1,20,000	80,000	80,000	70,000	3,50,000	1,70,600	94,400
+ સામાન્ય અનામત	-	-	-	-	20,000	20,000	10,000

પ્રથમ હપતો 1,39,000 + રોકડ સિલક 60,000 -વિસર્જન ખર્ચ અનામત 11,000 -વટાયેલ હૂંડીની અનામત રકમ 18,000 આકસ્મિક જવાબદારીની રકમ 20,000 1,50,000	1,20,000	80,000	80,000	70,000	3,70,000	1,90,600	1,04,400
લેણદારો અને BOD વચ્ચે 3:2ના પ્રમાણમાં 1,50,000	90,000	60,000	-	-	-	-	-
બાકી બીજો હપતો 1,70,000 લેણદારો અને BOD વચ્ચે 3:2નાપ્રમાણમાં 50,000 1,20,000 મુકેશ અને ધીરજની લોન 6:7ના	30,000 30,000	20,000 20,000	80,000	70,000	3,70,000	1,90,600	1,04,400
પ્રમાણમાં 1,20,000 -ત્રીજો હપતો 1,54,000 +આકસ્મિક જવાબદારી અનામતનો વધારો 6,000	- -	- -	80,000 64,000	70,000 56,000	3,70,000 -	1,90,600 -	1,04,400 -
1,60,000 મુકેશ અને ધીરજની લોન ચૂકવતા 30,000			16,000 16,000	14,000 14,000	3,70,000 -	1,90,600 -	1,04,400 -
1,30,000 કુલ મૂડી 6,65,000 ત્રીજા હપતાનોવધારો 1,30,000 મહત્તમ નુક્સાન 5,35,000	-	-	-	-	3,70,000 2,14,000	1,90,600 2,14,000	1,04,400 1,07,000
ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા મુકેશ અને ધીરજની મૂડીઘટ અનિલની ભરપાઈ	-	-	-	-	1,56,000 -26,000	-23,400 +23,400	-2,600 +2,600
રકમ					1,30,000	-	-
ત્રીજા હપતા પૈકી મળશે બાકી 5,35,000 ચોથો હપતો 2,19,000 +વિસર્જન વધારો 3,000 +લેણીદેણી 18,000 મહત્તમ નુક્સાન 2,95,000					2,40,000 1,18,000	1,90,600 1,18,000	1,04,400 59,000
ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચતા	ચોથા હપતા પૈકી મળશે				1,22,000	72,600	45,400
મૂડીતૂટ					1,18,000	1,18,000	59,000

<u>સ્વાધ્યાય</u>

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો -

1. પેઢીનું વિસર્જન થતાં ભાગીદારો વચ્ચે રોકડની વહેંચણી ટુકડે ટુકડે શા માટે કરવી જોઈએ ?
2. જેમ જેમ મિલકતો વેચાતી જાય તેમ તેમ ભાગીદારો વચ્ચે રોકડ વહેંચવા માટેની મૂડી વધારાની અને મહત્તમ નુકસાનની પદ્ધતિઓ સમજાવો.
3. ટૂંકનોંધ લખો :
   1) રોકડની વહેંચણી માટેની "મૂડી વધારાની પદ્ધતિ"
   2) રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી માટેની "મહત્તમ નુકસાનની પદ્ધતિ"
   3) મહત્તમ નુકસાનની પદ્ધતિ
4. નીચે દર્શાવેલ પ્રશ્નોના અંતે આપેલ વિકલ્પોમાંથી યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી જવાબ આપો.

1. રોકડની ટુકડે ટુકડે વહેંચણીમાં મૂડી વધારાની પદ્ધતિએ છેલ્લે દરેક ભાગીદારની મૂડીતૂટ ક્યાં પ્રમાણમાં વહેંચાય છે ?

   (A) નફા-નુક્સાન પ્રમાણમાં (B) મૂડીના પ્રમાણમાં

   (C) સરખા હિસ્સે (D) ત્રણેય માંથી એકપણ નહીં

2. રોકડની ટુકડે ટુકડે વહેંચણીમાં મૂડી વધારા પદ્ધતિ મુજબ વહેંચણી કરવામાં આવે છે તેમાં....

   (A) દરેક ભાગીદારને સરખા હિસ્સે રકમ વહેંચવી

   (B) દરેક ભાગીદારને નફા-નુક્સાનના પ્રમાણમાં આપવામાં આવે.

   (C) નફાના પ્રમાણમાં જેની મૂડી વધુ હોય તેને પહેલા મળે.

   (D) જે ભાગીદારની મૂડી વધારે હોય તેને પ્રથમ આપવામાં આવે.

3. A અને B 2:1ના પ્રમાણમાં ભાગીદાર છે. તેઓની મૂડી અનુક્રમે ₹60,000 અને ₹30,000 છે. જો રોકડનો હપતો ₹20,000 મળેલ હોય તો...

   (A) ફ્કત Aને ₹20,000 મળશે. (B) ફક્ત Bને ₹20,000 મળશે.

   (C)A અને Bને ₹10,000 અને ₹10,000 મળશે. (D)A અને Bને ₹12,000 અને ₹8,000 મળશે.

4. પેઢીનું વિસર્જન થતા રોકડ હપતે હપતે વહેંચણી નક્કી થઈ. પેઢીના ચોપડે સલામત દેવું ₹80,000 છે. જેની સામે મકાન તારણમાં છે. મકાનના ₹60,000 ઉપજ્યા આ સંજોગોમાં...

   (A) ₹60,000 સલામત દેવા તરીકે પ્રથમ અને ₹20,000 બિન સલામતી દેવાં તરીકે તેની સામે ચૂકવાશે.

   (B) ₹60,000 પ્રથમ ચૂકવાયા બાદ ₹20,000 છેલ્લા હપતે ચૂકવાશે.

   (C) ₹80,000નું સલામત દેવું સૌ પ્રથમ ચૂકવાશે.

   (D) ₹80,000નું સલામત દેવુ લેણદારો સાથે જ ચૂકવાશે.

5. વિસર્જન વખતે ભાગીદારોની લોન રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી કરવાની હોય ત્યારે ક્યા પ્રમાણમાં ચૂકવાય છે ?
   (A) નફા-નુક્સાનના પ્રમાણમાં (B) મૂડીના પ્રમાણમાં
   (B) લોનની રકમના પ્રમાણમાં (D) સરખે હિસ્સે
6. વિસર્જન સમયે પાકા-સરવૈયામાં રોકડ સિલક ₹25,000 છે. પ્રથમ હપતો ₹35,000 મળેલ છે. વિસર્જન ખર્ચનું અનામત ₹7,000, લેણીહૂંડી ₹18,000 જે બેંકમાં વટાવે છે. તેનું અનામત રાખવાનું છે, આ સંજોગોમાં ચૂકવવા માટે પ્રાપ્ત રકમ.
   (A) 85,000 (B) 53,000 (C) 42,000 (D) 35,000
7. રામ, લક્ષ્મણ અને ભરત સરખા પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતા ભાગીદારો છે. તેઓની મૂડી અનુક્રમે ₹60,000, ₹45,000 અને ₹30,000 છે. જો રોકડ હપતો ₹45,000ની વહેંચણી કરવાની હોય તો..
   (A) ફક્ત રામને જ ₹45,000 ચૂકવાશે.
   (B) પ્રથમ ભરતને ચૂકવી દેવાશે ત્યારબાદ ₹15,000 લક્ષ્મણને ચૂકવાશે.
   (C) ફક્ત લક્ષ્મણને જ ₹45,000 ચૂકવાશે.
   (D) રામને ₹30,000 અને લક્ષ્મણને ₹15,000 ચૂકવાશે.
8. જય અને કિશન 2:3 ના પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતા ભાગીદારો છે. તેઓની મૂડી અનુક્રમે ₹60,000 અને ₹40,000 છે. પાકાં સરવૈયાંમાં સામાન્ય અનામતની બાકી ₹20,000 અને ન.નુ. ખાતાની ઉધાર બાકી ₹10,000 છે. તો જય અને કિશનની ચોખ્ખી ચૂકવવાપાત્ર મૂડી....
   (A) ₹72,000 અને ₹48,000 (B) ₹64,000 અને ₹46,000
   (C) ₹56,000 અને ₹32,000 (D) ₹60,000 અને ₹40,000

[જવાબો :- 1. (A), 2. (C), 3. (A), 4. (A), 5. (C), 6. (D), 7. (D), 8. (B)]

(બ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો

1. સરલ, કમલ અને નયન સરખે હિસ્સે નફો-નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારોમાં તેમનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવા	રકમ(₹)	મિલકત-લેણા	રકમ(₹)
<u>મૂડી</u>:			
સરલ	30,000	મિલકતો	1,05,000
કમલ	20,000	રોકડ હાથ પર	5,000
નયન	10,000		
સામાન્ય અનામત	18,000		
લોન : સરલની લોન	8,000		
કમલની લોન	4,000		
લેણદારી	20,000		
	1,10,000		1,10,000

પેઢીનું વિસર્જન થતા મિલકતોના આ પ્રમાણે ઉપજ્યાં.

પ્રથમ હપતો : 18,000

બીજો હપતો : 28,000

ત્રીજો હપતો : 29,000

ભાગીદારો વચ્ચે મૂડી વધારાની રીત મુજબ રોકડની ટુકડે ટુકડે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

(જવાબ : મૂડીતૂટ : સરલ=10,000, કમલ=10,000 અને નયન=10,000)

2. રાજ, રાજન અને રાહુલ 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફા-નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા. 31-12-2016ના રોજ તેમની પેઢીનું વિસર્જન કરવામાં આવ્યું અને તે તારીખનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું.

પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવા	રકમ(₹)	મિલકત-લેણા	રકમ(₹)
મૂડી : રાજ	80,000	જમીન-મકાન	98,000
રાજન	45,000	યંત્રો	25,000
રાહુલ	25,000	ફર્નિચર	22,000
બેંક લોન(નાણાંવાળી)	30,000	દેવાદાર	65,000
લેણદારો	60,000	રોકડ સિલક	15,000
		ન.નુ. ખાતું.	15,000
	2,40,000		2,40,000

- મિલકતોના નીચે મુજબ નાણાં ઉપજ્યાં.

પ્રથમ હપતો : 30,000

બીજો હપતો : 68,000

ત્રીજો હપતો : 40,000

ચોથો હપતો : 42,000

₹8,000ની રકમ વિસર્જન ખર્ચ માટે અનામત તરીકે રાખેલી હતી. પરેડ ખરેખર ખર્ચ ₹5,000 થયો

મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિથી રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

(જવાબ : આખરની મૂડીતૂટ : રાજ=14,000, રાજન=14,000 અને રાહુલ=7,000)

3. રમેશ, મહેશ અને નરેશ અનુક્રમ 5:3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુક્સાન વેચાણ ભાગીદારી છે. તેમનું તા.31-05-2017ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ(₹)	મિલકત-લેણા	રકમ(₹)
મૂડી : રમેશ 6,000		જમીન-મકાન	77,000
મહેશ 30,000		યંત્રો	31,000
નરેશ 15,000	1,05,000	ફર્નિચર	12,000
સામાન્ય અનામત	22,000	દેવાદારો	70,000
આકસ્મિક અનામતલોન	12,000	સ્ટૉક	24,000
		રોકડ સિલક	18,000
મહેશ	20,000		
નરેશ	10,000		
લેણદારો	42,000		
બૅંક	21,000		
	2,32,000		2,32,000

તેમની પેઢીનું વિસર્જન થયું અને મિલકતોના નીચે મુજબ ઉપજ્યાં.

1) પ્રથમ હપતો 49,000
2) બીજો હપતો 67,000
3) ત્રીજો હપતો 54,400

વિસર્જનની તારીખે આકસ્મિક જવાબદારી ₹2,000ની હતી. જે બીજા હપતા વખતે ₹1,000માં ચૂકતે કરવામાં આવી. વિસર્જન ખર્ચ ₹5,000 અંદાજવામાં આવ્યો હતો. પણ ખરેખર ખર્ચ ₹3,000 થયો હતો. ત્રીજા હપતા વખતે ₹2,000નો સ્ટૉક મહેશ લઈ ગયા. જેની હિસાબોમાં જોગવાઈ કરી ન હતી તેવી રકમ ₹2,400 પેઢીને ત્રીજા હપતા વખતે ચૂકવવી પડી.

મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિથી રોકડની વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

(જવાબ : મૂડીતૂટ – રમેશ=23,500, મહેશ=14,100 અને નરેશ=9,400)

પ્રથમ હપતાની મળતી રોકડ = 60,000
બીજા હપતા વખતે = 68,000
ત્રીજા હપતા =56,000

4. રોનક, હર્ષિલ અને તરલ અનુક્રમે 3:2:1ના પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતા ભાગીદારો છે. તેઓ તા.31-12-2014ના રોજ ભાગીદારી પેઢીનું વિસર્જન કરે છે, તે તારીખનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

પાકું – સરવૈયું

મૂડી-દેવા	રકમ(₹)	મિલકત-લેણા	રકમ(₹)
મૂડી : રોનક 90,000		મકાન	80,000
હર્ષિલ 30,000		યંત્રો	30,000
તરલ 30,000	1,50,000	રોકડમૂડી	70,000

સામાન્ય અનામત	21,000	દેવાદારો	1,00,000
બૅંક ઓવરડ્રાફ્ટ(નાણાં પર)	50,000	રોકડ	10,000
દેવીહૂંડી	30,000	ન.નુ. ખાતું	21,000
રોનકની લોન	40,000		
તરલની લોન	20,000		
	3,11,000		**3,11,000**

❖ **વધારાની માહિતી:**

1) વિસર્જન ₹5,000 અંદાજવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ, ખરેખર વિસર્જન ખર્ચ ₹4,000 થયો.
2) મિલકતોના નીચે પ્રમાણે ઉપજ્યા

વિગત	**સ્થિર મિલકતો**	**ચાલુ મિલકતો**	**ખર્ચો**
પ્રથમ હપતો	40,000	35,000	5,000
બીજો હપતો	42,000	-	1,000
ત્રીજો હપતો	70,000	30,000	1,000
ચોથો હપતો	30,000	13,000	1,000
પાંચમો હપતો	29,500	-	500

મૂડી વધારાની પદ્ધતિ મુજબ રોકડની હપતે-હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

(જવાબ : ભાગીદારની આખરની મૂડીતૂટ : રોનક ₹1500, હર્ષિલ ₹1000 અને તરલ ₹500)

5. સુમિતા, રૂચિતા અને અંકિતા 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફો–નુક્સાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.31-3-15ના રોજ તેઓએ પેઢીનું વિસર્જન કર્યું તે તારીખે પેઢીનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ હતું.

પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવા	રકમ(₹)	મિલકત-લેણા	રકમ(₹)
<u>મૂડી :</u>		મકાન	3,00,000
સુમિતા	1,50,000	યંત્રો	1,00,000
રૂચિતા	1,25,000	સ્ટૉક	92,500
અંકિતા	75,000	દેવાદારો	1,11,250
સામાન્ય અનામત	37,500	રોકડ બાકી	16,250
બૅંક લોન (સલામત)	1,01,250	નફા-નુક્સાન ખાતું	50,000
રૂચિતાની લોન	61,250		
લેણદારો	1,20,000		
	6,70,000		6,70,000

❖ મિલકતોના નીચે પ્રમાણે ઉપજ્યા

પ્રથમ હપતો	₹1,62,500
બીજો હપતો	₹90,000
ત્રીજો હપતો	₹95,000
ચોથો હપતો	₹1,14,500

₹37,500 વિસર્જન ખર્ચ માટે અનામત રાખેલા, ખરેખર ખર્ચ ₹30,000 થયો. મૂડી વધારાની રીતે ભાગીદારો વચ્ચે રોકડની હપતે હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો.

(જવાબ : ભાગીદારની આખરની મૂડીતૂટ : સુમિતા ₹68,700, રૂચિતા ₹68,700 અને અંકિતા ₹34,350)

6. મહેતા, શાહ અને ગાંધી અનુક્રમે 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફા-નુક્સાન વહેચી લેતાં ભાગીદારો છે. તા.31-3-07ના રોજ પેઢીનું વિસર્જન થયું પેઢીનું 31-3-07ના રોજનું પાકું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

પાકું સરવૈયું

દેવા	રકમ(₹)	મિલકતો	રકમ(₹)
<u>મૂડી:</u>		કાયમી મિલકતો	40,000
મહેતા 24,000		સ્ટૉક	20,000
શાહ 22,000		ફર્નિચર	10,000
ગાંધી <u>9,000</u>	55,000	રોકડ	15,000
લેણદારો	40,000	ન.નુ. ખાતું	10,000
	95,000		95,000

તા.30-6-2007ના રોજ પાકે એવી ₹4,000ની એક લેણીહૂંડી લેણદારોને વેચાણ શેરો કરીને આપી હતી.

મિલકતોના નીચે પ્રમાણે ઉપજ્યાં.

તારીખ	₹
1) 30-4-2007	12,000
2) 31-5-2007	25,000
3) 30-6-2007	26,000
4) 31-7-2007	5,000

વિસર્જન ખર્ચ માટે ₹3,000 ની રકમ અનામત રાખવામાં આવી હતી; પરંતુ, ખરેખર વિસર્જન ખર્ચ ₹2,000 થયો હતો. વેચાણશેરો કરલી લેણી હૂંડીના નાણાં સ્વીકારનારે ચૂકવી આપ્યાં હતાં.

ઉપરની માહિતી પરથી મહત્તમ નુક્સાનની પદ્ધતિ મુજબ રોકડની હપતે–હપતે વહેંચણી દર્શાવતું પત્રક તૈયાર કરો

(જવાબ : આખરી મૂડીતૂટ મહેતા ₹1,600, શાહ ₹1,600 અને ગાંધી ₹800)

એકમ 5 સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીના હિસાબો

- ❖ રૂપરેખા
  - ➢ પ્રસ્તાવના
  - ➢ સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીનાં પ્રીમિયમની નોંધણીની રીત:
    - પ્રીમિયમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવે ત્યારે
    - પ્રીમિયમની રકમને મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવે ત્યારે
    - પૉલિસીને શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવવી અને તફાવતની રકમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવો
    - પૉલિસી અનામત ખાતું ઊભું કરીને પૉલિસી શરણમૂલ્યે દર્શાવવાની પદ્ધતિ
  - ➢ સ્વાધ્યાય

❖ **પ્રસ્તાવના** :

દરેક માણસનું મૃત્યુ નિશ્ચિત છે; પરંતુ, તેનો સમય નિશ્ચિત હોતો નથી. આમ, વ્યક્તિનું મૃત્યુ કયારે આવી શકે તે અનિશ્ચિત હોય છે. જ્યારે કુટુંબના કોઈ વ્યક્તિનું અચાનક મૃત્યુ થાય ત્યારે તે કુટુંબ ઉપર આપત્તિ આવી પડે છે અને મૃત્યુ પામનાર વ્યક્તિ એક જ કમાનાર વ્યક્તિ હોય તો તે કુટુંબ આર્થિક રીતે પડી ભાંગે છે. આમ, આવી પરિસ્થિતિનો સામનો કરવા માટે વીમો ઉતારવામાં આવે છે.

આવી જ રીતે ભાગીદારી પેઢીનાં કોઈ એક ભાગીદારનું મૃત્યુ થાય ત્યારે ભાગીદારનાં વારસદારને પેઢીમાંથી ચૂકવવાની રકમ ખૂબ મોટી હોય છે. આમ, આ પેઢીમાં નાણાકીય કટોકટી સર્જાવાનો ભય રહે છે. તેથી ભાગીદારી પેઢીમાં બધા જ ભાગીદારોનાં નામે એક સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી લેવામાં આવે છે. આ પૉલિસીની જોગવાઈ મુજબ કોઈપણ ભાગીદારની મૃત્યુ બાદ પૉલિસીની રકમ મળે છે. જેમાંથી મૃતક ભાગીદારોનાં વારસદારોને રકમ ચૂકવવામાં આવે છે. આમ, પેઢી ઉપર આર્થિક ભારણ પડતું નથી.

❖ **સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીનાં પ્રીમિયમની નોંધણી :**

સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીનું પ્રીમિયમ પેઢીમાંથી ચૂકવવાનું હોવાથી પ્રીમિયમની નોંધ પેઢીનાં ચોપડે નીચે દર્શાવેલ ચારમાંથી કોઈપણ એક રીતનો ઉપયોગ કરીને થાય છે :

(1) સં.જી.વી. પૉલિસીના પ્રીમિયમને સામાન્ય મહેસૂલી ખર્ચ ગણવો.

(2) સં.જી.વી. પૉલિસીના પ્રીમિયમની રકમને દર વર્ષે મૂડી ખર્ચ ગણવો.

(3) પૉલિસીને શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવવી અને તફાવતની રકમ મહેસૂલી ખર્ચ ગણવો.

(4) પૉલિસી શરણમૂલ્યે દર્શાવવી અને પૉલિસી અનામત ખાતું ઊભું કરવામાં આવે ત્યારે..

રીત નં. 1 પ્રીમિયમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવે ત્યારે.

આ પદ્ધતિમાં પ્રીમિયમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણી નફા-નુકસાન ખાતે ઉધારવામાં આવે છે. જ્યારે કોઈ ભાગીદારનું અવસાન થાય ત્યારે મળતી પૉલિસીની રકમ અને બોનસની રકમ બૅંક ખાતે ઉધારી સંયુક્ત

જીવન વીમા પૉલિસી ખાતે જમા કરાય છે અને આ બાકી રકમ ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં વહેંચી આપવામાં આવે છે.

❖ **જરૂરી આમનોંધ**

(1) જ્યારે પ્રીમિયમ ચૂકવવામાં આવે ત્યારે

પ્રીમિયમ ખાતે ઉ....
તે બૅંક / રોકડ ખાતે

(2) વર્ષનાં અંતે પ્રીમિયમ ખાતું બંધ કરવાની નોંધ

નફા-નુકસાન ખાતે ઉ....
તે પ્રીમિયમ ખાતે

ઉપરની બંને નોંધ દર વર્ષે કરવામાં આવે છે.

(3) જ્યારે કોઈ ભાગીદારનું મૃત્યુ થતા સં.જી.વી. પૉલિસીની રકમ બોનસ સહિત મળે ત્યારે :

- બૅંક ખાતે (બોનસ સહિતની રકમ) ઉ...
  તે સં.જી.વી. ખાતે
- સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતે ઉ...
  તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે (ન.નુ.ના પ્રમાણમાં)

ઉદાહરણ 1 A,B અને C 3:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો હતાં. તેમણે ₹1,50,000ની સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી લીધી હતી, જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹10,000 હતું. પૉલિસી શરૂ થવાના સમયે 1-4-14 જે તારીખે પ્રથમ પ્રીમિયમ ભરાયું હતું. ભાગીદારો વીમા પ્રીમિયમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણતા.હતા. તા. 18-6-17ના રોજ B મૃત્યુ પામ્યો અને વીમા કંપનીએ બોનસ સહિત ₹1,80,000 તા. 30-06-17ના ચૂકવી આપ્યા બધા વર્ષ માટે આમનોંધ લખો. પેઢીનું હિસાબી તા. 31-03ના રોજ પૂરું થાય છે.

A, B અને C ની પેઢીનાં ચોપડે આમનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર(₹)	જમા(₹)
1-4-14	વીમા પ્રીમિયમ ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. પ્રથમ પ્રીમિયમ ભર્યું તેની નોંધ)		10,000	10,000
31-3-15	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ.... તે વીમા પ્રીમિયમ ખાતે (બા.જે. વર્ષને અંતે પ્રીમિયમનું ખાતું બંધ કરી નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેની નોંધ)		10,000	10,000
1-4-15	વીમા પ્રીમિયમ ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. બીજા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેની નોંધ)		10,000	10,000

31-3-16	ન.નું ખાતે ઉ... તે વીમા પ્રીમિયમ ખાતે (બા.જે. વર્ષને અંતે પ્રીમિયમનું ખાતું બંધ કરી નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેની નોંધ)		10,000	10,000
1-4-16	વીમા પ્રીમિયમ ખાતે ઉ.... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ત્રીજા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેની નોંધ)		10,000	10,000
31-3-17	ન.નું ખાતે ઉ... તે વીમા પ્રીમિયમ ખાતે (બા.જે. વર્ષને અંતે પ્રીમિયમનું ખાતું બંધ કરી નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેની નોંધ)		10,000	10,000
1-4-17	વીમા પ્રીમિયમ ખાતે ઉ.... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ચોથા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેની નોંધ)		10,000	10,000
30-6-17	બૅંક ખાતે ઉ... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે. Bનું મૃત્યુ થતા વીમા પૉલિસી પાકી અને તેની રકમ મળી તે અંગેની નોંધ)		1,80,000	1,80,000
30-6-17	સં.જી.વી પૉલિસી ખાતે ઉ... તે Aના મૂડી ખાતે તે Bના મૂડી ખાતે તે Cના મૂડી ખાતે (બા.જે. પૉલિસીની રકમ ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં વહેંચી તે અંગેની નોંધ)		1,80,000	90,000 60,000 30,000
31-3-18	ન.નુ. ખાતે ઉ... તે વીમા પ્રીમિયમ ખાતે (બા.જે. વર્ષના અંતે વીમા પ્રીમિયમનું ખાતું બંધ કરી ન.નુ. ખાતે લઈ ગયાની નોંધ)		10,000	10,000
	કુલ		4,40,000	4,40,000

રીત નં : 2 પ્રીમિયમની રકમને મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવે ત્યારે :

આ પદ્ધતિમાં પ્રીમિયમની રકમને મૂડીખર્ચ ગણવામાં આવે છે અને પૉલિસીને પેઢીની મિલકત ગણવામાં આવે છે. પૉલિસીની બાકીને પા.સ.માં મિલકત લેણાં બાજુ દર્શાવાય છે.

- જરૂરી આમનોંધ :-
  1. જયારે પ્રીમિયમ ભરવામાં આવે ત્યારે :
     સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.

તે બૅંક ખાતે

(બા.જે. વાર્ષિક પ્રીમિયમ ભર્યું તેની નોંધ)

➔ ભાગીદારનું અવસાન બાદ પૉલિસીની રકમ બોનસ સહિત મળે ત્યારે :

(a) બૅંક ખાતે ઉ.

તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે

(b) પૉલિસીની રકમ ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના. પ્રમાણમાં આપવામાં આવે ત્યારે

સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.

તે ભાગીદારોના મૂડી ખાતે

ઉદાહરણ 2 કમલ, કિશન અને કરણ 2:2:1 ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તેમણે તા. 1-4-14ના રોજ ₹1,00000ની સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી લીધી. જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹6,000 પેઢીમાંથી ભરવાનું છે.

તા.15-8-16ના રોજ કિશન મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તેના મૂડી ખાતાની બાકી ₹25000 તા.31-8-16ના રોજ વીમા કંપની એ ₹1,20,000 બોનસ સહિત ચૂકવી આપી પેઢીએ કિશનના વારસદારોને તેના હિસ્સાની સંપૂર્ણ રકમ તા.15-09-16 ના રોજ ચૂકવી આપી.

ઉપરની વિગતોનાં આધારે તમામ વર્ષની આમનોંધ લખી અને સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતું તૈયાર કરો. સૂચવેલ પેઢી મૂડી ખર્ચ ગણી હિસાબી નોંધ કરે છે.

આમનોંધ

તારીખ	વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
1-4-14	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. પુખ્ત પ્રીમિયમની રકમ ભરી તેની આમનોંધ)	6,000	6,000
1-4-15	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. બીજા વર્ષના પ્રીમિયમની રકમ ભરી તેની આમનોંધ)	6,000	6,000
1-4-16	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ત્રીજા વર્ષના પ્રીમિયમની રકમ ભરી તેની નોંધ)	6,000	6,000
31-8-16	બૅંક ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે. રકમ બોનસ સહિત મળી તેની નોંધ)	1,20,000	1,20,000
31-8-16	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.... તે કમલના મૂડી ખાતે	1,02,000	40,000

	તે કિશનના મૂડી ખાતે તે કરણના મૂડી ખાતે (બા.જે. પૉલિસીની બાકી ભાગીદારોના મૂડી ખાતે વહેંચી)		40,800 20,400
15-9-16	કિશનના મૂડી ખાતે ઉ.... તે કિશનનાં વારસદાર ખાતે (બા.જે. કિશનના મૂડી ખાતાની બાકી તેના વારસદાર ખાતે ફેરવી તેની નોંધ)	65,800	 65,800
15-9-16	કિશનના વારસદાર ખાતે ઉ.... તે બેંક ખાતે (બા.જે. કિશનના વારસદારને રકમ ચૂકવી તેની નોંધ)	65,800	 65,800
	કુલ	3,71,600	3,71,600

ઉ. **સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતું** જ.

તારીખ	વિગત	રકમ(₹)	તારીખ	વિગત	રકમ(₹)
1-4-14	બેંક ખાતે	6,000	31-3-15	બા.આ. લઈ ગયા	6,000
		6,000			6,000
1-4-115	બા.આ. લાવ્યા	6,000	31-3-16	બા.આ. લઈ ગયા	12,000
1-4-15	બેંક ખાતે	6,000			
		12.000			12,000
1-4-16	બા.આ. લાવ્યા	12,000	31-8-16	બેંક ખાતે	1,20,000
1-4-16	બેંક ખાતે	6,000			
31-8-16	કમલના મૂડી ખાતે	40,800			
31-8-16	કિશનના મૂડી ખાતે	40,800			
31-8-16	કરણના મૂડી ખાતે	20,400			
		1,20,000			1,20,000

રીત નં. 3 પૉલિસીને શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવવી અને તફાવતની રકમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવો.

આ પદ્ધતિમાં વર્ષના અંતે પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય પાકાં સરવૈયાંમાં દર્શાવાય છે અને ભરેલ પ્રીમિયમને મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવે છે અને તફાવતની રકમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવે છે. આમ, આ પદ્ધતિ આગળની બન્ને પદ્ધતિની મર્યાદાઓને દૂર કરે છે.

આ પદ્ધતિ મુજબ હિસાબી ચોપડે નીચે મુજબ જરૂરી આમનોંધ નોંધાય છે :

- દર વર્ષે કરવાની થતી આમનોંધ :

1) પૉલિસીનું પ્રીમિયમ ભરવામાં આવે ત્યારે :

સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.....

તે બેંક ખાતે

2) વર્ષના અને પૉલિસીને શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવવા માંડી વાળવાની રકમ

નફા-નુકસાન ખાતે ઉ...

તે સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતે

- જ્યારે કોઈ ભાગીદારનું મૃત્યુ થાય ત્યારે કરવામાં આવતી નોંધ :

1) વીમા કંપની નાણાં ચૂકવી આપે ત્યારે

બૅંક ખાતે

તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે

2) સં.જી.વી.પૉલિસીની જમા બાકી ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચવાની નોંધ :

સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ..........

તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે

ઉદાહરણ 3 આન, બાન અને શાન 5:3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. ₹1,00,000ની સં.જી.વી.પૉલિસી પેઢી દ્વારા તા.1-4-12ના રોજ લેવામાં આવી. વાર્ષિક પ્રીમિયમ દર વર્ષે તા.8મી એપ્રિલના રોજ ચૂકવાય છે. બાન તા.10-06-2016ના રોજ મૃત્યુ પામ્યા. પ્રીમિયમ દર વર્ષે ₹15,000 ભરવાનું હતું. સં.જી.વી. પૉલિસીનું વર્ષો વર્ષનું શરણમૂલ્ય નીચે મુજબ હતું :

- 2012-13=₹0, 2013-14=₹4,000, 2014-15=₹10,000, 2015-16=₹14,500. સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી અનામત ખાતું રાખવામાં આવતું નથી. પેઢીનાં હિસાબો 31મી માર્ચના રોજ પૂરા કરે છે. દરેક વર્ષની આમનોંધ લખો, સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીનું ખાતું તૈયાર કરો.

વર્ષ	પ્રીમિયમ	શરણમૂલ્ય	શરણમૂલ્યમાં વધારો	માંડી વાળવાની રકમ
2012	15,000	0	0	15,000
2013	15,000	4,000	4,000	11,000
2014	15,000	10,000	6,000	9,000
2015	15,000	14,000	4,500	10,500

પેઢીના ચોપડે આમનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર	જમા
8/4/2012	સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. પ્રથમ વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		15,000	 15,000
31/3/2013	ન.નુ. ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય શૂન્ય હોવાથી તેનું ખાતું બંધ કર્યું તેની નોંધ)		15,000	 15,000
8/4/2013	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ..... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. બીજા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		15,000	 15,000

31/3/2014	ન.નુ. ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે શરણમૂલ્ય 11,000ના વધારાની રકમ માંડી વાળી તેના)		11,000	11,000
8/4/2014	સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ત્રીજા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		15,000	15,000
31/3/2015	ન.નુ. ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે શરણમૂલ્યનો વધારો માંડી વાળ્યો તેના)		9,000	9,000
8/4/2015	સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ચોથા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		15,000	15,000
31/3/2016	ન.નુ. ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે. શરણમૂલ્યનો વધારો માંડી વાળ્યો તેના)		10,500	10,500
8/4/2016	સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. પાંચમા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		15,000	15,000
10/6/2016	બૅંક ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે બાજ મૃત્યુ થતા પૉલિસીની રકમ મળી)		1,00,000	1,00,000
10/6/2016	સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતે ઉ... તે આનના મૂડી ખાતે તે બાનના મૂડી ખાતે તે શાનના મૂડી ખાતે (બા.જે. સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતાની બાકી ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં વહેંચ્યાં તેના)		70,500	 35,250 21,150 14,100
	કુલ		2,91,000	2,91,000

ઉધાર **સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીનું ખાતું** **જમા**

તારીખ	વિગત	રકમ	તારીખ	વિગત	રકમ
8/4/2012	બૅંક ખાતે	15,000	31/3/2013	ન.નુ. ખાતે	15,000
		15,000			15,000
8/4/2013	બૅંક ખાતે	15,000	31/3/2014	ન.નુ. ખાતે	11,000

			31/3/2014	બા.આ. લઈ ગયા	4,000
		15,000			15,000
1/4/2014	બા.આ. લાવ્યા	4,000	31/3/2015	ન.નુ.ખાતે	9,000
8/4/2014	બૅંક ખાતે	15,000	31/3/2015	બા.આ. લઈ ગયા	10,000
		19,000			19,000
1/4/2015	બા.આ. લાવ્યા	10,000	31/3/2016	ન.નુ. ખાતે	10,500
8/4/2015	બૅંક ખાતે	15,000	31/3/2016	બા.આ. લઈ ગયા	14,500
		25,000			25,000
1/4/2016	બા.આ. લાવ્યા	14,500	10/6/2016	બૅંક ખાતે	1,00,000
8/4/2016	બૅંક ખાતે	15,000			
10/6/2016	આનના મૂડી ખાતે	35,250			
	બાનના મૂડી ખાતે	21,150			
	શાનના મૂડી ખાતે	14,100			
		1,00,000			1,00,000

રીત નં. 4 પૉલિસી અનામત ખાતું ઊભું કરીને પૉલિસી શરણમૂલ્યે દર્શાવવાની પદ્ધતિ :

આ પદ્ધતિમાં સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતું ઊભું કરવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ આપેલી પદ્ધતિઓમાંથી ખૂબ જ પ્રચલિત અને બહોળા પ્રમાણમાં ઉપયોગમાં લેવાતી પદ્ધતિ છે.

આ પદ્ધતિમાં નીચે મુજબ નોંધ થશે :

- દર વર્ષે કરવાની નોંધ
  1. જ્યારે પ્રીમિયમ ભરવામાં આવે ત્યારે
     સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ...
     તે બૅંક ખાતે
  2. વર્ષના અંતે પ્રીમિયમની રકમ નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવાની નોંધ.
     ન.નુ. ખાતે ઉ...
     તે સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી અનામત ખાતે
  3. પૉલિસીને શરણમૂલ્ય સુધી લાવવા માટેની નોંધ
     સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ...
     તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે
     (માંડી વાળવાની રકમ = વાર્ષિક પ્રીમિયમ – શરણમૂલ્યમાં વધારો)

- ભાગીદારનું મૃત્યુ થતા પૉલિસીની રકમ મળે ત્યારે
  1. વીમા કંપની પાસેથી પૉલિસીની રકમ મળે ત્યારે
     બૅંક ખાતે ઉ....
     તે સં.જી.વી પૉલિસી ખાતે

2. અનામત ખાતું બંધ કરવા અંગે
   સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ....
   તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે
3. સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતાની બાકી ભાગીદારો વચ્ચે વહેંચવાની નોંધ
   સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ....
   તે ભાગીદારોનાં મૂડી ખાતે

ઉદાહરણ 4 રાજ, રાજન અને રવિ અનુક્રમે 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તેમણે તા.7/4/2012ના રોજ ₹70,000ની એક સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી લીધી. પૉલિસીનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹3500 હતું. પેઢીનું હિસાબી વર્ષ 31મી માર્ચનાં રોજ પૂરું થાય છે.

પેઢીનાં ચોપડે પૉલિસીનું ખાતું શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવવામાં આવે છે અને તેટલી જ અનામતની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. જુદા-જુદા વર્ષે પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય નીચે મુજબ હતું :

2012-13=₹0, 2013-14=₹900, 2014-15=₹1900, 2015-16=₹2500

તા.18/6/2016ના રોજ રાજનનું અવસાન થાય છે અને તે દિવસે વીમાની પૉલિસી પાકી.

ઉપરોક્ત વિગતોનાં આધારે પેઢીનાં ચોપડે બધા જ વર્ષની આમનોંધ લખો અને વીમા પૉલિસી ખાતું અને અનામતનાં ખાતાં તૈયાર કરો.

જવાબ :

વર્ષ	પ્રીમિયમ	શરણમૂલ્ય	શરણમૂલ્યમાં વધારો	માંડી વાળવાની રકમ
2012-13	3500	0	0	3500
2013-14	3500	900	900	2600
2014-15	3500	1900	1000	2500
2015-16	3500	2500	600	2900

પેઢીનાં ચોપડે આમનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર	જમા
7/11/2012	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.... તે બેંક ખાતે (બા.જે. પ્રથમ વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		3,500	 3,500
31/3/2013	ન.નુ. ખાતે ઉ.... તે સંજીવી પૉલિસી અનામત ખાતે (બા.જે. વર્ષનાં અંતે ન.નુ. ખાતેથી અનામતની રકમની ફાળવણી કરી તેના)		3,500	 3,500

31/3/2013	સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ... તે સંજીવી પૉલિસી ખાતે (બા.જે. પૉલિસીને શરણમૂલ્ય સુધી લાવવા માટે નોંધ કરી તેના)		3,500	3,500
7/4/2013	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. બીજા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		3,500	3,500
31/3/2014	ન.નુ. ખાતે ઉ... તે સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે (બા.જે. વર્ષના અંતે ન.નુ. ખાતેથી અનામતની રકમની ફાળવણી કરી તેના)		3,500	3,500
31/3/2014	સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ.. તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે. પૉલિસીને શરણમૂલ્ય સુધી લાવવા માટે નોંધ કરી તેના)		2,600	2,600
7/4/2014	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ત્રીજા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		3,500	3,500
31/3/2015	ન.નુ. ખાતે ઉ... તે સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે (બા.જે. વર્ષનાં અંતે ન.નુ. ખાતેથી અનામતની રકમની ફાળવણી કરી તેના)		3,500	3,500
31/3/2015	સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે. પૉલિસીને શરણમૂલ્ય સુધી લાવવા માટે નોંધ કરી તેના)		2,500	2,500
7/4/2015	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ... તે બૅંક ખાતે (બા.જે. ચોથા વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		3,500	3,500
31/3/2016	ન.નુ. ખાતે ઉ... તે સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે (બા.જે. વર્ષનાં અંતે ન.નુ. ખાતેથી અનામતની રકમની ફાળવણી કરી તેના)		3,500	3,500
31/3/2016	સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ.... તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે (બા.જે. પૉલિસીને શરણમૂલ્ય સુધી લાવવા માટે નોંધ કરી તેના)		2,900	2,900
7/4/2016	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ.. તે બૅંક ખાતે (બા.જે. પાંચમાં વર્ષનું પ્રીમિયમ ભર્યું તેના)		3,500	3,500

18/6/2016	બેંક ખાતે ઉ..		70,000	
	તે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે			70,000
18/6/2016	સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતે ઉ...		2,500	
	તે સં.જી.વી પૉલિસી ખાતે			2,500
	(બા.જે. પૉલિસીને શરણમુલ્યે સુધી લાવવા માટે નોંધ કરી તેના)			
18/6/2016	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે ઉ...		66,500	
	તે રાજના મૂડી ખાતે			26,600
	તે રાજનના મૂડી ખાતે			26,600
	તે રવિના મૂડી ખાતે			13,300
	કુલ		1,82,000	1,82,000

સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી ખાતું

તારીખ	વિગત	રકમ(₹)	તારીખ	વિગત	રકમ(₹)
7-4-12	બેંક ખાતે	3,500	31-3-13	સં.જી.વી. અનામત ખાતે	3,500
		3,500			3,500
7-4-13	બેંક ખાતે	3,500	31-3-14	સં.જી.વી. અનામત ખાતે	2,600
				બા.આ. લઈ ગયા	900
		3,500			3,500
1-4-14	બા.આ લાવ્યા	900	31-3-15	સં.જી.વી. અનામત ખાતે	2,500
7-4-14	બેંક ખાતે	3,500		બા.આ. લઈ ગયા	1,900
		4,400			4,400
1-4-15	બા.આ. લાવ્યા	1,900	31-3-16	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે	2,900
7-4-15	બેંક ખાતે	3,500		બા.આ. લઈ ગયા	2,500
		5,400			5,400
1-4-16	બા.આ. લાવ્યા	2,500	18-6-16	બેંક ખાતે	70,000
7-4-16	બેંક ખાતે	3,500		સં.જી.વી.અ. ખાતે	2,500
18-6-10	રાજના મૂડી 26600				
	રાજનના મૂડી 26600				
	રવિના મૂડી 13300	66,500			
		72,500			72,500

સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતું

તારીખ	વિગત	રકમ	તારીખ	વિગત	રકમ
31-3-13	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે	3,500	31-3-13	ન.નુ. ખાતે	3,500
		3,500			3,500
31-3-14	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે	2,600	31-3-14	ન.નુ. ખાતે	3,500
	બા.આ. લઈ ગયા	900			
		3,500			3,500
31-3-15	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે	2,500	1-4-14	બા.આ. લાવ્યા	900
31-3-15	બા.આ. લઈ ગયા	1,900	31-3-15	ન.નુ. ખાતે	3,500
		4,400			4,400
31-3-16	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે	2,900	1-4-15	બા.આ. લાવ્યા	1,900
31-3-16	બા.આ. લઈ ગયા	2,500	31-3-16	ન.નુ. ખાતે	3,500
		5,400			5,400
18-6-16	સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતે	2,500	1-4-16	બા.આ. લાવ્યા	2,500
		2,500			2,500

સ્વાધ્યાય

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો –

1. સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી એટલે શું ? સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીના ભરેલ પ્રીમિયમ અંગે હિસાબો રાખવાની જુદી જુદી પદ્ધતિઓ સમજાવો
2. ટૂંકનોંધ લખો : સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી
3. નીચે દર્શાવેલ પ્રશ્નોના અંતે આપેલ વિકલ્પોમાંથી યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી જવાબ આપો.
   1. સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી અનામત ખાતા દ્વારા પૉલિસી શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવેલ ત્યારે ભરેલ પ્રીમિયમ કયા ખાતે ઉધારેલ છે.?

      (A) પ્રીમિયમ ખાતે　　(B) નફા-નુકસાન ખાતે

      (C) વેપાર માટે　　(D) પૉલિસી ખાતે
   2. સં.જી.વી.નું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹15,000 છે. અને શરણમૂલ્ય શૂન્ય છે, તો માંડી વાળવાની રકમ......

      (A) શૂન્ય　　(B) ₹7,500

      (C) ₹15,000　　(D) ત્રણમાંથી એકપણ નહીં.
   3. પ્રીમિયમે મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવે ત્યારે ભરેલા પ્રીમિયમે કયા ખાતે ઉધારવામાં આવે છે?

      (A) પૉલિસી ખાતે　　(B) પ્રીમિયમ ખાતે

      (C) ન.નુ. ખાતે　　(D) વેપાર ખાતે

4. સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસીના પ્રીમિયમના હિસાબો લખવાની કેટલી રીત છે?
   (A) 2 (B) 3
   (C) 4 (D) 5

5. સં.જી.વી. પૉલિસી વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹35,000 છે. જો ગયા વર્ષનું શરણમૂલ્ય ₹12,000 હોય અને ચાલુ વર્ષનું શરણમૂલ્ય ₹20,000 હોય તો માંડી વાળવાની રકમ.......
   (A) ₹35,000 (B) શૂન્ય
   (C) ₹27,000 (D) ₹15,000

6. X, Y અને Z ત્રણ ભાગીદારો 1:1:1 ના પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતા ભાગીદારો છે. X મૃત્યુ પામતાં વીમા પૉલિસીની રકમ ₹1,05,000 મળી અને છેલ્લું પ્રીમિયમ 6000 ભર્યું, તો દરેક ભાગીદારને કેટલી રકમ મળશે? પ્રીમિયમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવે છે.
   (A) ₹35,000, ₹35,000 અને ₹35,000 (B) ₹30,000, ₹30,000 અને ₹30,000
   (C) ₹33,000, ₹33,000 અને ₹33,000 (D) ત્રણમાંથી એક પણ નહીં

7. સં.જી.વી.પૉલિસી અંગે ભરેલ વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹8000ને મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવતું હોય તો ચોથા વર્ષના અંતે પાકાં સરવૈયાંમાં સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતાની બાકી કેટલી હશે?
   (A) ₹30,000 (B) ₹32,000
   (C) ₹8,000 (D) ₹16,000

8. નીચેની પદ્ધતિમાં સં.જી.વી.પૉલિસીનું પ્રીમિયમ વર્ષના અંતે ન.નું ખાતે માંડી વાળવામાં આવે છે.
   (A) જો પ્રીમિયમ મહેસૂલી ખર્ચ ગણવામાં આવે. (B) જો પ્રીમિયમ મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવે (C) જો પૉલિસી ખાતું શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવામાં આવે (D) ત્રણમાંથી એક પણ નહીં.

9. જયારે પ્રીમિયમને મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવે ત્યારે પૉલિસીને કયા દર્શાવવામાં આવે છે.?
   (A) પા.સ.માં મિલકત લેણાં બાજુ (B) પા.સ.માં મૂડીદેવાં બાજુ
   (C) ન.નુ. ખાતે ઉધાર બાજુ (D) ન.નુ. ખાતે જમા બાજુ

10. કોઈ ભાગીદારનું મૃત્યુ થતાં વીમા પૉલિસીની રકમ ભાગીદારો વચ્ચે કયા પ્રમાણમાં વહેંચવામાં આવે છે?
   (A) મૂડીના પ્રમાણમાં (B) ન.નુ.ના પ્રમાણમાં
   (C) સરખા હિસ્સે (D) જવાબદારીના પ્રમાણમાં

(જવાબ : 1 (D), 2 (C), 3 (B), 4 (C), 5 (A), 6 (C), 7 (B), 8 (D), 9 (A), 10 (A))

(બ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો -

1. લાલ, બાલ અને પાલ 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદાર છે વર્ષ 2013માં તેમણે 2,20,000ની સં.જી.વી. પૉલિસી લીધી. પેઢી દર વર્ષે 1 એપ્રિલનાં રોજ ₹12,000નું વીમા પ્રીમિયમ ભારે છે.

   લાલ તા18-04-2016ના રોજ મૃત્યુ પામ્યો. તા.30-04-16 ના રોજ વીમા કંપનીએ 10% બોનસ સાથે પૉલિસીની રકમ ચૂકવી આપી.

   પેઢીનું હિસાબી વર્ષ 31મી માર્ચના રોજ પૂરું થાય છે, જો વીમા પ્રીમિયમની રકમ મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે ગણવામાં આવે છે.

   ઉપરના સં.જી.વી.પૉલિસી અંગેના વ્યવહારોની આમનોંધ લખો.

2. સલોની, સુહાની અને સોનલ ત્રણ ભાગીદારો 5:3:2ના પ્રમાણમાં નફા-નુકસાન વહેંચે છે. તેઓએ તા.1-4-13ના રોજ ₹1,50,000ની સં.જી.વી. પૉલિસી લીધી. જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹7000 દર વર્ષે તા.10-4ના રોજ ભરવાનું હતું.

   તા.15-5-16ના રોજ સોનાલી મૃત્યુ પામી અને વીમા કંપનીએ ₹1,75,000 બોનસ સહિત ચૂકવી આપ્યા. પેઢીનું હિસાબી વર્ષ 31મી માર્ચના રોજ પૂરું થાય છે. પેઢીઓમાં વીમા પ્રીમિયમને મૂડી ખર્ચ ગણવામાં આવે છે.

   ઉપરની વિગતોનાં આધારે જરૂરી આમનોંધ અને સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતું તૈયાર કરો.

   (જવાબ : સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતાની બાકી=₹1,47,000 ત્રણે ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં વહેંચાશે.)

3. ચેતન, નિલેશ અને દિનેશ 3:2:1ના પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતાં ભાગીદારો છે. તેઓએ તા.10-4-12ના રોજ ₹2,50,000ની સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી લીધી. જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹15000 ભર્યું. પેઢી પોતાનું હિસાબી વર્ષ 31મી માર્ચના રોજ પૂરું કરે છે. તા. 11-5-16ના રોજ નિલેશનું મૃત્યુ થયું અને પૉલિસીની રકમ તા.21-5-16ના રોજ મળી. પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય નીચે મુજબ હતું :

   વર્ષ 2012-13=0, 2013-14=10,000, 2014-15=12,000, 2015-16=14,000

   પેઢીના ચોપડે અનામત ખાતું રાખવામાં આવતું નથી. પૉલિસી શરણમૂલ્ય દર્શાવાય છે. પેઢીના ચોપડે ઉપરના વ્યવહારો અંગે આમનોંધ અને સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતું તૈયાર કરો.

   (જવાબ : સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતાની બાકી ₹219000 ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં)

4. રાધા, મીરાં અને ગોપી 4:4:3 ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા.1-4-12ના રોજ તેઓએ સં.જી.વી.પૉલિસી પ્રીમિયમ દર વર્ષે 5મી એપ્રિલના રોજ ચૂકવાય છે. પેઢીનું નાણાકીય વર્ષ 31મી માર્ચના રોજ પૂરું થાય છે.

   પેઢીના ચોપડે પૉલિસીનું ખાતું શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવવામાં આવે છે અને તેટલી જ અનામતની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. જુદા-જુદા વર્ષે પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય નીચે મુજબ છે :

   2012-13=શૂન્ય, 2013-14=8000, 2014-15=12,000, 2015-16=18000

   તા. 21-6-16 ના રોજ ગોપીનું અવસાન થતાં તા. 30-6-16ના રોજ પૉલિસીની રકમ મળી.

આપેલ વિગતોને આધારે કંપનીના ચોપડે બધા જ વર્ષોની આમનોંધ અને વીમા પૉલિસી અને અનામત ખાતું તૈયાર કરો.

(જવાબ = પૉલિસી અનામત ખાતાની બાકી = 18000 સં.જી.વી.પૉલિસી ખાતે લઇ જવામાં આવશે. સં.જી.વી.પૉલિસી આખર બાકી = 3,80,000 ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં)

5. અમર, અકબર અને એન્થોની 2:2:1ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચતા ભાગીદારો છે. તા. 1-1-2011ના રોજ વાર્ષિક 30,000ના પ્રીમિયમની ₹3,50,000ની ભાગીદારોની સં.જી.વી.પૉલિસી લીધી છે. પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય નીચે પ્રમાણે છે :

વર્ષ	2011	2012	2013	2014
શરણમૂલ્ય કુલ ભરેલ પ્રીમિયમના	0	10%	20%	30%

તા. 10-૨-15 ના રોજ અમરનું મૃત્યુ થયું તા.10-3-15ના રોજ વીમા કંપનીએ દાવાની રકમ ₹5,00,000 બોનસ સહિત ચૂકવી આપી. હિસાબો તા.31મી ડિસેમ્બરના રોજ પૂરા થાય છે.

પેઢીના ચોપડે સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતું અને સં.જી.વી.પો અનામત ખાતું તૈયાર કરો.

(જવાબ = સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતાની આખરની બાકી= ₹4,70,000 ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં વહેંચવાના)

વર્ષ	2011	2012	2013	2014
શરણમૂલ્ય	0	6,000	18,000	36,000

6. X,Y અને Z એક પેઢીના ભાગીદારી હતાં. ન.નુ.ના પ્રમાણમાં 2:2:1 હતું. તા.1-1-02ના રોજ તેઓએ ₹3,00,000ની એક સંયુક્ત જીવનવીમા પૉલિસી લીધી જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹24,000 હતું. પેઢીનું હિસાબી વર્ષ 31મી ડિસેમ્બરના રોજ પૂરું થાય છે. શરણમૂલ્ય નીચે પ્રમાણે હતું :

વર્ષ	2002	2003	2004	2005
શરણમૂલ્ય	શૂન્ય	કુલ ભરેલ પ્રીમિયમના 10%	કુલ ભરેલ પ્રીમિયમના 20%	કુલ ભરેલ પ્રીમિયમના 30%

તા.1-2-06ના રોજ ‘Z’નુ મૃત્યુ થયું. વીમા કંપનીએ પૉલિસીની રકમ ₹3,20,000 બોનસ સાથે તા.28-02-06 ચૂકવી આપી.

ઉપરની વિગત પરથી તૈયાર કરો

1. સં.જી.વી. પૉલિસીનું ખાતું
2. સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતું

(જવાબ = સં.જી.વી.પૉ. ખાતાની આખરની બાકી = 3,48,800)

વર્ષ	2002	2003	2004	2005
શરણમૂલ્ય	0	4,800	14,400	28,800

7. દેવ, દાનવ અને માનવ એક પેઢીના 2:2:1ના પ્રમાણમાં ન.નુ. વહેંચતા ભાગીદારો હતાં. તેઓએ તા.1-4-13ના રોજ તેઓની જિંદગીની ₹1,80,000ની સંયુક્ત જીવન વીમા પૉલિસી કે જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹12,000 હતું, તે લેવામાં આવી. પેઢીનું હિસાબી વર્ષ દર વર્ષે 31મી માર્ચના રોજ પૂરું થાય છે.

દાનવ તા.31મી મે 2016ના રોજ અવસાન પામ્યો. વીમા કંપની તરફથી પૉલિસીની રકમ ₹30,000ના બોનસ સાથે તા.30-06-16ના રોજ પેઢીને ચૂકવવામાં આવી. પૉલિસીનું શરણમૂલ્ય નીચે પ્રમાણે હતું :

વર્ષ	31-3-14	31-3-15	31-3-16
શરણમૂલ્ય	0	4,800	10,400

પેઢીના ચોપડામાં પૉલિસી ખાતું શરણમૂલ્ય કિંમતે દર્શાવાય છે. તમારે પેઢીના ચોપડામાં ઉપરના વ્યાપારો નોંધવા જરૂરી આમનોંધ અને પેઢીના ચોપડામાં સં.જી.વી. પૉલિસી ખાતું અને સં.જી.વી. પૉલિસી અનામત ખાતું તૈયાર કરવાનું છે.

(જવાબ= પૉલિસી ખાતાંની બાકી = 1,98,000 ભાગીદારો વચ્ચે ન.નુ.ના પ્રમાણમાં)

8. A, B અને C ત્રણેય ભાગીદારોની મૂડી તા.1-7-06ના રોજ ₹90,000, ₹50,000 અને ₹80,000ની હતી. પેઢીએ સંયુક્ત જીવનવીમા પૉલિસી તા.1-1-2004ના રોજ ₹1,60,000ની લીધી. જેનું વાર્ષિક પ્રીમિયમ દર વર્ષે ₹8000 પેઢી ચૂકવતી હતી અને પ્રીમિયમ નફા-નુકસાન ખાતે ઉધારવામાં આવતું હતું. તા.2-7-2006ના રોજ B મૃત્યુ પામ્યો. પેઢીનું હિસાબી વર્ષ તા.31 ડિસેમ્બરે પૂરું થાય છે.

વીમા કંપનીએ તા.10-7-2006ના રોજ પૉલિસીની પૂરી રકમ 5% બોનસ સાથે ચૂકવી આપી અને પેઢીએ તે જ તારીખે Bની વિધવા પત્નીને તેની હકની રકમ ચૂકવી આપી.

તા.1-1-04થી તા.10-7-08 સુધીની આમનોંધ દર્શાવો.

એકમ 6 આડતમાલનાં હિસાબો

- ❖ રૂપરેખા
  - ➢ પ્રસ્તાવના
  - ➢ આડતમાલની વ્યાખ્યા અને લક્ષણો
  - ➢ તફાવત
    - આડતમાલ અને વેચાણનો તફાવત
    - આડતમાલ અને જાંગડ વેચાણનો તફાવત
  - ➢ આડતમાલના વેપારની વિધિ
  - ➢ વેચાણઆંકડાનો નમુનો
  - ➢ આખરસ્ટોકનું મૂલ્યાંકન
  - ➢ જરૂરી આમનોંધ
  - ➢ સ્વાધ્યાય

---

1. પ્રસ્તાવના :

આજના તીવ્ર હરીફાઈના યુગમાં દરેક વેપારીએ પોતાનું વેચાણ વધારવા ફક્ત દેશના જ બજારો પર આધાર રાખવો પડે નહીં, તેથી વિદેશમાં કે દૂરદૂરનાં શહેરોમાં માલ વેચાણ માટે પ્રયત્ન કરે. કેટલીકવાર એમ બને કે તેની પાસે દૂરનાં સ્થળે કે વિદેશમાં શાખા ખોલવા માટે જરૂરી નાણાં કે સાધનો ન હોય. આ સંજોગોમાં તે જે સ્થળે કે જે દેશમાં માલ વેચવા માંગતો હોય ત્યાંના કોઈ પ્રતિષ્ઠિત વેપારી દ્વારા પોતાનો માલ વેચવાની વ્યવસ્થા ગોઠવે છે. આ ગોઠવણને આડત-માલ કહે છે. વેપારીએ શાખા ખોલવા માટે કોઈ નાણાંનું રોકાણ કરવાનું રહેતું નથી. આ પદ્ધતિમાં પરદેશના કોઈ પ્રતિષ્ઠિત વેપારીને પોતાના એજન્ટ કે આડતિયા તરીકે નીમવામાં આવે છે અને તેને માલધણી પોતાને હિસાબે અને જોખમે માલ વેચવા મોકલે છે તેના બદલામાં એજન્ટ કે આડતિયાને કમિશન આપવામાં આવે છે. આવા સ્થાનિક એજન્ટો, ત્યાંની પરિસ્થિતિથી પરિચિત હોઈ તથા અનુભવી હોઈ વેચાણ વધારવા માટે ખૂબ ઉપયોગી નીવડે છે.

2. આડતમાલની વ્યાખ્યા અને લક્ષણો :

1. માલનું કમિશનથી વેચાણ કરવા માટે પોતાને હિસાબે અને જોખમે દેશમાં અન્ય સ્થળે કે પરદેશમાં પોતાના એજન્ટને માલ મોકલી વેચાણ કરવાની પદ્ધતિને આડતમાલ કહે છે.
2. શ્રી કાર્ટર જણાવે છે કે, "માલનો અમુક જથ્થો એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે સામાન્ય રીતે પરદેશમાં કમિશનથી વેચવા માટે એજન્ટને મોકલવો તેને મોકલેલ આડતમાલ કહે છે.
3. કોહલર લખે છે, "આડતમાલ એટલે ભવિષ્યના વેચાણ માટે કે અન્ય હેતુ માટે રવાના કરેલ માલ, જેમાં માલની માલિકી મોકલનારની રહે છે અને જે માટે જે માલ મેળવે તે સ્વીકાર્યા પછી તે માટે જવાબદાર રહે છે.

કોહલર વધુમાં જણાવે છે કે, રીતે મોકલેલો માલ વેચાય નહીં ત્યાં સુધી માલધણીના સ્ટૉકમાં ગણાય છે. આડતિયો છેવટે ખરીદનાર બને છે અથવા એજન્ટ તરીકે કામ કરે છે. જેના દ્વારા વેચાણ થાય છે અથવા માલધણી સાથેના કરાર મુજબ માલનો અન્ય રીતે નિકાલ થાય છે.

જે વ્યક્તિ વેચાણ માટે મોકલે છે તેને માલધણી કહે છે અને જે વ્યક્તિને માલ વેચવા માટે મોકલવામાં આવે છે તેને આડતિયો કહેવામાં આવે છે. માલધણી માટે આવો માલ મોકલેલ આડતમાલ છે. આડતિયાને આ રીતે વેચવા માટે માલ મળે તેને આડતમાલ કહે છે.

આડતિયાને માલનું વેચાણ કરવા બદલ જે મહેનતાણું મળે તેને કમિશન કે આડત કહે છે.

❖ **લક્ષણો** :

1. બે પક્ષકારો વચ્ચેનો સંબંધ વેપારી ગ્રાહકોનો નથી; પરંતુ, માલિક અને એજન્ટ તરીકેનો છે.
2. માલ સંપૂર્ણપણે માલધણીને હિસાબે અને જોખમે વેચવામાં આવે છે. નફો કે ખોટ સંપૂર્ણપણે માલધણીના છે. આડતિયાને ફક્ત કમિશન સાથે જ સંબંધ છે.
3. માલને નુક્સાન થાય કે માલ નાશ પામે તે અંગે આડતિયો કોઈ રીતે જવાબદાર નથી.
4. આડતિયો માલધણી વતી કોઈ ખર્ચ કરે તે માલધણી પાસેથી વસૂલ કરવાનો તેને અધિકાર છે.
5. માલનું વેચાણ ન થાય તો તે માલ પરત કરવાનો આડતિયાને હક છે.
6. માલને થતાં નુક્સાન અંગે આડતિયો જવાબદાર ન હોવાં છતાં માલની વાજબી કાળજી રાખવા આડતિયો બંધાયેલો છે.

3. આડતમાલ અને વેચાણનો તફાવત :

મુદ્દાઓ	આડતમાલ	વેચાણ
1.	માલની માલિકી માલધણીની જ રહે છે.	માલની માલિકી ખરીદનારની થાય છે.
2.	આડતિયો ફક્ત એજન્ટ છે અને તે માલનું વેચાણ ન કરે ત્યાં સુધી તેને કોઈ નાણાં આપવાનાં થતાં નથી. તેમનો સંબંધ માલિક-એજન્ટનો છે.	વેચાણ થતાં ખરીદનાર માલની કિંમત માટે દેવાદાર બને છે. અને માલ વેચનાર લેણદાર બને છે.
3.	આડત પર મોકલેલ માલ વેચાયો ન હોય તો આડતિયો તે પરત કરી શકે છે.	માલનું વેચાણ થઈ ગયા પછી વેચનાર માલ પરત લેવા બંધાયેલ નથી.
4.	આડત પર માલ મોકલ્યા પછી માલના ભાવમાં વધારો થતાં તેનો લાભ ફક્ત માલધણીને જ મળે છે.	માલની માલિકી બદલાતી હોવાથી વેચાણ પછી માલ પર થતો લાભ ખરીદનારનો ગણાય છે.
5.	આડતમાલ અંગેના બધા ખર્ચાઓ માલધણી ચૂકવે છે. આડતિયાએ ચૂકવેલ ખર્ચ માલધણી ભરપાઈ કરી આપે છે.	સામાન્ય રીતે વેચાણના કરારમાં વેચાણ પછીના ખર્ચ ગ્રાહકે ચૂકવવાના હોય છે.
6.	આડત પર વેચવા મોકલેલ માલધણી પરત મેળવી શકે છે.	જો ગ્રાહક નાણાં નહીં ચૂકવે તો વેચનાર માલ પાછો મેળવી શકતો નથી. ફક્ત તેના નાણાં વસૂલ કરવા કાયદેસર પગલાં લઈ શકે છે.

7.	આ એજન્સી વ્યવસ્થા છે, જેમાં આડતિયો માલના નાણાં તેનું વેચાણ થયા વિના આપવા બંધાયેલો નથી.	આ વેચાણનો કરાર છે, જેમાં અવેજના બદલામાં માલનો વિનિમય થાય છે.
8.	માલની માલિકી માલધણીની હોવાથી માલને નુક્સાન થાય તો તે જ ભોગવે છે.	વેચાણ થઈ ગયા પછી માલની માલિકી ખરીદનારની બને છે, તેથી માલનું નુક્સાન તે ભોગવે છે.
9.	માલધણી માલ મોકલે ત્યારે ઊપજનું સંપાદન થતું નથી.	માલનું વેચાણ થાય તે ક્ષણે ઊપજનું સંપાદન થાય છે.
10.	આડતિયાને આડતમાલના ધંધાના નફા કે નુક્સાન સાથેનો કોઈ સંબંધ નથી.	વેચાણ થઈ ગયા પછી થતો નફો કે નુક્સાન ખરીદનારના છે.
11.	આડતમાલ વ્યવસ્થા મુજબ જંગમ મિલકતનું જ વેચાણ થાય છે.	વેચાણમાં સ્થાવર કે જંગમ ગમે તે મિલકતનું વેચાણ થાય છે.

4. આડતમાલ અને જાંગડ વેચાણનો તફાવત :

ક્રમ	આડતમાલ	જાંગડ વેચાણ
1.	આડમમાલનો ઉદ્દેશ આડતિયા મારફતે માલનું વેચાણ કરાવવાનો છે.	જાંગડ વેચાણનો ઉદ્દેશ ગ્રાહકને એ શરતે મોકલવાનો છે કે તે માલ પસંદ પડે તો રાખે અને નહીં તો પરત કરે.
2.	માલધણી અને આડતિયા વચ્ચેનો સંબંધ પ્રિન્સિપાલ અને એજન્ટનો છે. માલ મળે એટલે આડતિયો દેવાદાર બનતો નથી.	જાંગડ વેચાણનો ગ્રાહક ભાવિ ગ્રાહક છે. જો તે ખરીદવાનો નિર્ણય કરે તો બંને વચ્ચેનો સંબંધ વેચનાર અને ગ્રાહકનો બને છે.
3.	આડત પર માલ મોકલવામાં આવે ત્યારે તેની નોંધ વેચાણ તરીકે થતી નથી. ફક્ત માલ ધંધામાંથી જાય છે તે દર્શાવવા આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું જમા કરવામાં આવે છે.	જાંગડ વેચાણને કોઈવાર ખરેખર વેચાણ ગણી લેવામાં આવે છે અને જો ગ્રાહક માલ પસંદ ન પડતા પરત કરે તો તેને વેચાણ માલ પરત ગણાય છે.
4.	વર્ષને અંતે આડત માલનો સ્ટૉક આડતમાલ ખાતાની જમા બાજુ બતાવાય છે.	વર્ષને અંતે ગ્રાહક પાસે જાંગડ પર મોકલેલ માલ પડેલો હોય તો વેપાર ખાતાની જમા બાજુ બતાવાય છે.

5. આડતમાલના વેપારની વિધિ :

- આડતમાલના ધંધામાં સામાન્ય રીતે નીચે મુજબની કાર્યવાહી જોવા મળે છે :

1. માલધણી માલ મોકલે છે :

માલધણી આડતિયાને આડત પર વેચવા માલ મોકલી આપે છે. માલ સાથે આડતિયાની માહિતી માટે એક ભરતિયું મોકલે છે, જેને કાચું ભરતિયું કહે છે.

2. **માલધણી ખર્ચ ચૂકવે** :

   માલ મોકલતાં માલધણી અમુક ખર્ચ ચૂકવે છે. દા.ત. વીમાનું પ્રિમિયમ, નૂર વગેરે જે આડતમાલના ધંધાનો ખર્ચ છે.

3. **આડતિયા તરફથી એડવાન્સ** :

   આડતમાલ અંગે કેટલીકવાર આડતિયો માલધણીને એડવાન્સ આપે છે. જે રકમ રોકડામાં આપવામાં આવે અથવા માલધણી હૂંડી લખે અને આડતિયો સ્વીકારી પરત કરે માલધણીને નાણાંની તાત્કાલિક જરૂર હોય તો તે હૂંડી વટાવે છે.

   ➢ **<u>માલધણીના હિસાબો :-</u>** મોકલેલ આડતમાલના હિસાબો રાખવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે, દરેક આડતમાલનો ચોખ્ખો નફો કે ચોખ્ખી ખોટ શોધી શકાય.

   1. આડતમાલ ખાતું :-

   આ માટે માલધણી પોતાની ખાતાવહીમાં દરેક આડતમાલ એક અલગ ખાતું ખોલે છે. આ ખાતાને ‘આડતમાલ ખાતું’ કહેવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે તેને આડતિયાના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. દા.ત. અજીતકુમારનું આડતમાલ ખાતું અથવા તો જે શહેરમાં માલ આડત પર મોકલવામાં આવતો હોય તેના નામથી તે ખાતું ઓળખવામાં આવે છે. દા.ત. ‘ચેન્નઈનું આડતમાલ ખાતું’.

   આડતમાલ ખાતું એ આડતિયાનું ખાતું નથી; પરંતુ, એક પ્રકારનું વેપાર અને નફા-નુક્સાન ખાતું છે. જેમાં ફક્ત આડત પર મોકલેલા માલ અંગેના જ વ્યવહારો નોંધવામાં આવે છે.

   જયારે આડત પર માલ મોકલવામાં આવે ત્યારે તે માલની કિંમતથી ‘આડતમાલ ખાતું’ ઉધારવામાં આવે છે અને ‘આડત પર મોક્લેલે માલ ખાતું’ જમા કરવામાં આવે છે.

4. **આડતિયો ખર્ચ ચૂકવે** :-

   આડતિયો માલ છોડાવી કબજામાં લે છે. આ અંગે તેને કેટલાક ખર્ચ પણ કરવા પડે છે. દા.ત. જકાત, મજૂરી, ગોડાઉન ભાડું વગેરે. આ ખર્ચ આડતિયો ચૂકવે છે; પરંતુ, તે માલધણી પાસેથી વસૂલ કરે છે.

5. **વેચાણ પછી આડતિયો વેચાણ આંકડો તૈયાર કરે** :-

   હવે આડતિયો માલધણીની સૂચના મુજબ માલનું વેચાણ કરે છે અને તે માહિતી દર્શાવતો એક વેચાણ આંકડો તૈયાર કરે છે.

6. **આડતિયો હિસાબ ચૂકતે કરે** :-

   આડતિયાએ તૈયાર કરેલ વેચાણ આંકડામાં તે વેચાણ પોતે ચૂકવેલ ખર્ચ, પોતાનું કમિશન કે આડત જણાવે છે, પોતે એડવાન્સ તરીકે રકમ મોકલી હોય તો તેનો ઉલ્લેખ કરે છે. તે ઉપરાંત કેટલી રકમ બાકી રહી તે જણાવે છે અને તે રકમ તે મોકલી રહ્યો હોય તો તે કેવી રીતે મોકલી છે તે પણ જણાવે છે.

7. **માલધણીને વેચાણ આંકડો મળતા** :

   તે પોતાના ચોપડે જરૂરી નોંધ કરે છે. દા.ત. વેચાણની રકમ, આડતિયાનો ખર્ચ, કમિશન અને તેના તરફથી મળેલ રકમ.

6. માલધણીના ચોપડે હિસાબી નોંધ :

માલધણીના ચોપડે આડતમાલના હિસાબોની આમનોંધ નીચે મુજબ થશે :

1. જયારે આડત પર માલ મોકલવામાં આવે ત્યારે ....

1.	આડતમાલ ખાતે ઉ.	----------	
	તે આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે		---------
	(બા.જે. ....ના આડતિયા ....ને ₹.......નો માલ આડત પર વેચવા મોકલ્યો.)		

- ધ્યાનમાં રાખો કે જયારે માલ આડતિયાને મોકલવામાં આવે છે ત્યારે માલની આડતમાલ અંગે માલધણીએ જે ખર્ચ ચૂકવ્યો હોય તે આડતમાલના ધંધાનો ખર્ચ હોઈ તે આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે છે.
- આડતિયા તરફથી વેચાણ આંકડો મળે ત્યારે તેમાં આપેલા માહિતી પરથી ચાર વિગતો ચોપડે નોંધાવી જોઈએ.
  - I. તેમાં જણાવેલ વેચાણની રકમ આડતમાલ ખાતે જમા કરવામાં આવે છે અને આડતિયા ખાતે ઉધારવામાં આવે છે; કારણકે, તે રકમ આડતિયા પાસે લેણી થયેલી છે.
  - II. આડતિયાએ ચૂકવેલ ખર્ચ અને
  - III. તેને આપવાનું કમિશન પણ આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે છે; કારણકે, તે બધો ખર્ચ આ આડતમાલના ધંધા અર્થે થયો છે.
  - IV. આડતિયાએ મોકલેલ રકમ તેના ખાતે જમા કરવામાં આવે છે.

1. આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું :

જયારે આડત પર માલ મોકલવામાં આવે ત્યારે ધંધામાંથી માલ જાય છે નિયમ પ્રમાણે 'જાય તે જમા' તેથી માલ ખાતું જમા કરવું જોઈએ; પરંતુ, તે માલ કયા હેતુ માટે ધંધામાંથી બહાર મોકલવામાં આવ્યો છે તે દર્શાવવા તેને 'આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું' કહેવામાં આવે છે. વર્ષને અંતે આ ખાતું બંધ કરીને, વેપાર ખાતાની જમા બાજુ લઈ જવામાં આવે છે. આડતિયો ખરીદી કરતો નથી તેમ જ માલધણીનો દેવાદાર થતો નથી એટલે માલધણી માલ મોકલતાં આડતિયા ખાતે કોઈ રકમ ઉધારી શકે નહીં.

2. માલ મોકલતાં માલધણી ખર્ચ ચૂકવે તે અંગે :- આડત પર માલ મોકલતાં માલધણી જે ખર્ચ ચૂકવે છે તે આડતમાલના ધંધાનો ખર્ચ હોવાથી આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે છે. કોઈ વ્યક્તિગત ખર્ચ ખાતે (દા.ત., મજૂરી ખાતે) રકમ ઉધારવામાં આવતી નથી. આમનોંધ નીચે મુજબ થશે :

2.	આડતમાલ ખાતે ઉ.	……..	
	તે રોકડ ખાતે (અથવા બૅંક ખાતે)		……..
	(બા.જે. આડતપર મોકલેલ માલ અંગે નીચે મુજબ ખર્ચ ચૂકવ્યા નૂર…..₹ વીમો……₹ મજૂરી……₹)		

1. **આડતિયા તરફથી એડવાન્સ મળે ત્યારે** :- આડતમાલના ધંધામાં સામાન્ય રીતે એવો રિવાજ છે કે આડતિયો આડતમાલ પેટે થોડી રકમ માલધણીને એડવાન્સ તરીકે આપે છે. એડવાન્સ તરીકે રોકડ, લેણીહૂંડી કે બૅંક ડ્રાફ્ટ મોકલવામાં આવે છે. આ અંગે આમનોંધ નીચે મુજબ થાય છે :

૩-અ	રોકડ ખાતે ઉ.	……..	
	બૅંક ખાતે ઉ.		……..
	લેણીહૂંડી ખાતે ઉ.		
	તે આડતિયા ખાતે		
	(બા.જે. આડતમાલના પેટે રોકડ ડ્રાફ્ટ મળ્યો – આપણે લખેલી હૂંડી આડતિયાએ સ્વીકારી.)		

- કેટલાક લેખકો લખે છે કે આ અંગે નીચે મુજબ બે નોંધ કરવી.

1.	રોકડ/બૅંક/લેણીહૂંડી ખાતે ઉ…..	-------	
	તે આડતમાલ અંગે એડવાન્સ ખાતે		--------
2.	વર્ષને અંતે ખાતું સરભર કરવાની નોંધ :		
	આડતમાલ અંગે એડવાન્સ ખાતે ઉ……	-------	
	તે આડતિયા ખાતે		-------

પરંતુ આપણે આ પુસ્તકમાં ઉપર જણાવેલ એક જ આમનોંધ કરીશું.

- માલધણીને નાણાની તાત્કાલિક જરૂર હોય અને તે હૂંડી વટાવે ત્યારે નીચે મુજબની નોંધ થાય છે. હૂંડી વટાવતાં આપેલ વટાવ આડતમાલના ધંધાનો ખરો ગણી આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે છે, વટાવ ખાતે નહીં. જો કે કેટલાક વટાવ ખાતે ઉધારે છે; પરંતુ, તે યોગ્ય નથી.

૩-બ	રોકડ કે બૅંક ખાતે ઉ.	……..	
	આડતમાલ ખાતે ઉ.	……..	
	તે લેણીહૂંડી ખાતે		……..
	(બા.જે. આડતિયાએ સ્વીકારેલી હૂંડી વટાવી.)		

- કેટલીક વાર વટાવની રકમ પ્રથમ નોંધમાં વટાવ ખાતે ઉધારવામાં આવે છે અને બીજી નોંધમાં વટાવની રકમ ‘આડતમાલ ખાતે’ લઈ જવામાં આવે છે.

૩-બ	રોકડ કે બૅંક ખાતે ઉ.		
	વટાવ ખાતે ઉ.		
	તે લેણીહૂંડી ખાતે		
	(બા.જે. આડતિયાને સ્વીકારેલી હૂંડી વટાવી.)		

૩-બ	આડતમાલ ખાતે ઉ.		
	તે વટાવ ખાતે		
	(બા.જે. વટાવની રકમ આડતમાલ ખાતે લઈ ગયા.)		

❖ **નોંધ** :-

કેટલાક લેખકો જણાવે છે કે, આ રીતે હૂંડી વટાવતાં જે વટાવ કાપી લેવામાં આવે તે આડતમાલ ખાતે ઉધારવાને બદલે સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે લઈ જવો જોઈએ, તેનાં બે કારણો છે :

i. એક તો હૂંડી વટાવી રોકડાં નાણાં મેળવવાં એ નાણાકીય સવલતની બાબત છે અને તેને આડતમાલના ધંધા સાથે જોઈ સંબંધ નથી.

ii. જો આ રીતે એક મુદ્દતે વટાવેલ હૂંડીનો વટાવ આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે અને બીજી મુદ્દતે આડતમાલ અંગે મળેલ હૂંડી નાણાંની જરૂર ન હોવાથી વટાવવામાં નહીં આવે તો બે મુદ્દતના આડતમાલનો નફો સરખાવી શકાશે નહીં.

❖ **આડતિયા તરફથી વેચાણ આંકડો મળે ત્યારે** :-

માલ વેચાયા પછી આડતિયા તરફથી વેચાણ આંકડો મળે છે, તેના પરથી નીચે મુજબની ચાર વિગતોને લગતી આમનોંધ થાય છે :

a) વેચાણ
b) આડતિયાએ ચૂકવેલ ખર્ચ
c) આડતિયાને આપવાનું કમિશન અને
d) આડતિયાએ મોકલેલ રકમ

2. વેચાણની નોંધ :-

વેચાણનાં નાણાં આડતિયાને મળ્યાં હોવાથી તે રકમ અંગે આડતિયો માલધણીનો દેવાદાર થાય છે. તેને ખાતે વેચાણની રકમ ઉધારાય છે. આડતમાલ ખાતું એક પ્રકારનું વેપાર ખાતું પણ છે એટલે જેમ વેચાણની રકમ વેપાર ખાતે જમા થાય છે. તેમ આડતમાલનું વેચાણ આડતમાલ ખાતે જમા થાય છે; કારણકે, તે આડતમાલની આવક છે.

4.	આડતિયા ખાતે ઉ.	--------	
	તે આડતમાલ ખાતે		--------
	(બા.જે. વેચાણ આંકડા મુજબ આડતિયાએ કરેલ વેચાણની નોંધ કરી.)		

3. આડતિયાએ ચૂકવેલ ખર્ચ અંગે :-

વેચાણ આંકડામાં આડતિયો પોતે ચૂકવેલ ખર્ચા પણ જણાવે છે. આ ખર્ચ માલધણીએ આડતિયાને આપવાનો હોય છે, એટલે તે રકમ આડતિયા ખાતે જમા થાય છે અને આડતમાલ ખાતે ઉધારાય છે.

5.	આડતમાલ ખાતે ઉ....	--------	
	તે આડતિયા ખાતે		--------
	(બા.જે. વેચાણ આંકડા મુજબ આડતિયાએ આડતમાલ અંગે નીચે મુજબ ખર્ચ ચૂકવ્યાં)		

4. આડતિયાને આપવાની આડત (કમિશન) :-

આડતિયાને આપવાની આડત આડતમાલનો ખર્ચ હોઈ આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે છે. વળી, આ રકમ આડતિયાને ચૂકવવાની હોવાથી તે માલધણીનો લેણદાર બને છે, એટલે તેને ખાતે રકમ જમા થાય છે.

6.	આડતમાલ ખાતે ઉ....	--------	
	તે આડતિયા ખાતે		--------
	(બા.જે. વેચાણ આંકડા મુજબ ₹_______ ના વેચાણ પર ____ટકા લેખે આડતના ચૂકવવાનાં થાય)		

5. આડતિયા પાસેથી મળેલ રકમ અંગે :-

આડતિયો આડતમાલના વેચાણ અંગે મળેલ રકમમાંથી પોતાના ખર્ચ અને કમિશનની રકમ કાપી લઈને બાકી રકમ રોકડેથી કે બેંકડ્રાફ્ટ દ્વારા કે લેણીહૂંડી દ્વારા મોકલે છે.

7.	બૅંક ખાતે ઉ.	--------	
	લેણીહૂંડી ખાતે ઉ.	--------	
	તે આડતિયા ખાતે		--------
	(બા.જે. આડતમાલ અંગે બાકી રકમ આડતિયા તરફથી બૅંક ડ્રાફ્ટ મારફતે ચૂકતે મળી)		

6. આડતમાલનો સ્ટૉક બાકી હોય તો :-

વર્ષને અંતે જો કેટલાક માલ હજુ આડતિયા પાસે વેચાયા વિનાનો પડી રહ્યો હોય. આડતમાલનો નફો કે નુક્સાન શોધવા આખર સ્ટૉક તેની મૂળકિંમતે (પ્રમાણસરના ખર્ચ સહિતના) ચોપડે લાવવામાં આવશે અને આડતમાલ ખાતે જમા કરવામાં આવશે. વેપાર ખાતામાં નફો શોધવા આખર સ્ટૉક જમા કરીએ છીએ તે જ રીતે અહીં પણ જમા થશે.

8.	આડતમાલ સ્ટૉક ખાતે ઉ....	--------	
	તે આડતમાલ ખાતે		--------
	(બા.જે. આડતિયા પાસે બાકી રહેલ સ્ટૉક પ્રમાણસરના ખર્ચ સહિત ચોપડે લાવ્યાં)		

7. આડતમાલના નફા કે ખોટ અંગેની નોંધ :-

હવે આડતમાલ ખાતાની બાકી કાઢવામાં આવશે. જો જમા બાકી હશે તો તે નફો દર્શાવે છે અને તે સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે લઈ જવામાં આવે છે. જો આડતમાલ ખાતું ઉધાર બાકી બતાવે તો તે ખોટ દર્શાવે છે અને સામાન્ય નફાનુક્સાન ખાતે લઈ જવા વિરુદ્ધ નોંધ કરવામાં આવશે.

૭-અ.	જ્યારે નફો હોય ત્યારે :		
	આડતમાલ ખાતે ઉ....	--------	
	તે સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે		--------
	(બા.જે. આડતમાલનો નફો ન.નું. ખાતે લઈ ગયા)		
૭-બ	જ્યારે ખોટ હોય ત્યારે :		
	સામાન્ય નફાનુક્સાન ખાતે ઉ....	--------	
	તે આડતમાલ ખાતે		--------
	(બા.જે. આડતમાલની ખોટ ન.નું. લઈ ગયા)		

8. આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું બંધ કરવા અંગે :-

વર્ષને અંતે "આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું" માલની મૂળકિંમતે વેપાર ખાતે લઈ જવામાં આવે છે અને તે ખાતું બંધ કરવામાં આવે છે.

10.	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું બંધ કરવા અંગે....		
	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે ઉ.....	--------	
	તે વેપાર ખાતે		--------
	(બા.જે. આડત પર મોકલેલ માલખાતાની બાકી વર્ષને અંતે વેપાર ખાતે લઈ ગયા)		

❖ **નોંધ** :- કેટલાંક લેખકોના માટે જો માલ મોકલનાર જથ્થાબંધ વેપારી હોય તો આ નોંધમાં 'વેપાર ખાતે' નોંધ કરવાને બદલે 'ખરીદ ખાતે' નોંધવામાં આવે છે. કારણકે માલનું ઉત્પાદન કરતો નથી; પરંતુ, માલ ખરીદીને વેચાણ કરે છે અને જ્યારે તે માલ ખરીદે છે ત્યારે 'ખરીદ ખાતે ઉધારે છે. આડત પર મોકલેલ માલથી ખરીદી ઓછી થાય છે તેથી આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું બંધ કરતાં તે રકમ 'ખરીદ ખાતે' લઈ જવી જોઈએ. જ્યારે ઉત્પાદક માલ મોકલે તો તે આ રીતે વર્ષને અંતે 'વેપાર ખાતે' નોંધ કરે છે.

7. માલધણીની ખાતાવહીમાં :

ઉપરની નોંધ પરથી જણાશે કે ખાતાવહીમાં નીચે મુજબ ત્રણ ખાતા તૈયાર કરવામાં આવે છે :

1. આડતમાલ ખાતું
2. આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું
3. આડતિયાનું ખાતું

➢ **નમૂનો** :-

ઉ. આડતમાલનું ખાતું જ.

ક્રમ	વિગત	₹	ક્રમ	વિગત	₹
1.	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે (આડત પર માલ મોકલ્યો)	-	1.	આડતિયા ખાતે	-
2.	રોકડ ખાતે (ખર્ચ)		2.	વીમા કંપની ખાતે (નુક્સાન પામેલ માલ અંગે સ્વીકારેલ દાવો)	

3.	લેણીહૂંડી ખાતે (વટાવ)	-	3.	નફા-નુક્સાન ખાતે (નુક્સાન થયેલ માલ પર થયેલ ખોટ)	-
4.	આડતિયા ખાતે (ખર્ચ)		4.	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે (પરત માલ)	-
5.	આડતિયા ખાતે (કમિશન)	-	5.	આડતમાલ સ્ટૉક ખાતે	-
6.	ન.નુ.ખાતે (નુકશાની માલ અંગે થયેલ નફો)		6.	નફા-નુક્સાન ખાતે (આડતમાલ ખોટ જો હોય તો)	-
7.	નફા-નુક્સાન ખાતે (આડતમાલનો નફો)				
	કુલ			કુલ	

ઉ. **આડતિયાનું ખાતું** જ

ક્રમ	વિગત	₹	ક્રમ	વિગત	₹
1.	આડતમાલ ખાતે (વેચાણ)	-	1.	રોકડ ખાતે કે બૅંક ખાતે કે લેણીહૂંડી ખાતે (આડતિયા તરફથી મળેલ એડવાન્સ)	
			2.	આડતમાલ ખાતે (આડતિયાએ ચૂકવેલ ખર્ચ)	
			3.	આડતમાલ ખાતે (આડતિયાનું કમિશન)	
			4.	આડતમાલ ખાતે (ઉધાર વેચાણની ઉઘરાણી અંગે આપેલ વટાવ)	
			5.	રોકડ ખાતે અથવા બૅંક ખાતે કે લેણીહૂંડી ખાતે (આડતિયાએ ચૂકતે આપેલ રકમ અથવા બાકી આગળ લઈ ગયા)	

ઉ. **આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું** જ.

વિગત	રૂ	વિગત	રૂ
આડતમાલ ખાતે (પરત માલ)	-	આડતમાલ ખાતે (આડત પર માલ મોકલ્યો)	-
વેપાર ખાતે (ખરીદ ખાતે)(વર્ષને અંતે ખાતું બંધ કર્યું)	-		
કુલ		કુલ	

માલધણીના ચોપડે આડતિયાનું વ્યક્તિગત ખાતું ઉપર મુજબ તૈયાર થશે. વેચાણ આંકડા મુજબ વેચાણની રકમ તેને ખાતે ઉધારાશે. તેણે એડવાન્સ તરીકે આપેલ રકમ તેને ખાતે જમા થશે. તે ઉપરાંત તેને ચૂકવેલ ખર્ચ તેને આપવાનું કમિશન તેમ જ તેના તરફથી છેવટે મળેલ રકમ પણ તેના ખાતે જમા થશે.

8. આડતિયાના ચોપડે હિસાબી નોંધો :-

આડતિયાને જયારે માલધણી તરફથી આડત પર માલ વેચવા માટે માલ મળે ત્યારે તે પોતે માલ ખરીદતો નથી. અને માલની માલિકી પણ તેને મળતી નથી એટલે જયારે માલ મળે ત્યારે તે કોઈ

નોંધ કરતો નથી તે જ પ્રમાણે આડતમાલ મોકલતા માલધણી જે ખર્ચ કરે છે. તેની પણ આડતિયો કોઈ નોંધ કરતો નથી; પરંતુ, માલ આવે ત્યારે આ માલધણીને એડવાન્સ આપે તે અંગે નીચે મુજબની આમનોંધ કરે છે:

2. આડતમાલ અંગે એડવાન્સ આપવામાં આવે છે ત્યારે :

માલધણી ખાતે ઉધાર અને તે રોકડ કે બેંક ખાતે અથવા દેવીહૂંડી ખાતે જમા

(બા.જે. આડતમાલ અંગે માલધણીને રોકડ આપ્યા અથવા માલધણીએ લખેલી હૂંડી આપણે સ્વીકારી)

- આ હૂંડી માલધણી વટાવે તો આડતિયાને કોઈ સંબંધ નથી એટલે તેની કોઈ નોંધ તેના ચોપડે થશે નહીં.

3. આડતિયાનો ખર્ચ :

આડતિયો જે ખર્ચ ચૂકવે તે માલધણી પાસે વસૂલ કરવાનો હોવાથી તે રકમ માલધણી ખાતે ઉધારાય છે.

ક્રમ	વિગત	ઉધાર	જમા
2.	માલધણી ખાતે ઉ. તે રોકડ ખાતે (બા.જે. આડતમાલ અંગે નીચે મુજબ ખર્ચ ચૂકવ્યો મજૂરી ____ ₹ ____ ગાડીભાડું ₹__________)	---------	-----------

3. જયારે આડત પર આવેલ માલનું વેચાણ થાય ત્યારે :-

આડત પર મળેલ માલનું વેચાણ આડતિયો રોકડેથી કરે અથવા ઉધાર કરે. કેટલીકવાર આડતિયો પોતાના ઉપયોગ માટે માલ રાખી લે છે. આ અંગે જુદી જુદી આમનોંધ નીચે મુજબ થશે.

ક્રમ	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર	જમા
3-અ	**જયારે રોકડેથી વેચાણ થાય ત્યારે** રોકડ ખાતે (કે બેંક ખાતે) ઉ. તે માલધણી ખાતે (બા.જે આડત પર મળેલ માલનું રોકડેથી વેચાણ થતાં)			
3-બ	**જયારે ઉધાર વેચાણ થાય ત્યારે** દેવાદારો (કે ગ્રાહક)ખાતે ઉ. તે માલધણી ખાતે (બા. જે આડત પર મળેલ માલનું ઉધાર વેચાણ થતાં)			
3-ક	**ગ્રાહક માલ પરત કરે ત્યારે** માલધણી ખાતે ઉ. તે દેવાદારો (કે ગ્રાહક) ખાતે (બા. જે આડત પર વેચેલ માલપરત થતાં)			

3-ડ	**જ્યારે આડતિયો માલ પોતે ખરીદી લે ત્યારે** ખરીદ ખાતે ઉ. તે માલધણી ખાતે (બા.જે આડત પર મળેલ માલની ખરીદી કરતા)			

4. વેચાણ પર લેણું થયેલ કમિશન :-

વેચાણ પર લેણું થયેલ કમિશન આડતિયાની આવક ગણાય છે. એટલે કમિશન ખાતે કે આડત ખાતે જમા થાય છે. તે રકમ માલધણી પાસે લેણી થાય છે, એટલે તેને ખાતે ઉધારાય છે.

4.	માલધણી ખાતે ઉ. તે આડત કે કમિશન ખાતે (બા.જે. ₹____ ના વેચાણ પર ___ ટકા લેખે કમિશનનાં લેણાં થયાં)	-	-

5. હિસાબ ચૂકતે કરવામાં આવે ત્યારે:

આડતમાલના વેચાણમાંથી પોતાના ખર્ચ, કમિશન અને અગાઉથી ચૂકવેલ રકમ બાદ કરી બાકીની રકમ આડતિયો રોકડેથી કે બૅંક ડ્રાફ્ટથી મોકલે છે. અથવા તે અંગે માલધણીએ લખેલી હૂંડી સ્વીકારે છે, આ અંગે નીચે મુજબ નોંધ થશે :

5.	માલધણી ખાતે ઉ. તે રોકડ કે બૅંક ખાતે અથવા દેવીહૂંડી ખાતે (બા.જે. આડતમાલ અંગે બાકી રકમ ચૂકતે મોકલી)	-	-

9. આડતિયાની ખાતાવહી :-

આડતિયાની ખાતાવહીમાં જે મહત્વનું ખાતું તેયાર કરવામાં આવે છે તે 'માલધણીનું ખાતું' (કેટલીકવાર આડત ખાતું કે કમિશન ખાતું પણ બનાવવાનું છે) ઉપર જણાવેલ આમનોંધની ખતવણી કરતા તે ખાતું નીચે મુજબ હશે.

ઉ. માલધણીનું ખાતું જ.

ક્રમ	વિગત	₹	વિગત	રૂ
1.	રોકડ ખાતે કે બૅંક ખાતે કે દેવીહૂંડી ખાતે એડવાન્સ	-	બૅંક કે રોકડ ખાતે (આડતમાલના વેચાણના)	-
2.	દેવાદારો ખાતે (વેચાણ પરત)	-	દેવાદારો ખાતે (ઉધાર વેચાણના)	-
3.	રોકડ ખાતે (ખર્ચના)	-	ખરીદ ખાતે (પોતાના ઉપયોગ માટે માલ રાખ્યો તેના)	-

4.	આડત ખાતે (લેણી થયેલ આડત)	-		
5.	રોકડ ખાતે કે બેંક ખાતે કે દેવીહૂંડી ખાતે (હિસાબ ચૂકતે રકમ મોકલી) અથવા બાકી આગળ લઈ ગયા.	-		
	કુલ		કુલ	

➢ **નોંધ** :-

1. માલધણી મૂળકિંમત પર અમુક ટકા નફો ચઢાવીને કાચું ભરતિયું બનાવે તેની આડતિયાના હિસાબો પર કોઈ અસર થતી નથી.

2. આડત પર મળેલ માલનો નુક્સાન થાય તો તેની પણ આડતિયાના હિસાબો પર કોઈ અસર થતી નથી.

10. એડવાન્સ પેટે મળેલ લેણીહૂંડી :

સામાન્ય રીતે આડતમાલના ધંધામાં આડતિયા તરફથી માલધણીને એડવાન્સ તરીકે અમુક રકમ મળે છે. તેને કારણે પરદેશમાં વસતા આડતિયાને મોટી રકમના માલનું ધિરાણ કરતા થોડી સલામતી રહે છે. બીજું માલ વેચતા, લાંબો સમય લાગે એ દરમ્યાન માલધણીને આ રીતે એડવાન્સ મળતા મૂડીની અછત અનુભવવી પડતી નથી. સામાન્ય રીતે માલધણી આ અંગે એક હૂંડી લખે છે અને આડતિયા તે સ્વીકારે છે.

➢ આ રીતે આપેલા વટાવ હિસાબોમાં બે રીતે નોંધાય છે :

1. ધંધાનો સામાન્ય ખર્ચ ગણી તે રકમ વટાવ ખાતે ઉધારાય છે અથવા
2. આડતમાલના ધંધાનો સામાન્ય ખર્ચ ગણી વટાવની રકમ આડતમાલ ખાતે ઉધારવામાં આવે. આમાં બીજી પદ્ધતિ વધુ પ્રચલિત છે.

11. વેચાણઆંકડો :-

આડતિયો પોતાને માલધણી તરફથી મળેલ માલનું વેચાણ કરે છે. અને તે અંગેની માહિતી દર્શાવતું એક પત્રક માલધણીને મોકલાવે છે. આ પત્રકને વેચાણ આંકડો કહે છે. આ પત્રકમાં આડતિયો નીચે મુજબની વિગતો જણાવે છે :

(અ) વેચાણની કુલ રકમો–જેમાં ઉધાર અને રોકડ બંને વેચાણ જણાવવામાં આવે છે. (બ)આડતમાલ અંગે આડતિયાએ કરેલ ખર્ચની વિગત (ક) આડતિયાએ આડત માલ અંગે એડવાન્સ તરીકે આપેલ રકમ (ડ) છેવટે માલધણીને આપવાની ચોખ્ખી રકમ જણાવવામાં આવે છે. જો આડતિયો વેચાણઆંકડા સાથે બાકી રકમનો ડ્રાફ્ટ પણ મોકલતો હોય તો તેનો પણ ઉલ્લેખ કરે છે. આ પ્રકારના વેચાણઆંકડાનો નમૂનો નીચે આપ્યો છે :

➢ **વેચાણઆંકડાનો નમૂનો**:

આ વેચાણઆંકડામાં ઉપર મુજબની ચાર વિગતો જણાવેલી હોય છે. તે અંગે માલધણી પોતાને ચોપડે નોંધ કરે છે.

તેન્ડુલકર એન્ડ કંપની વી.પી. રોડ ફોર્ટ, મુંબઈ – 1 તમો મેસર્સ અર્જુન એન્ડ સન્સે 'એસ.એસ. કોલંબો' મારફતે મોકલેલ 100 પેટી ચાનો વેચાણ આંકડો			
તારીખ	વિગત	દર ₹	કુલ ₹
2010 જુલાઈ-1	25 પેટીનું ઉધાર વેચાણ	600	15,000
જુલાઈ-16	30 પેટીનું રોકડ વેચાણ	550	16,500
ઓગસ્ટ-1	20 પેટીનું રોકડ વેચાણ	575	11,500
	કુલ વેચાણ		43,000
	બાદ : ખર્ચા : મજૂરી 3,000 ગાડીભાડું 500 વીમો 500 કમિશન 4,300 ચોખ્ખી ઊપજ બાદ: તા. 1-5-2010ની સ્વીકારેલ હૂંડી મોકલેલ બૅંક ડ્રાફ્ટ		8,300 34,700 15,000 19,700
ભૂલચૂક લેવીદેવી 15-08-2010		ચિંતન પરીખ મેનેજર	

ઉદાહરણ – 1 અમદાવાદના અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ મુંબઈના પવાર બ્રધર્સ પર ₹2,000નું એક એવા 20 સ્ટીલના કબાટ આડતથી વેચવા મોકલ્યાં. આડતમાલ વેચાણની શરત મુજબ આડતિયાને વેચાણ પર 10% કમિશન આપવાનું હતું. તેમણે અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટની લખેલી ₹45,000ની ત્રણ માસની હૂંડી આડતમાલના એડવાન્સ તરીકે સ્વીકારી. માલધણીને નાણાંની તાત્કાલિક જરૂર હોવાથી તેમણે આ હૂંડી વાર્ષિક 12% દરે વટાવી.

કબાટ મોકલતા તેમને ₹3,500 રેલ્વેનૂર અને મજૂરીના ₹4000 ચૂકવ્યાં. પવાર બ્રધર્સ માલ છોડાવવા અંગે મજૂરી, જકાત વગેરેના ₹5,000 ચૂકવ્યાં. બે માસ પછી મોકલેલ વેચાણ-આંકડામાં તેમને જણાવ્યું કે 35 કબાટ દરેક ₹3,000 લેખે વેચાણ હતા. એક માસ પછી મોકલેલ બીજા વેચાણઆંકડા સાથે જણાવ્યું કે, બાકીનાં 5 કબાટ કુલ ₹27,500માં વેચેલ છે અને પોતાનું કમિશન કાપી લઈ બાકીની રકમનો ડ્રાફ્ટ મોકલી હિસાબ ચૂકતે કર્યો.

ઉપરની વિગતો પરથી અનુપમ ફર્નિચર માર્ટ અને પવાર બ્રધર્સના ચોપડે જરૂરી આમનોંધો લખી જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો.

તારીખ	વિગત	ખા. પા.	ઉધાર ₹	જમા ₹
1.	મુંબઈ આડતમાલ ખાતે ઉ.... તે આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે (બા.જે ₹2000ની કિંમતના એક એવા 20 સ્ટીલના કબાટ પવાર બ્રધર્સને આડત પર વેચવા મોકલ્યાં)		40,000	40,000
2.	મુંબઈ આડતમાલ ખાતે ઉ... તે રોકડ ખાતે (બા.જે. આડતમાલ અંગે ₹3500 રેલ્વેનૂર અને ₹4,000 મજૂરીના ચૂકવ્યાં)		7,500	7,500
3.	લેણીહૂંડી ખાતે ઉ.... તે પવાર બ્રધર્સ ખાતે (બા.જે. આપને લખેલી 3 માસની હૂંડી પવાર બ્રધર્સ સ્વીકારી)		45,000	45,000
4.	રોકડ ખાતે ઉ.... મુંબઈ આડતમાલ ખાતે (વટાવ) ઉ..... તે લેણીહૂંડી ખાતે (બા.જે. પવાર બ્રધર્સ સ્વીકારેલી ત્રણ માસની હૂંડી 12%ના દરે વટાવી)		43,650 1,350	45,000
5.	મુંબઈ આડતમાલ ખાતે ઉ.... તે પવાર બ્રધર્સ ખાતે (બા.જે. પવાર બ્રધર્સ દ્વારા મજૂરી અને જકાતના ₹5000 ચૂકવ્યાં)		5,000	5,000
6.	પવાર બ્રધર્સ ખાતે ઉ.... તે મુંબઈ આડતમાલ ખાતે (બા.જે. પ્રથમ વેચાણ આંકડા મુજબ પવાર બ્રધર્સ એ 35 કબાટનું વેચાણ કર્યું)		1,05,000	1,05,000
7.	પવાર બ્રધર્સ ખાતે ઉ.... તે મુંબઈ આડતમાલ ખાતે (બા.જે. બીજા વેચાણ આંકડા મુજબ પવાર બ્રધર્સ બાકીના 5 કબાટનું વેચાણ કર્યું)		27,500	27,500
8.	મુંબઈ આડતમાલ ખાતે ઉ.... તે પવાર બ્રધર્સ ખાતે (બા.જે. વેચાણ ₹1,32,500 પર 10% લેખે કમિશનના ચુકવવાના થયા.)		13,250	13,250
9.	બૅંક ખાતે ઉ.... તે પવાર બ્રધર્સ ખાતે (બા.જે. આડતમાલ અંગે બાકી રકમ આડતિયા તરફથી બૅંકડ્રાફ્ટ દ્વારા મળી.)		70,625	70,625
10.	મુંબઈ આડતમાલ ખાતે ઉ.... તે સમાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે (બા.જે. મુંબઈ આડતમાલનો નફો-નુક્સાન ખાતે લઈ ગયા)		66,775	66,775
11.	આડતમાલ મોકલેલ માલ ખાતે ઉ.... તે વેપાર ખાતે (બા.જે. આડત પર મોકલેલ માલ ખાતાની બાકી વેપાર ખાતે લઈ ગયા)		40,000	40,000
	કુલ		4,65,650	4,65,650

અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટના ચોપડામાં
મુંબઈ આડતમાલ ખાતું

ઉ. જ.

વિગત	રૂ .	વિગત	₹
આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે (૨૦૦૦× ૨૦)	40,000	પવાર બ્રધર્સ- ખાતે વેચાણ (35 કબાટ ×₹3,000)	1,05,000
રોકડ ખાતે રેલ્વેનૂર 3,500 મજૂરી 4,000	7,500	પવાર બ્રધર્સ- ખાતે વેચાણ (5 કબાટ × 5,500)	27,500
લેણીહૂંડી ખાતે વટાવ	1,350		
પવાર બ્રધર્સ ખાતે-ખર્ચ	3,625		
પવાર બ્રધર્સ ખાતે-કમિશન (1,32,500x10/100)	13,250		
નફા-નુક્સાન ખાતે (નફો)	66,775		
કુલ	**1,32,500**	કુલ	**1,32,500**

પવાર બ્રધર્સ (આડતિયા)નું ખાતું

ઉ. જ.

વિગત	₹	વિગત	₹
મુંબઈ આડતમાલ ખાતે (વેચાણ)	1,05,000	લેણીહૂંડી ખાતે-એડવાન્સ	45,000
		મુંબઈ આડતમાલ ખાતે-ખર્ચ	3,625
		મુંબઈ આડતમાલ ખાતે-કમિશન	13,250
મુંબઈ આડતમાલ ખાતે (વેચાણ)	27,500	બૅંક ખાતે-ચૂકતે ડ્રાફ્ટ	70,625
કુલ	**1,32,500**	કુલ	**1,32,500**

આડત પર મોકલેલ માલનું ખાતું

ઉ. જ.

વિગત	₹	વિગત	₹
વેપાર ખાતે ટ્રાન્સફર	40,000	મુંબઈ આડતમાલ ખાતે	40,000
કુલ	40,000	કુલ	40,000

❖ **પવાર બ્રધર્સના ચોપડામાં :-**

આડતિયાના ચોપડે આમનોંધ

ક્રમ	વિગતો	ખા. પા.	ઉધાર ₹	જમા ₹
1.	અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ ખાતે ઉ. તે દેવીહૂંડી ખાતે (બા.જે. આડતમાલ અંગે હૂંડી એડવાન્સ તરીકે સ્વીકારી)		45,000	45,000
2.	અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ ખાતે ઉ. તે રોકડ ખાતે (બા.જે અમદાવાદ આડતમાલ અંગે ₹3,625 ખર્ચ કર્યા)		3,625	3,625
3.	રોકડ ખાતે ઉ. તે અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ ખાતે (બા.જે અમદાવાદ આડતમાલ ૩૫ કબાટોનું ₹૩૦૦૦ લેખે વેચાણ થયું)		10,500	10,500
4.	રોકડ ખાતે ઉ. તે અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ ખાતે (બા.જે. અમદાવાદ આડતમાલના બાકીના 5 કબાટોનું ₹2,730 લેખે વેચાણ થયું.		13,750	13,750
5.	અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ ખાતે ઉ. તે કમિશન ખાતે (બા.જે ₹118750ના વેચાણ પર 5% લેખે કમિશનના લેણાં થયાં)		5,938	5,938
6.	અનુપમ ફર્નિચરમાર્ટ ખાતે ઉ. તે બેંક ખાતે (બા.જે આડતમાલ અંગે બાકી રકમ બેંકડ્રાફ્ટથી ચૂકતે કરી)		62,813	62,813
	કુલ		**1,43,001**	**1,43,001**

અનુપમ ફર્નિચર માર્ટનું ખાતું

ઉ. **જ.**

વિગત	₹	વિગત	₹
દેવીહૂંડી ખાતે એડવાન્સ	45,000	રોકડ ખાતે વેચાણ	1,05,000
રોકડ ખાતે-મજૂરી	3,625	રોકડ ખાતે વેચાણ	27,500
કમિશન ખાતે	13,250		
બેંક ખાતે ચૂકતે	70,625		
કુલ	**1,32,500**	કુલ	**1,32,500**

12. આખર સ્ટૉકની કિંમત:-

જયારે વર્ષના અંત સુધીમાં આડત પર મોકલેલ માલ પૂરેપૂરો વેચાયો ન હોય ત્યારે આડતમાલનો નફો શોધવા માટે વર્ષને અંતે વેચાણ વિનાનો પડેલો આડતમાલના અંગેનો આખરનો સ્ટૉક આડતમાલ ખાતે જમા કરવો જોઈએ.

- **આખરસ્ટૉકનું મૂલ્યાંકન:-**

આખરસ્ટૉકનુ મૂલ્યાંકન કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવામાં આવતી બાબતો આ પ્રમાણે છે :

1. આખરસ્ટૉકની બજારકિંમત મૂળકિંમત કરતાં ઓછી હોય ત્યારે :
   આખરસ્ટૉકની બજારકિંમત મૂળકિંમત કરતાં ઓછી હોય ત્યારે આખરસ્ટૉકની મૂળકિંમતમાં માલિક કે આડતિયાના ખર્ચાનો પ્રમાણસર હિસ્સો ઉમેરવાનો રહેતો જ નથી.
2. આખરસ્ટૉકની બજારકિંમત આપેલ હોય ત્યારે :
   જ્યારે આખરસ્ટૉકની બજાર કિંમત આવેલી હોય ત્યારે આ બજારકિંમત આખરસ્ટૉકની મૂળકિંમત કરતાં વધારે હોય તો સૌ પ્રથમ તેની મૂળકિંમતમાં પ્રમાણસરનો ખર્ચ ઉમેરી આખરસ્ટૉકની પડતરકિંમત નક્કી કરવી. ત્યારબાદ આખરસ્ટૉકની આ કિંમતને બજારકિંમત સાથે સરખાવવી જોઈએ અને બેમાંથી જે કિંમત ઓછી હોય તે કિંમતે આખર સ્ટૉક આડતમાલ ખાતે જમા કરવો જોઈએ.
3. સામાન્ય ઘટ કે માલની ઘટ :
   અમુક કુદરતી કારણોસર જેવાં કે બાષ્પીભવન અને સંકોચનથી આડતિયા પાસે માલ પહોંચતા પહેલાં તેમાં ઘટ પડે. ઉપરોક્ત સંજોગોમાં મોકલેલ માલ કરતાં ઓછા જથ્થામાં માલ આડતિયાને મળશે. આડતિયો ખર્ચ પણ તેને મળેલ જથ્થા પર જ કરશે. આવી સામાન્ય ઘટને આડતમાલમાં સમાવી લેવા માટે ઘટના ધોરણે આખરસ્ટૉકની કિંમત વધુ ગણવી જોઈએ.

1.	**આડતમાલ સ્ટૉક ખાતે ઉ.** **તે આડતમાલખાતે**	-	-

13. સામાન્ય નુક્સાન અને અસામાન્ય નુક્સાન :

આડતથી માલ વેચવા મોકલવામાં આવે ત્યારે અમુક કારણોસર માલ રસ્તામાં હોય ત્યારે તે માલ પર નુક્સાન થતું હોય છે. ક્યારેક માલની ડિલિવરી મેળવ્યા પછી આડતિયાના ગોડાઉનમાં રહેલા માલ પર પણ નુક્સાન ઉદ્દભવતું હોય છે. આવા નુક્સાન કે ઘટને, તે જે કારણોસર ઉદ્દભવે છે તે કારણોના અનુસંધાને બે પ્રકારમાં વહેંચી શકાય :

(અ) સામાન્ય નુક્સાન : કુદરતી કારણોસર સહજ હોય અને આવા નુક્સાનને કોઈપણ ઉપાયો વડે પણ નિવારી શકાય તેમ ન હોય તેને સામાન્ય નુક્સાન તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. દા.ત. બાષ્પીભવનના કારણે પેટ્રોલનું હવામાં ઊડી જવું.

સામાન્ય નુક્સાન કે ઘટ દરેક આડતમાલ માટે અનિવાર્ય હોય છે. જેની હિસાબી અસર એ છે કે આવું નુક્સાન જે તે આડતમાલ ખાતામાં જ નોંધાવવું જોઈએ. આમ, આવા નુક્સાન કે ઘટને આડતમાલ ખાતામાં જ નોંધી લેવામાં આવે છે. જ્યારે સામાન્ય નુક્સાનને પરિણામે વેચાણ જથ્થો ઘટતાં વેચાણની ચોપડે કોઈ નોંધ ન કરવાથી આડતમાલ ખાતાએ જ નુક્સાન ભોગવ્યું તેવી હિસાબી અસર આડકતરી રીતે નોંધાશે. આડતમાલ આખરસ્ટૉકનું મૂલ્યાંકન પણ સામાન્ય નુક્સાનનો જથ્થો બાદ જતાં બાકી રહેલા જથ્થાને આધારે થાય છે.

(બ) અસામાન્ય નુક્સાન : જે નુક્સાન અનિવાર્ય ન હોય; પરંતુ, આકસ્મિક હોય તેને અસામાન્ય નુક્સાન કહેવામાં આવે છે. (દા.ત. મોકલેલ માલને રસ્તામાં આગ, અકસ્માત કે ચોરીને કારણે નુક્સાન થાય) આવું નુક્સાન કુદરતી કારણોસર ઉદ્દભવતું નથી; પરંતુ, અકાળે અથવા તો આકસ્મિક ઉદ્દભવે છે. આવાં કારણોને દૂર કરી શકાય છે.

આવું નુક્સાન ધંધાકીય નુક્સાન નથી, જેથી આડતમાલ ખાતે આવું નુક્સાન ઉધારવાને બદલે તેને નફા-નુક્સાન ખાતે ઉધારવામાં આવે છે. આમ, આડતમાલના ખાતાનો સાચો નફો કે ખોટ જાણી શકાય.

અસામાન્ય નુક્સાનની ગણતરી કરતી વખતે તેના પરના પ્રમાણસરના ખર્ચા પણ ધ્યાનમાં લેવા જોઈએ. અસામાન્ય નુક્સાન પામેલ માલની જો આડતિયો કાંઈ પણ કિંમત ઉપજાવી શકે તો તેટલી રકમથી અસામાન્ય નુક્સાન ઘટે છે.

14. આસામી આડત (કમિશન):-

આડતિયાને વેચાણ પર સામાન્ય રીતે અમુક ટકા લેખે આડત આપવામાં આવે છે અને ઉધાર વેચાણના નાણાં અંગે આડતિયો કોઈ જવાબદારી લેતો નથી; પરંતુ, પરદેશના ગ્રાહકોને માલધણી ઓળખતો નથી એટલે ઉધાર વેચાણમાંથી ઉદ્દભવતી માલખાધની શક્ય ખોટ અંગે આડતિયાને જવાબદારી સોંપવી ઈચ્છનીય છે. એટલે આડતિયાને આવી જવાબદારી સ્વીકારવા બદલ વધારાની આડત આપવામાં આવે છે, જેને આસામી આડત કહેવામાં આવે છે. આ સંજોગોમાં ઉધાર વેચાણના પૂરેપૂરા નાણાં આડતિયો પોતે ચૂકવે છે અને ઘાલખાધ પડે તો તે આડતિયો ભોગવે છે.

- **આસામી આડત ગણતરી અંગે નીચે દર્શાવેલ પગલા ધ્યાને લેવા ઘટે**:
  - **a.** જયારે દાખલામાં ઉધાર વેચાણ અલગ આપ્યું હોય ત્યારે આસામી આડત ફક્ત ઉધાર વેચાણ પર જ ગણવી.
  - **b.** માલધણીની ભલામણથી કરેલ ઉધાર વેચાણ ઉપર આસામી આડત ગણવી નહીં.
  - **c.** પરંતુ જયારે દાખલામાં કુલ વેચાણ આપ્યું હોય અને ઉધાર વેચાણ કેટલું છે તે જણાવ્યું ન હોય ત્યારે બધું વેચાણ ઉધાર છે તેમ માનીને કુલ વેચાણ પર આસામી આડત ગણવી.
  - **d.** દાખલામાં ઉધાર વેચાણ અને રોકડ વેચાણ અલગ અલગ આપ્યા ન હોય; પરંતુ, વાક્યરચના પરથી કયું ઉધાર વેચાણ છે તે જાણી શકાય તો ફક્ત ઉધાર વેચાણ પર આસામી આડત ગણવી.

આસામી આડત

ઉધાર વેચાણ અલગ આપ્યું હોય તો ઉધાર વેચાણ પર આસામી આડત ગણવી.	માલધણીની ભલામણથી કરેલ ઉધાર વેચાણ પર આસામી આડત ગણવી નહીં.	દાખલામાં ઉધાર વેચાણ અને રોકડ વેચાણ અલગ આપ્યું ન હોય તો કુલ વેચાણ પર આસામી આડત ગણવી.	દાખલામાં આપેલ વાકય રચના પરથી ઉધાર વેચાણ નક્કી કરી શકતું હોય તો તેના પર જ આસામી આડત ગણવી.

❖ **આસામી આડત અને ઘાલખાધ અંગે હિસાબી નોંધ:**

A. માલધણીના ચોપડે :

1. ઉધાર વેચાણ પર આસામી આડત આપવામાં આવતી હોય તો તે આડતમાલ ખાતે ઉધારી આડતિયા ખાતે જમા કરવામાં આવશે. જયારે આડતિયાને આસામી આડત આપવામાં આવે ત્યારે ઘાલખાધ પડે તો તેની કોઈ નોંધ માલધણીના ચોપડે થતી નથી; કારણકે, ઘાલખાધનું નુક્સાન આડતિયાને ભોગવવાનું હોય છે.
2. પરંતુ જયારે આસામી આપવામાં આવતી ન હોય અને ઉધાર વેચાણ અંગે ઘાલખાધ પડે તો તે નુક્સાન માલધણી ને જ ભોગવવાનું છે. તેથી ઘાલખાધની રકમ આડતિયા ખાતે જમા કરવી પડે કારણ કે જયારે વેચાણ થયેલું ત્યારે પૂરી રકમ આડતિયા ખાતે ઉધારેલી. હવે આડતિયા પાસેથી ઘાલખાધ જેટલી રકમ ઓછી લેવાની છે. એટલે તો રકમ આડતિયા ખાતે જમા થાય છે અને આડતમાલ ખાતે ઉધારાય છે.
   - આડતખાતે ઉ......
     તે આડતિયા ખાતે
   - જો કે પ્રથમ આમનોંધ ન કરીએ તો પણ ચાલે કારણ કે ઉદ્દેશ ઘાલખાધની અસર આડત ખાતે દર્શાવવાનો છે.
   - જો આડતિયાને આસામી આડત ન આવતી હોય અને ઉધાર વેચાણ અંગે ઘાલખાધ પડે તો તે ઘાલખાધની રકમ આડતિયાના ચોપડે માલધણી ખાતે ઉધારાશે અને આડતમાલના ગ્રાહક ખાતે જમા થશે.
   - માલધણીની ભલામણથી આડતિયાએ કરેલા વેચાણ અંગે ઘાલખાધ પડે ત્યારે આવી ખાલખાધ આડતિયાએ ભોગવવાની હોતી નથી. તેથી આડતિયો આવી ખાલખાધની રકમ માલધણી ખાતે ઉધારીને ગ્રાહક ખાતે જમા કરે છે.

B. આડતિયાના ચોપડે :

1. જો આસામી આડત આડતિયાને આપવામાં આવે તો એ આડતિયાની આવક હોવાથી તે આડત ખાતે જમા કરાશે અને માલધણી પાસે તે રકમ લેવાની હોવાથી માલધણી ખાતે ઉધારાશે.

   આ સંજોગોમાં જો ઘાલખાધ પડે તો આડતિયાએ પોતે જ ભોગવવી પડે એટલે ઘાલખાધની રકમ જેટલી તેની આડતની આવક ઓછી થવાની. આમ, ઘાલખાધની રકમ આડત ખાતે ઉધારશે અને આડતમાલના ગ્રાહક ખાતે જમા કરાશે. માલધણીના ખાતામાં તેની કોઈ અસર અપાશે નહીં; કારણકે, આડતિયાએ વેચાણની પૂરી રકમ માલધણીને ચૂકવવાની રહેશે.

- આમનોંધ નીચે મુજબ થશે :

  1) બેંક ખાતે ઉ.....
     ઘાલખાધ ખાતે ઉ.....
        તે આડતમાલના ગ્રાહક ખાતે

❖ **આડતિયાનું ખાતું** :

- માલધણીના ચોપડે આડતિયાના ખાતામાં નીચેના વ્યવહારોની નોંધ થાય છે:
  i. આડતિયાએ ચૂકવેલ ખર્ચા
  ii. આડતિયાએ કરેલ વેચાણ
  iii. આડતિયાને આપવાની થતી આડત
  iv. આડતિયા તરફથી મળેલ હૂંડી, ડ્રાફ્ટ
  v. આસામી આડત ન અપાતી હોય ત્યારે ઘાલખાધની રકમ
- નીચેના વ્યવહારોની નોંધ આડતિયાના ખાતામાં થતી નથી :
  i. આડત પર મોકલેલ માલ
  ii. આડતિયાએ પરત કરેલ માલ
  iii. માલધણીએ ચૂકવેલ ખર્ચ
  iv. હૂંડીનો વટાવ
  v. આડતમાલનો નફો

ઉદાહરણ 1 'અ' એ ₹8000નો માલ 'બ'ને આડત પર વેચવા મોકલ્યો. માલ મોકલતાં ₹800નો ખર્ચ થયો. આડતિયાએ બધો માલ ₹12,000માં વેચ્યો, જે પૈકી ₹4000નું રોકડ વેચાણ હતું. આડતિયાને કુલ વેચાણ પર 5% સામાન્ય આડત અને ઉધાર વેચાણ પર 4% આસામી આડત આપવાની છે. ઉધાર વેચાણ પૈકી એક ગ્રાહક ₹400 ચૂકવતો નથી.

a. માલધણીના ચોપડે આડતમાલ ખાતું અને આડતિયાને ચોપડે માલધણીનું ખાતું બનાવો આડતિયાએ માલધણીને બાકી રકમ ચૂકવી દીધી છે.

b. જો આડતિયાને આસામી આડત મળતી હોય તો ઘાલખાધ અંગે બંને પક્ષના ચોપડે શી નોંધ થશે?

c. આસામી આડત મળતી ન હોય; પરંતુ, માલધણીની ભલામણથી ઉધાર વેચાણ કરવામાં આવ્યું હોય તો ઘાલખાધ અંગે બંનેના ચોપડે શી નોંધ થશે?

જવાબ :- **માલધણીના ચોપડે આડતમાલ ખાતું**

વિગત	₹	વિગત	₹
આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે	8,000	'બ' ખાતે – વેચાણ : ઉધાર 8,000 રોકડ 4,000	12,000
રોકડ ખાતે – ખર્ચ	800		
'બ' ખાતે – આડત : સામાન્ય 600 આસામી 160	760		
નફો : સામાન્ય ન.નું. ખાતે	2,440		
	12,000		**12,000**

આડતિયાના ચોપડે 'અ' નું ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
આડત ખાતે : સામાન્ય 600 આસામી 160	760	રોકડ ખાતે વેચાણ	4,000
બેંક ખાતે- બાકી રકમ	11,240	દેવાદારો ખાતે – ઉધાર વેચાણ	8,000
	12,000		**12,000**

- આડતિયાના ચોપડે ₹400 જે ઘાલખાધ પડી તે પોતાની ખોટ ગણી આડતની આવક ઓછી થશે. આ માટે પહેલી નોંધમાં ₹400 ઘાલખાધ ખાતે ઉધારી દેવાદારો ખાતે જમા થશે. બીજી નોંધમાં તે રકમ આડત ખાતે ઉધારીને ઘાલખાધ ખાતું બંધ કરાશે. આસામી આડત ચુકવાતી હોવાથી ઘાલખાધ અંગે માલધણીના ચોપડે કોઈ નોંધ થશે નહીં.

મળેલ આડત ખાતું

વિગત	₹	વિગત	₹
ઘાલખાધ ખાતે	400	અ ખાતે	760
ન.નું. ખાતે ટ્રાન્સફર	360		
કુલ	**760**	કુલ	**760**

❖ આડતિયાના ચોપડે થતી સંપૂર્ણ આમનોંધો નીચે આપી છે.

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર ₹	જમા ₹
1.	રોકડ ખાતે ઉ.		4,000	
	આડતમાલના દેવાદારો ખાતે ઉ.		8,000	
	તે અ ખાતે			12,000
2.	'અ' ખાતે ઉ.		760	
	તે મળેલ આડત ખાતે			760
3.	ઘાલખાધ ખાતે ઉ.		400	
	રોકડ ખાતે		7,600	
	તે આડતમાલના દેવાદારો ખાતે			8,000
4.	મળેલ આડત ખાતે ઉ.		400	
	તે ઘાલખાધ ખાતે			400
5.	'અ' ખાતે ઉ.		11,240	
	તે બૅંક ખાતે			11,240
6.	આડત ખાતે ઉ.		360	
	તે નફા-નુક્સાન ખાતે			360
	કુલ		32,760	32,760

❖ આસામી આડત મળતી ન હોય તો બંને પક્ષકારોના ચોપડે ઘાલખાધની નોંધ નીચે મુજબ થશે.

માલધણીના ચોપડે ('અ' ના ચોપડે)	આડતિયાના ચોપડે ('બ' ના ચોપડે)
આડતમાલ ખાતે ઉ. 400 તે 'બ' ખાતે 400	'અ' ખાતે ઉ. 400 તે દેવાદાર ખાતે 400

ઉદાહરણ 2 'અ' એ ₹8,000નો માલ બને આડત પર વેચવા મોકલ્યો. માલ મોકલતાં ₹800નો ખર્ચ થયો. આડતિયાએ બધો માલ ₹12,000માં વેચ્યો, જે પૈકી ₹8,000 ઉધાર વેચાણ અને ₹4,000 રોકડ વેચાણ હતું. આડતિયાને વેચાણ પર 5% કમિશન આપવામાં આવે છે. આસામી આડત આપવાની કોઈ જોગવાઈ નથી. ઉધાર વેચાણ પૈકી એક ગ્રાહક ₹300 ચૂકવતો નથી. અ ના ચોપડે આડતમાલ અંગેના વ્યવહારોની નોંધ કરો.

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર ₹	વેચાણ ₹
1.	આડતમાલ ખાતે ઉ.		8,000	
	તે આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે			8,000
2.	આડત માલ ખાતે ઉ.		800	
	તે રોકડ ખાતે			800

3.	આડતિયા 'બ' ખાતે ઉ.		12,000	
	તે આડતમાલ ખાતે			12,000
4.	આડતમાલ ખાતે ઉ.		600	
	તે આડતિયા 'બ' ખાતે			600
5.	આડતમાલ ખાતે ઉ.		300	
	તે આડતિયા 'બ' ખાતે			300
6.	બૅંક ખાતે ઉ.		11,100	
	તે આડતિયા 'બ' ખાતે			11,100
7.	આડતમાલ ખાતે ઉ.		1,300	
	તે સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે			1,300

ઉદાહરણ 3 મદ્રાસની આયર એન્ડ કંપની ભાવનગરના જસાણી બ્રધર્સને ₹150ની કિંમતના એક એવા 1000 રેડિયો આડતથી વેચવા મોકલે છે. આયર એન્ડ કંપની નૂરના ₹10,000 મજૂરીના ₹1,000 અને વીમા ખર્ચનાં ₹500 ચૂકવે છે. રસ્તામાં આગ લાગતાં 100 રેડિયો બળી ગયા અને સંપૂર્ણ નાશ પામ્યા, આ અંગે વીમા કંપનીએ ₹6,000નો દાવો મંજૂર રાખ્યો. બાકીના રેડિયો આડતિયાએ ₹13,500 જકાત ચૂકવીને છોડાવી લીધા. આડતિયાને વેચાણ પર 5% આડત આપવાની છે.

આડતિયાએ આયર એન્ડ કંપનીએ લખેલી ₹50,000ની 3 માસની હૂંડી સ્વીકારી થોડા દિવસ બાદ તેમણે વેચાણ આંકડો મોકલ્યો જે મુજબ તેમણે 800 રેડિયાનું ₹250ના ભાવે વેચાણ કરી વેચાણ ખર્ચનાં ₹3,000 ચૂકવ્યાં હતાં. ઉપરની વિગતો પરથી આયર એન્ડ કંપનીના ચોપડે ભાવનગર આડતમાલ ખાતું તૈયાર કરો.

આયર એન્ડ કંપનીના ચોપડે

ઉ. ભાવનગર આડતમાલ ખાતું જ.

વિગત	₹	વિગત	₹
આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે	1,50,000	વીમા કંપની ખાતે	6,000
રોકડ ખાતે :		સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે :	
નૂર 10,000		આગથી થયેલ નુક્સાન	10,150
મજૂરી 1,000		જસાણી બ્રધર્સ ખાતે – વેચાણ	2,00,000
વીમો 500	11,500		
જસાણી બ્રધર્સ ખાતે :		આડતમાલ સ્ટૉક :	
જકાત 13,500		મૂળ પડતર 15,000	
અન્ય ખર્ચ 3,000		+ માલધણીનો પ્રમાણસર ખર્ચ 1,150	
આડત 10,000	26,500	+ આડતિયાનો પ્રમાણસર ખર્ચ 1,500	17,650
સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે – નફો	45,800	(13500 x 100/900)	
	2,33,800		**2,33,800**

❖ નુક્સાનની ગણતરી :

મૂળ કિંમત 100 x 150	= 15,000
+ પ્રમાણસરનો ખર્ચ 11,500 x 100/1,000	= 1,150
બળી ગયેલ રેડિયોની પડતર	16,150
- વીમા કંપનીએ મંજૂર રાખેલ દાવાની રકમ	= 6,000
આગથી થયેલ નુક્સાન	10,150

ઉદાહરણ 4 એક માલધણીના ચોપડામાં આડતમાલ ખાતું નીચે મુજબ હતું. કોઈ ભૂલ કે ભૂલો હોય તો સુધારીને નવેસરથી ખાતું બનાવો.

આડતમાલ ખાતું

ઉ. જ.

વિગત	₹	વિગત	₹
આડતથી મોકલેલ માલ	20,000	આડતિયા ખાતે – રોકડ વેચાણ	20,000
બૅંક ખાતે (ખર્ચ)	600	આડતિયા ખાતે – ઉધાર વેચાણ	7,000
આડતિયા ખાતે (કમિશન)	810	સ્ટૉક	2,000
નફો	7,590		
	29,000		**29,000**

❖ આડતિયાને 3% સાદી આડત અને 1% આસામી આડત આપવાની છે. આડતિયાએ તેને મોકલેલ માલ પૈકી 90% માલ વેચી દીધેલી છે. આડતિયાએ વેચાણખર્ચનાં ₹200 ચૂકવેલ છે.

સુધારેલું આડતમાલ ખાતું

ઉ. જ.

વિગત	₹	વિગત	₹
આડતથી મોકલેલ માલ	20,000	આડતિયા ખાતે :	
		રોકડ વેચાણ 20,000	
		ઉધાર વેચાણ 7,000	27,000
બૅંક ખાતે (ખર્ચ)	600	આખર સ્ટૉક 2,000	
		+ માલધણીનો ખર્ચ 60	2,060
આડતિયા ખાતે (ખર્ચ)	200		
આડતિયા ખાતે (કમિશન)			
સામાન્ય 810			
આસામી 70	880		
નફો : સામાન્ય નફા-નુક્સાન ખાતે	7,380		
	29,060		29,060

❖ આડતમાલ ભરતિયાકિંમતે મોકલવું

જ્યારે માલધણી આડતિયાને નફાની રકમ જાણવા ન મળે તેવા ઉદેશથી માલ મૂળકિંમતને બદલે મૂળકિંમત પર અમુક ટકા ચડાવીને મોકલે છે, જેને ભરતિયા કિંમતે મોકલેલ માલ કહેવાય છે. ભરતિયા કિંમત નીચેની બે રીતે નક્કી કરી શકાય છે.

1) મૂળકિંમત પર અમુક ટકા ચડાવવામાં આવે ત્યારે
2) ભરતિયાકિંમત ઉપર અમુક ટકા નફો મળે તે રીતે ભરતિયા કિંમત તૈયાર કરવામાં આવે ત્યારે.

ઉદા. 'અ' એ 'બ' અમુક કિંમતનો માલ ભરતિયા કિંમત પર 20% નફો મળે તે રીતે વહેંચવા મોકલેલ છે. તો મૂળકિંમત પર નફાની ટકાવારી કેટલી થાય.

ધારોકે ₹100 ભરતિયાકિંમત હોય
બાદ ₹20 નફો (20%)
₹80 મૂળકિંમત

$\therefore$ મૂળકિંમત પર નફાની ટકાવારી = $\frac{\text{નફો}}{\text{મૂ.કિં.}}$ X ભ.કિં.

$= \frac{20}{80} \times 100$

$= 25$

આમ, જ્યારે ભરતિયાકિંમતે માલ મોકલાતો હોય ત્યારે આડતમાલ ખાતું ત્રણ રીતે તૈયાર કરી શકાય છે:

1) મૂળકિંમતે જ નોંધવી : આ પદ્ધતિ મુજબ માલધણી ચોપડે મોકલેલ માલ મૂળકિંમતે જ નોંધે છે. તેમજ તેનો આખરનો સ્ટૉક પણ મૂળકિંમતે જ નોંધાય છે. કાચા ભરતિયામાં મોકલેલ માલની ભરતિયાકિંમત દર્શાવવામાં આવી હોય તેને પણ ધ્યાનમાં લેવામાં આવતી નથી.
2) ખાનાવાળી પદ્ધતિ : આ પદ્ધતિ મુજબ આડતમાલ ખાતમાં અ આડતથી વેચવા મોકલેલ માલનું ખાતું બે ખાનાથી તૈયાર કરવામાં આવે છે. જેમાં પ્રથમ ખાનમાં 'ભરતિયા કિંમત' અને બીજા ખાનામાં 'મૂળકિંમત' નોંધવામાં આવે છે.
3) ભરતિયા કિંમતે નોંધણી : આ પદ્ધતિ મુજબ માલધણી પોતાના હિસાબો ભરતિયાકિંમતે જ તૈયાર કરે છે અને તેમાં ચડાવેલ નફાની રકમને દૂર કરવા માટે જરૂરી આમનોંધ નોંધવામાં આવે છે.

- આડત પર મોકલેલ માલ અંગે (તફાવતની રકમની આમનોંધ)
  આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે ઉ...
  તે આડતમાલ ખાતે
- આડતમાલનાં આખરસ્ટૉક અંગે (તફાવતની રકમની આમનોંધ)
  આડતમાલ ખાતે ઉ...
  તે આડતમાલ સ્ટૉક અનામત ખાતે

ઉદાહરણ 5 રાજ રેડિયોએ પ્રથમ રેડિયો સર્વિસને તા.1-3-16ના રોજ 500 રેડિયો આડત પર વેચવા મોકલી આપ્યા. દરેક રેડિયોની મૂળ કિંમત ₹600 હતી. પરંતુ કાચું ભરતિયું ભરતિયા કિંમત પર 25% નફો દર્શાવે તે કિંમતે બનાવવામાં આવ્યું. રાજ રેડિયોએ નીચે પ્રમાણે ખર્ચા ચૂકવ્યાં :

ગાડીભાડું ₹1,000; નૂર ₹15,000; વીમો ₹12,500.

પ્રથમ રેડિયો સર્વિસે ₹1,22,000નો બૅંક ડ્રાફ્ટ મોકલી આપ્યો.

તા.30-6-16ના રોજ પ્રથમ રેડિયો સર્વિસે વેચાણઆંકડો અને દેવી રકમનો બૅંક ડ્રાફ્ટ મોકલી આપ્યો. વેચાણ આંકડા પ્રમાણે તેને 300 રેડિયો દરેક 820ની કિંમતે રોકડેથી વેચ્યાં. 50 રેડિયો દરેક ₹850ની કિંમતે નિરવને શાખ પર વેચ્યાં તથા 20 રેડિયો દરેક ₹840ની કિંમતે સમીરને રાજ રેડિયોની ભલામણ અને જવાબદારીથી વેચ્યાં હતાં. માલ છોડાવતાં જકાતના ₹3,500 થયાં. વેચાણખર્ચ 5,225 થયો નિરવ અને સમીર નાદાર થયા. તેમની મિલકતમાંથી 80% રકમ વસૂલ કરી શક્યા.

પ્રથમ રેડિયો સર્વિસને વેચાણ પર 5% આડત અને ઉધાર વેચાણ પર 2% આસામી આડત આપવામાં આવે છે. પ્રથમ રેડિયો આડત, આસામી આડત અને નફાનો ભાગ બાદ ચોપડામાં જરૂરી ખાતાં તૈયાર કરો.

જવાબ :

આડતમાલનું ખાતું

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
આડતથી વેચવા મોકલેલ માલ ખાતે (ભ.કિં.)		4,00,000	આડતથી વેચવા મોકલેલ માલ ખાતે (ભ.કિં. તફાવત)	1,00,000
<u>રોકડ ખાતે (ખર્ચાઓ) :</u>			પ્રથમ રેડિયો ખાતે (રોકડ વેચાણ)	2,46,000
ગાડી ભાડું	1,000		પ્રથમ રેડિયો ખાતે (ઉધાર વેચાણ)	42,500
નૂર	15,000		પ્રથમ રેડિયો ખાતે (આડતિયાની ભલામણથી)	16,800
વીમો	12,500	28,500	આડતમાલ આખર સ્ટૉક ખાતે (ભ.કિં.)	1,12,320
<u>પ્રથમ રેડિયો ખાતે (ખર્ચાઓ) :</u>				
વેચાણ ખર્ચ	5,225			
જકાત	3,500	8,725		
પ્રથમ રેડિયો ખાતે (ઘાલખાધ)		3,360		
પ્રથમ રેડિયો ખાતે (કમિશન)		15,265		
પ્રથમ રેડિયો ખાતે (આસામી આડત)		850		
પ્રથમ રેડિયો ખાતે (નફાનો ભાગ)		4,365		
આડતમાલ આખરસ્ટૉક ઉપલક ખાતે (તફાવત)		26,000		
સામાન્ય ન.નુ. ખાતે (નફો)		30,555		
		5,17,620		5,17,620

પ્રથમ રેડિયોનું ખાતું

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
આડતમાલ ખાતે – રોકડ વેચાણ	2,46,000	બેંક ખાતે	1,22,000
આડતમાલ ખાતે – ઉધાર વેચાણ	42,500	આડતમાલ ખાતે (ખર્ચાઓ)	
આડતમાલ ખાતે – આડતિયાની		(5,225 + 3,500)	8,725
ભલામણથી	16,800	આડતમાલ ખાતે – ઘાલખાધ	3,360
		આડતમાલ ખાતે – કમિશન :	
		સાદી આડત	
		15,265	
		આસામી આડત	20,680
		850	1,50,735
		નફાનો ભાગ	
		4,365	
		બેંક ખાતે (બાકીની રકમ)	
	3,05,300		3,05,300

ગણતરી :

આખર સ્ટૉક :

મોકલેલ માલની ભરતિયા કિંમત	=	4,00,000
બાદ : વેચેલ માલની ભરતિયા કિંમત	=	2,96,000
વેચાયા વગરના માલની ભરતિયા કિંમત	=	1,04,000
ઉમેરો : પ્રમાણસરના ખર્ચા (માલધણીના) $\frac{28,500 \times 1,04,000}{4,00,000}$	=	7,410
		1,11,410
ઉમેરો : પ્રમાણસરના ખર્ચા (આડતિયાના) $\frac{3,500 \times 1,04,000}{4,00,000}$	=	910
આખર સ્ટૉક	=	1,12,320

આખર સ્ટૉક ઉપલક ખાતે = ભ. કિંમત – પડતર કિંમત
= 1,04,000 – 78,000
= ₹26,000

❖ **યાદ રાખો :**

➢ **<u>માલધણીના ચોપડે આમનોંધ :-</u>**

સ્ટેપ	વ્યવહાર	ક્યા ખાતે ઉધાર	ક્યા ખાતે જમા
સ્ટેપ 1	આડતિયાને માલ મોકલવામાં આવે છે.	આડતમાલ ખાતે ઉ	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે જ.
સ્ટેપ 2	માલધણી ખર્ચ ચૂકવે	આડતમાલ ખાતે ઉ.	રોકડ કે બેંક ખાતે જ
સ્ટેપ 3	આડતિયા તરફથી એડવાન્સ મળે ત્યારે	રોકડ કે બેંક કે લેણી હૂંડી ખાતે ઉ.	આડતિયા ખાતે જ
સ્ટેપ 4	હૂંડી વટાવાય ત્યારે	રોકડ ખાતે/આડતમાલ ખાતે ઉ.	લેણી હૂંડી ખાતે જ
સ્ટેપ 5	આડતિયા દ્વારા વેચાણ	આડતિયા ખાતે ઉ.	આડતમાલ ખાતે જ
સ્ટેપ 6	આડતિયાનો ખર્ચ	આડતમાલ ખાતે ઉ.	આડતિયા ખાતે જ
સ્ટેપ 7	આડતિયાનું કમિશન	આડતમાલ ખાતે ઉ.	આડતિયા ખાતે જ
સ્ટેપ 8	આડતિયાએ મોકલેલ રકમ	રોકડ કે બેંક ખાતે ઉ.	આડતિયા ખાતે જ
સ્ટેપ 9	આડતમાલનો આખર સ્ટૉક ચોપડે લાવવા	આડતમાલ સ્ટૉક ખાતે ઉ.	આડતમાલ ખાતે જ
સ્ટેપ 10	આડતમાલનો નફો	આડતમાલ ખાતે ઉ.	નફો-નુક્સાન ખાતે જ
સ્ટેપ 11	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતું બંધ કરવા	આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે ઉ.	વેપાર ખાતે જ

સ્વાધ્યાય

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો –

1. આડતમાલ એટલે શું ? આડતમાલના લક્ષણો જણાવો.
2. વેચાણ આંકડો એટલે શું ? વેચાણ આંકડાનો નમૂનો સમજાવો.
3. આડતમાલના વ્યવહારોને માલધણીના ચોપડામાં થતી નોંધો જણાવો.
4. સામાન્ય નુક્સાન અને અસામાન્ય નુક્સાન સમજાવો.
5. તફાવત આપો :
    1) આડતમાલ અને વેચાણ
    2) આડતમાલ અને જાંગડ વેચાણ
6. ટૂંકનોંધ લખો :
    1) આડતમાલ ખાતું
    2) આસામી આડત/કમિશન
    3) વેચાણ આંકડો
    4) આડતમાલ આખર સ્ટૉકનું મૂલ્યાંકન

(બ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો –

1. આડતિયાએ ₹4,00,000ની ભરતિયા કિંમતનો માલ ₹4,50,000માં રોકડેથી વેચ્યો, ₹5,00,000ની ભરતિયા કિંમતનો માલ ₹6,50,000માં જોષીને ઉધાર વેચ્યો, ₹1,00,000ની ભરતિયા કિંમતનો માલ દેસાઈને માલધણીની ભલામણથી ભરતિયા કિંમતે ઉધાર વેચ્યો અને ₹30,000ના માલ ભરતિયા કિંમતે પોતે ખરીદ્યો હતો. નુકસાની માલ ₹20,000માં રોકડેથી ખોટ કરીને વેચ્યો.

   આડતિયાને કુલ વેચાણ પર 5% આડત ઉધાર વેચાણ પર 3% આસામી આડત અને ભરતિયા કિંમત કરતાં વધારે ઉપજાવેલ રકમ પર 10% વધારાની આડત આપવાની છે. કુલ આડત ગણો. આડતિયાએ ખરીદેલ માલ ઉપર પણ સાદી આડત ચૂકવવાની છે.

જવાબ :- કુલ કમિશન ₹1,02,000, કુલ વેચાણ ₹12,50,000 પર 5% લેખે કમિશન ₹62,500 ઉધાર વેચાણ ₹6,50,000 પર આસામી આડત 3% લેખે ₹19,500 ભરતિયા કિંમત કરતાં વધુ ઉપજાવેલ રકમ ₹2,00,000 (₹50,000 + ₹1,50,000 પર 10% લેખે ₹20,000 કમિશન)

2. મહેસાણાના માધુભાઈએ દરેક ₹100ની એક એવી 50,000 પ્લાસ્ટિક પાઈપો હિંમતનગરના હર્ષદભાઈને આડતથી વેચવા મોકલી ₹2,00,000 નૂર અને વીમા પ્રીમિયમના ચૂકવ્યાં.

   રસ્તામાં 500 પાઈપો આગથી નાશ પામી જેનો વીમા કંપનીએ ₹40,000નો દાવો મંજૂર રાખ્યો. અસામાન્ય નુક્સાનની નોંધ આપો.

જવાબ :- અસામાન્ય નુક્સાન ₹12,000 (50,000 + માલધણીના પ્રમાણસર ખર્ચ ₹2,000 = 52,000 બાદ દાવાની મંજૂર થયેલ રકમ ₹40,000 = 12,000 વીમા કંપની ખાતે ઉ. ₹40,000 ન.નું. ખાતે ઉ. 12,000ને આડતમાલ ખાતે 52,000)

3. 15 કિલોનો એક એવા 100 તેલના ડબ્બા દરેક ડબ્બાના ₹530ના ભાવે ભાવનગરીએ અમદાવાદીને આડત પર વેચવા મોકલ્યા. તેને ₹625 ખર્ચનાં ચૂકવ્યા. 5% સામાન્ય ઘટ માનવામાં આવે છે. જો 285 કિલો છેવટનો સ્ટૉક હોય તો તેની કિંમત ગણો.

જવાબ :- આખર સ્ટૉક ₹10,725, વેચાણ લાયક જથ્થો 1,425 કિલો (મોકલ્યો 1,500 કિલો – સામાન્ય ઘટ 75 કિલો)ની પડતર ₹53,625 (મોકલેલ માલની મૂ.કિ. 53,000 + માલધણીના ખર્ચા ₹625) આખરસ્ટૉક 285 કિલોની પડતર ₹10,725 (53,625 x 285/1,425)

4. રામે દરેક ₹100ની એક એવી 5,000 છત્રીઓ શ્યામને આડતથી વેચવા મોકલી. ₹2,000 નૂર અને વીમા પ્રીમિયમના ચૂકવ્યાં. રસ્તામાં 500 છત્રીઓ આગથી નાશ પામી, જેનો વીમા કંપનીએ 50% દાવો મંજૂર રાખ્યો આમનોંધ લખો.

જવાબ :-

વીમા કંપની ખાતે	ઉ.	25,100
ન.નું. ખાતે	ઉ.	25,100
તે આડતમાલ ખાતે		50,200

5. અમરેલીના 'અ' એ ₹50,000ની કિંમતનો માલ કોલ્હાપુરના 'ક' પર આડતથી વેચવા મોકલ્યો. માલ મોકલતાં રેલવેનૂર અને મજૂરીના ₹4,000 ચૂકવ્યા. 'ક'એ 'અ'ની લખેલી ₹20,000ની હૂંડી સ્વીકારી, જે 'અ'એ ₹600 વટાવ આપી વટાવી. 'ક'એ માલ છોડાવતાં ₹2,000 ખર્ચ કર્યો. તેમણે બધો માલ ₹70,000માં વેચી દીધો. તેમને વેચાણ પર 5% આડત આપવાની છે. બાકીની રકમનો બૅંકડ્રાફ્ટ 'અ'ને મોકલી તેમણે હિસાબ ચૂકતે કર્યો. બન્ને પક્ષકારોના ચોપડામાં જરૂરી આમનોંધ આપો અને ખાતાં તૈયાર કરો.

[જવાબ : આડતમાલનો નફો ₹9,900; આડત ₹3,500; આડતિયાએ મોકલેલ રકમ ₹44,500]

6. સામર્થ ટ્રેડીંગ કોર્પોરેશન, સુરત 1લી એપ્રિલ, 2017ના રોજ 20,000 લિટર ઑઈલ ભાવનગરના ગોહિલ પ્રોવિઝન સ્ટોર્સને મોકલી આપી છે. પેકિંગ દસ લિટરના ડબ્બામાં છે. ઑઈલની પડતર લિટરના ₹1 છે. માલધણી નૂર અને વીમાના ₹4,000 ચૂકવે છે. રસ્તામાં 100 ડબ્બા ભાંગી જવાથી નાશ પામ્યાં અને વીમા કંપની પાસેથી માલધણીને ₹1,000 દાવા પેટે મળ્યાં.

ગોહિલ પ્રોવિઝન સ્ટોર્સ આડતમાલ અંગે સામર્થ ટ્રેડીંગ કોર્પોરેશને લખેલી ₹12,000ની ત્રણ માસની હૂંડી સ્વીકારે છે. 30મી જૂને આડતિયાએ વેચાણ આંકડો મોકલ્યો, જે મુજબ ₹15,000 લિટર ઑઈલ ₹1.50ના ભાવે વેચાયું હતું, તેમણે ખર્ચ નીચે પ્રમાણે ચૂકવ્યો હતો :

ગોડાઉનભાડું ₹400; જાહેરાત ખર્ચ ₹1,200; સેલ્સમેનોનો પગાર ₹2,500; ગોહિલ પ્રોવિઝન સ્ટોર્સને 4% આડત અને 1% આસામી આડત આપવાની છે. આડતિયાએ એવી માહિતી મોકલી છે કે ડબ્બા નુકસાની હોવાથી 200 લિટર ઑઈલ ઢોળાઈ ગયું છે.

આડતિયાએ બાકીની રકમ બૅંકડ્રાફ્ટથી મોકલી આપી. બંને પક્ષકારોના ચોપડા તૈયાર કરો.

[જવાબ : આડતમાલની ખોટ ₹916; રસ્તામાં નાશ પામેલ ઑઈલની પડતર પ્રમાણસરના ખર્ચ સહિત ₹1,200; જે પૈકી ₹1,000 વીમા કંપની પાસેથી મળતા મોકલેલ; ઑઈલ 20,000 લિટર-1000 લિટર નાશ પામ્યું =19,000 લિટર, જેની પડતર (₹20,000+4,000=₹24,000-1,200) ₹22,800 થાય. 19,000 લિટર પૈકી 200 લિટર ઢોળાઈ ગયું, તેથી 18,800 લીટર વેચાણલાયક રહ્યું જેની પડતર 22,800 છે. તેથી 3,800 લીટરના સ્ટૉકની પડતર ₹4,609 થશે. આડતિયાનો પ્રમાણસરનો ખર્ચ સ્ટૉક ગણતાં લીધો નથી. આડતિયાએ મોકલેલ ડ્રાફ્ટની રકમ ₹5,275]

7. જામનગરના જાડેજાએ પાટણના સોલંકીને તા.1-4-16ના રોજના રોજ 10,000 લિટર ઑઈલ, લિટરદીઠ 10ની પડતર કિંમતે આડતથી વેચવા મોકલ્યું. જાડેજાએ માલ મોકલતા નૂરના ₹1,500 અને વીમાના ₹500 ચૂકવ્યા. જાડેજાએ તા.1-4-16ના રોજ સોલંકી પર ₹50,000ની ત્રણ માસની મુદ્દતની હૂંડી લખી. જે સોલંકીએ સ્વીકારી તુર્તજ પરત કરી. જાડેજાએ આ હૂંડી એક માસ પછી વાર્ષિક 18%ના દરે બૅંકમાં વટાવી.

સોલંકીએ તા.31-3-17ના રોજ વેચાણ આંકડો અને તેની પાસેની લેણી રકમનો બૅંકડ્રાફ્ટ મોકલી આપ્યો. તેણે વેચાણ-આંકડામાં જણાવ્યું કે :

1) 50 લિટર ઑઈલની કુદરતી કારણોસર ઘટ પડી હતી.

2) 100 લિટર ઑઈલનું ચોરીથી નુક્સાન થયું હતું., જે અંગે વીમા કંપનીએ ₹800નો દાવો મંજૂર રાખ્યો હતો.
3) તેણે બાકીનો માલ છોડાવતી વખતે ખર્ચના ₹1,970 અને વેચાણ ખર્ચના ₹1,745 ચૂકવ્યાં હતાં.
4) તેણે 5,000 લિટર ઑઈલ, લિટરદીઠ ₹17ના ભાવે શામળદાસને ઉધાર વેચ્યું હતું.
5) તેણે 3,830 લિટર ઑઈલ, લિટરદીઠ ₹ 16ના ભાવે રોકડેથી વેચ્યું હતું.
6) તેણે 25 લિટર ઑઈલ, લિટરદીઠ ₹16ના ભાવે પોતાના અંગત ઉપયોગ માટે ખરીદ્યું હતું.
7) શામળદાસ પાસેથી લેણી રકમ પૈકી ₹80,000 વસૂલ આવ્યા બાદ તે નાદાર જાહેર થયા. તેમની પાસે બાકી લેણી નીકળતી રકમ પેટે કંઈ જ મળી શકે તેમ ન હોવાથી તે રકમ ઘાલખાધ તરીકે માંડી વાળવામાં આવી.

[જવાબ : આડતમાલ ખાતાનો નફો ₹41,850, આડતિયાએ મોકલેલ ₹83,931, અસામાન્ય નુક્સાન ₹220 (100 લિટર X ₹10=1,000 + માલધણીના ખર્ચા ₹20=1,020 અને મંજૂર થયેલ દાવો 800), આડત : સામાન્ય ₹10,399 (995 લિટરની પડતર ₹10,000 માટે 995 લિટરની પડતર કિંમત ₹10,000 + માલધણીના ખર્ચા ₹200 + આડતિયાના ખર્ચા ₹199, (આડતિયાના ખર્ચા 9,850 લિટર પર 1970 ગણાય.)]

8. અમદાવાદના અમરે વડનગરના વનરાજ પર 1-1-16ના રોજ ₹40,000ની મૂળ કિંમતનો માલ મૂળકિંમત પર 10% ચઢાવી કાચું ભરતિયું બનાવી મોકલે છે. માલ મોકલતાં તેમણે ₹2,000 વીમો, જકાત અને નૂર વગેરે અંગે ચૂકવ્યાં.

એમ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે, વનરાજને તેણે કરેલ વેચાણની ભરતિયા કિંમત પર 4% આડત આપવી અને તેથી વધુ ભાવ ઉપજાવે તો ભરતિયા કિંમત કરતાં વધુ ઉપજાયેલી રકમ પર 20% લેખે આડત તથા તેણે કરેલ ઉધારવેચાણ પર 2% આસામી આડત આપવી. તા.4-1-16ના રોજ અમરે વનરાજ ઉપર ₹10,000ની 4 માસની મુદતની હૂંડી લખી, જે સ્વીકારીને વનરાજે પરત કરી. અમરે તે હૂંડી ₹9,900માં વટાવી.

તા.30મી સપ્ટેમ્બર, 2016ના રોજ વનરાજે અમરને વેચાણઆંકડો મોકલ્યો. જેમાં તેણે જણાવ્યું કે પોતે ₹24,000ની ભરતિયા કિંમતનો માલ ₹30,000માં રોકડેથી વેચ્યો હતો. ₹2,000નો માલ અમરની ભલામણ અને જવાબદારીથી કિરણને ઉધાર વેચ્યો હતો. ₹2,000ની ભરતિયા કિંમતનો માલ વનરાજે પોતે જ ખરીદ્યો હતો.

માલ વેચતા વનરાજે ₹1,000નો ખર્ચ કર્યો હતો. ₹1,200ની ભરતિયા કિંમતનો માલ આગથી નાશ પામ્યો હતો અને તેનો વીમો ઉતરાવ્યો ન હતો. વનરાજે આ માલના વેચાણમાંથી ₹800 ઉપજાવ્યા હતા.

વનરાજે વેચાણ આંકડા સાથે લેણી નીકળતી રકમનો ડ્રાફ્ટ મોકલ્યો હતો. વનરાજે સાથે જણાવ્યું હતું કે કિરણ નાદાર જાહેર થયો હતો અને તેની પાસે ₹1,000 લેણાં હતાં, તે નાદાર જાહેર થયો અને તેની પાસેથી રૂપિયે 80 પૈસા મળ્યા હતાં.

ઉપરની વિગતો પરથી માલધણીના ચોપડામાં જરૂરી ખાતાં તૈયાર કરો.

[જવાબ : (1)આડતમાલનો નફો ₹5,854 : સામાન્ય આડત ₹3,392 આસામી આડત ₹200. છેવટનો સ્ટૉક ભ.કિં. ₹8,800 જેમાં પ્રમાણસરનો ખર્ચ ₹400 ઉમેરતાં સ્ટૉકની કિંમત (ભ.કિં.) ₹9,200 થશે. (5) ₹1,200ની (ભ.કિંમત) માલની મૂ.કિંમત ₹1,091; જેમાં પ્રમાણસરનો ખર્ચ ₹55 ઉમેરતાં કુલ પડતર ₹1,146 પૈકી ₹800 ઊપજતાં ₹346 અસામાન્ય નુક્સાન; આડતિયાએ મોકલેલ રકમ ₹29,208]

એકમ 7 રાશના હિસાબો

❖ રૂપરેખા

- ➢ પ્રસ્તાવના
- ➢ રાશનો (સંયુક્ત સાહસ) અર્થ
- ➢ રાશના (સંયુક્ત સાહસના) લક્ષણો
- ➢ તફાવત
    - સંયુક્ત સાહસ અને ભાગીદારી વચ્ચેનો તફાવત
    - આડતમાલ અને રાશ વચ્ચેનો તફાવત
- ➢ રાશના ધંધામાં હિસાબો રાખવાની પદ્ધતિઓ
- ➢ અલગ હિસાબી ચોપડાઓમાં નોંધ
- ➢ જરૂરી આમનોંધ
- ➢ સ્વાધ્યાય

❖ પ્રસ્તાવના –

ધંધાની જટિલતાઓ જેવી કે મોટા પાયાની મૂડીની જરૂરિયાત, ટેકનિકલ કુશળતાઓનો અભાવ, કોઈક વખત ધંધાને વ્યક્તિગત રીતે મુશ્કેલી ઊભી કરે છે, જેવી કે એક મોટી બિલ્ડિંગનું બાંધકામ કરવામાં આવતી મુશ્કેલીઓ વગેરે. આના વિકલ્પ તરીકે બે અથવા વધારે માણસો એક કામ પૂરું પાડવા માટે હાથ મિલાવે છે. આ જોડાણ નાણાં માટે, ટેકનિકલ જ્ઞાન માટે, જોખમ વહેંચવા માટે થાય છે. જયારે બે અથવા વધુ વ્યક્તિઓ એક વિશિષ્ટ ધંધો કરવા માટે અને પૂર્વ નિર્ધારિત નફાની વહેંચણી કરવા માટે જોડાય છે ત્યારે તેને સંયુક્ત સાહસ અથવા રાશના હિસાબો કહેવામાં આવે છે. રાશના હિસાબોની વ્યાખ્યા આ રીતે કરી શકાય કે, એક ભાગીદારી જે એક ચોક્કસ સાહસ હોય અથવા અને જેમાં ભાગીદારો, સુપ્ત અથવા કાર્યશીલ હોય, જેઓ પેઢી અથવા સામાજિક નામનો ઉપયોગ ન કરતા હોય અને જેઓ સાહસની મર્યાદા બહાર કોઈ જવાબદારી ન વહોરતા હોય.

❖ સંયુક્ત સાહસ એટલે શું?

સંયુક્ત સાહસ એટલે બે અથવા વધારે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનો એક કરાર છે. જેમાં તેઓ સંયુક્ત રીતે એક વ્યાપારિક ધંધાનો એક ભાગ પૂરું પાડવા માટે સંમત થાય છે. આ એક ટૂંકાગાળાની ભાગીદારી છે, જેમાં પેઢીનું નામ હોતું નથી અને તે એક ચોક્કસ સાહસ માટેનો કરાર હોય છે. જેમાં બે અથવા વધારે વ્યક્તિઓ ચોક્કસ મૂડીની રકમ ધંધાના લાવે છે અને નફા કે નુકસાન વહેંચણી સરખા પ્રમાણમાં અથવા પૂર્વનિર્ધારિત કરેલા પ્રમાણમાં કરવા સંમત થાય છે.

❖ સંયુક્ત સાહસના લક્ષણો - (રાશના ધંધાના લક્ષણો)

રાશના ધંધામાં સામાન્ય રીતે માલનું વેચાણ, શેર્સ અને ડીબેન્ચરોની બાહેંધરી આપવી, બિલ્ડિંગનું બાંધકામ, જમીનના પ્લોટની ખરીદી અને વેચાણ અને બીજા કાર્ય, જે ટૂંકાગાળા માટે અથવા અમુક મૌસમમાં થતા હોય છે.

- સંયુક્ત સાહસના મુખ્ય લક્ષણો નીચે મુજબ છે :

1) બે અથવા બેથી વધારે માણસોની જરૂર હોય છે.
2) કોઈ ચોક્કસ સાહસ અથવા કામ પૂરું કરવાનો એક કરાર છે.
3) સંયુક્ત સાહસના ધંધાની પેઢીનું ચોક્કસ નામ હોતું નથી.
4) તે ટૂંકા સમયગાળા માટે હોય છે. તેથી આ કરાર જે તે ચોક્કસ કામ પૂરું થવાથી આપોઆપ રદ થઈ જાય છે. (આ એક કામચલાઉ ભાગીદારી છે)
5) સંયુક્ત સાહસના વ્યક્તિઓ પૂર્વનિર્ધારિત પ્રમાણમાં નફા-નુકસાનની વહેંચણી કરે છે. જો પહેલાથી સમયગાળા દરમ્યાન સંમતિ ન હોય તો તેઓ સરખા પ્રમાણમાં નફા-નુકસાનની વહેંચણી કરે છે.
6) સંયુક્ત સાહસના વ્યક્તિઓ પોતાનો ખાનગી ધંધો કરી શકે તેવી છૂટ હોય છે, જો અગાઉથી આ પ્રકારની સંમતિ હોય.

❖ સંયુક્ત સાહસ અને ભાગીદારી તેમજ આડતમાલ વચ્ચેનો તફાવત –

ક્રમ	ભાગીદારી	ક્રમ	સંયુક્ત સાહસ
1	ભાગીદારી પેઢીનું નામ હંમેશા હોય છે.	1	તેમાં પેઢીનું નામ હોવું તે જરૂરી નથી.
2	તે પેઢી સતત ચાલતી હોય છે.	2	તે પેઢી ધંધો – વ્યાપાર પૂરો થવાથી તુરંત આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે.
3	જુદા જુદા ચોપડાઓમાં નોંધ કરવાની હોય છે.	3	જુદા જુદા ચોપડાઓ રાખવાની જરૂર હોતી નથી, કોઈ એક સહભાગીના ચોપડામાં નોંધ કરાતી હોય છે.
4	કોઈપણ ભાગીદાર તે ધંધો કરી શકશે નહીં.	4	સંયુક્ત સાહસમાં સહભાગીઓ વ્યક્તિગત રીતે આ ધંધો કરી શકે છે.
5	ભાગીદારી પેઢીનું નામ રજીસ્ટર્ડ કરાવવું જરૂરી નથી.	5	તેમાં રજિસ્ટ્રેશનની કોઈ જરૂર નથી.
6	પેઢીમાં સગીરને માત્ર નફા માટે લઈ શકાય છે.	6	સગીર વ્યક્તિ કરાર ન કરી શકતો હોવાથી તેને સંયુક્ત સાહસમાં પ્રવેશ મળતો નથી.

❖ આડતમાલ અને રાશ વચ્ચેનો તફાવત –

મુદ્દા	રાશના હિસાબો	આડતમાલ
પક્ષોના નામ	રાશના હિસાબોમાં પક્ષો ભાગીદાર કહેવાય છે.	અહીં માલધણી અને આડતિયા વચ્ચે ભાગીદારનો સંબંધ નથી. અહીં સંબંધ માલધણી અને એજન્ટનો છે.
કરાર	સહભાગીદાર વચ્ચેના કરારથી કોઈ કામ માટે ભાગીદારી હોય છે. તે ફક્ત તે ચોક્કસ કામ માટે જ હોય છે.	અહીં આડતિયા અને માલધણી તરફથી માલ વેચે છે. અહીં એજન્સી માટે કરારના મુદ્દા અમલમાં આવતા હોય છે.

સંબંધ	અહીં ભાગીદાર હોવાથી દરેક સહભાગી બીજા સહભાગીઓનો એજન્ટ અને માલધણી હોય છે. આમ સહભાગીઓ પોતે અને બીજા સહભાગીઓના માટે માલ, વેરો છે. અહીં ભાગીદારી પેઢીના કાયદા લાગુ પડે છે.	અહીં માલધણી અને આડતીયો એજન્ટ હોય છે. અહીં આડતીયો માલધણી તરફથી માલ વેચે છે. અહીં એજન્સી માટે કરારના મુદ્દા અમલમાં આવતા હોય છે.
જોખમ	અહીં બધા સહભાગીદાર જોખમ વ્હોરે છે.	અહીં ફક્ત માલધણી જોખમ વ્હોરે છે.
કાર્યસત્તા	અહીં સહભાગીને માલની ખરીદ વેચાણ અને ચૂકવણી લેવાદેવાની સત્તા હોય છે.	અહીં આડતિયાને ફક્ત માલધણીની ચોક્કસ સૂચનાઓનું પાલન કરવાનું હોય છે.
નફો – નુકસાન	રાશના ધંધાના બધા ભાગીદારો વચ્ચે નફો કે નુકસાન વહેંચવામાં આવે છે.	અહીં ફક્ત માલધણીને નફો કે નુકસાન વ્હોરવાનું હોય છે તેને નફા – નુકસાન સાથે કોઈ સંબંધ હોતો નથી.
મૂડી	બધા સહભાગીદારો મૂડી રોકે છે.	આડતમાલના ધંધામાં ફક્ત માલધણી મૂડી રોકે છે. ઘણી વખત આડતીયો ભવિષ્યના વેચાણના આધારે માલધણીને એડવાન્સ આપે છે.

❖ રાશના ધંધામાં હિસાબો રાખવાની પદ્ધતિઓ –

જયારે અલગ હિસાબી ચોપડાઓમાં નોંધો કરવાની હોય	જયારે અલગ હિસાબી ચોપડાઓમાં નોંધ કરવાની ન હોય
સંયુક્ત સાહસનું ખાતું	જયારે એક સહભાગીદાર બધા જ વ્યવહારોની નોંધો રાખે છે.
જોઇન્ટ બેંક ખાતું	જયારે બધા જ સહભાગીદારો બધા જ વ્યવહારોની નોંધો રાખે છે.
સહભાગીદારોના ખાતા	જયારે બધા સહભાગીદારો ફક્ત પોતાના વ્યવહારોની નોંધ રાખે છે.

❖ જયારે અલગ હિસાબી ચોપડામાં નોંધ ન કરવાની હોય ત્યારે –

- એક જ સહભાગીદારના ચોપડામાં નોંધ –

  જયારે વ્યવહારોની સંખ્યા પ્રમાણમાં ઓછી હોય ત્યારે રાશ (સંયુક્ત સાહસ)ના વ્યવહારોની હિસાબી નોંધ રાખવાની જવાબદારી કોઈ એક જ સહભાગીદારને સોંપી શકાય. આવા સંજોગોમાં, સક્રિય ભાગીદારને સંયુક્ત સાહસ માટે દરેક સહભાગીદાર પોતાનો ફાળો મોકલી આપે છે. સક્રિય ભાગીદાર પોતાના ચોપડામાં સંયુક્ત સાહસનું ખાતું અને પોતાના સિવાય બીજા દરેક સહભાગીદારનું

વ્યક્તિગત ખાતું રાખે છે. સંયુક્ત સાહસના ખાતામાંથી નફો કે નુકસાનની કિંમત નક્કી કરી શકાય છે. તેમજ સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતામાંથી સહભાગીદાર પાસેથી લેણી રકમ જાણી શકાય છે. સંયુક્ત સાહસ અંગે જરૂરી ખાતા તૈયાર કરતા પહેલા સક્રિય સહભાગીદારે પોતાના ચોપડામાં સંયુક્ત સાહસ અંગે નીચે પ્રમાણે આમનોંધો લખવી પડે છે :

1) જયારે સહભાગીદારો પોતાનો ફાળો (મૂડી) મોકલી આપે ત્યારે

રોકડ/ બેંક ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

2) જયારે સંયુક્ત સાહસ માટે માલની ખરીદી કરવામાં આવે ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ માટે ઉ.

તે રોકડ/ બેંક ખાતે

3) જ્યારે હિસાબી વ્યવહારોની નોંધ કરનાર સહભાગીદાર પોતાના સ્ટૉકમાંથી સંયુક્ત સાહસ માટે માલ આપે ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે ખરીદ ખાતે

- સહભાગીદાર પોતાના સ્ટૉકમાંથી મૂળ કિંમતે જ માલ સંયુક્ત સાહસ માટે આપતો હોવાથી આપણે ખરીદ ખાતું જમા કરીએ છીએ; પરંતુ, જો પડતરકિંમતથી ઊંચી કિંમતે માલ આપવામાં આવતો હોય તો આપણે વેચાણ ખાતું જમા કરવું જોઈએ, ખરીદ ખાતું નહીં.

4) અન્ય સહભાગીદારોના માલ આપે ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ માટે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

5) સંયુક્ત સાહસ અંગે કોઈ ખર્ચ ચૂકવવામાં આવે ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે રોકડ/બેંક ખાતે

- હિસાબી નોંધ કરતા સહભાગીદાર સિવાયના કોઈ સહભાગીદારે ખર્ચ ચૂકવ્યો હોય ત્યારે નીચે મુજબ નોંધ થશે :

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

- સંયુક્ત સાહસ અંગે કરવામાં આવતો ખર્ચ હોવાથી આપણે સંયુક્ત સાહસનું ખાતું ઉધારીએ છીએ, ખર્ચનું ખાતું નહીં :

6) હિસાબી વ્યવહારોની નોંધ કરનાર સહભાગીદાર વેચાણ કરે ત્યારે

(ક) રોકડ વેચાણ માટે –

રોકડ/બૅંક ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

(ખ) શાખ ઉપર વેચાણ માટે –

(શાખ વેચાણના) દેવાદારોના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

7) દેવાદાર પાસેથી રોકડ મળે ત્યારે

રોકડ/બૅંક ખાતે ઉ.

તે દેવાદારના વ્યક્તિગત ખાતે

8) જયારે નાણાં ચૂકવતા દેવાદારને વટાવ આપવામાં આવે અથવા ઘાલખાધ પડે ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે દેવાદારના વ્યક્તિગત ખાતે

9) અન્ય સહભાગીદાર માલનું વેચાણ કરે ત્યારે

સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

10) અન્ય સહભાગીદારો પાસેથી તેમણે કરેલા વેચાણના બદલામાં રોકડ અથવા લેણી હૂંડી મળે ત્યારે

11) સક્રિય સહભાગીદારને કોઈ કમિશન અથવા પગાર આપવાનો હોય ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે કમિશન/પગાર ખાતે

- સંયુક્ત સાહસના ધંધાને લગતો ખર્ચ હોવાથી સંયુક્ત સાહસનું ખાતું ઉધારવામાં આવે છે.

12) સંયુક્ત સાહસનો નહીં વહેંચાયેલા માલનો સ્ટૉક સક્રિય સહભાગીદાર લઈ લેતો હોય ત્યારે

ખરીદ ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

- જો નહીં વહેચાયેલા માલનો સ્ટૉક કોઈ અન્ય સહભાગીદારે લીધો હોય તો નોંધ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

- ઉપરની નોંધો પસાર કાર્ય પછી સંયુક્ત સાહસ ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે. સંયુક્ત સાહસ ખાતાની બાકી સંયુક્ત સાહસનો નફો અથવા નુકસાન ગણાય, જે બધા સહભાગીદારોએ નક્કી કરેલા પ્રમાણમાં વહેંચી લેવાના છે. આ માટે નીચેની વધારાની નોંધો કરવી પડે છે :

13) સંયુક્ત સાહસનો નફો/નુકસાન વહેંચવા માટે

(ક) જો સંયુક્ત સાહસમાં નફો હોય તો

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે નફા-નુકસાન ખાતે (સક્રિય ભાગીદારનો પોતાનો હિસ્સો)

તે સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે (અન્યનો હિસ્સો)

(ખ) જો સંયુક્ત સાહસમાં ખોટ હોય તો –

નફા-નુકસાન ખાતે (સક્રિય ભાગીદારનો પોતાનો હિસ્સો) ઉ.

અન્ય સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે (અન્યનો હિસ્સો) ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ (રાશ) ખાતે

- સંયુક્ત સાહસ ખાતું બંધ કર્યા પછી અન્ય સહભાગીદારોના ખાતા તૈયાર કરી તેમને ચૂકવવાની રકમો નક્કી કરવામાં આવે છે. આ ચૂકવણી માટે નોંધ નીચે પ્રમાણે થાય છે :

14) છેવટની પતાવટ કરવામાં આવે ત્યારે

સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે રોકડ/બૅંક ખાતે

❖ તમામ ભાગીદારોના ચોપડામાં હિસાબી નોંધો –

બધા જ સહભાગીદારો સંયુક્ત સાહસમાં સક્રિય ફાળો આપતા હોય ત્યારે દરેક સહભાગીદાર પોતાના ધંધાના ચોપડામાં સંયુક્ત સાહસ ખાતું અને અન્ય (પોતાના સિવાય) તમામ સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતા રાખે છે. સંયુક્ત સાહસ પૂરું કરી શકાય તે માટે દરેક સહભાગીદારે સંયુક્ત સાહસ માટે પોતે કરેલા વ્યવહારોની માહિતી બાકીના બધા સહભાગીદારોને પહોંચાડવી જરૂરી છે. તમામ સહભાગીદારોના ચોપડામાં સંયુક્ત સાહસ ખાતામાં એકસરખી નોંધો થાય છે. દરેક સહભાગીદાર પોતાના ચોપડામાં અન્ય તમામ સહભાગીદારોના ખાતા ખોલશે.

ઉદાહરણ – 1 'અ' અને 'બ' 3:1ના પ્રમણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેવાની શરતે સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. 'અ' એ 40,000નો માલ ખરીદી 'બ'એ 36,000નો માલ ખરીદ્યો, અને ખર્ચના ₹3600 ચૂકવ્યા, 'અ'એ 10,000ની ત્રણ માસની હૂંડી 'બ'ને લખી મોકલાવી, જે 'બ'એ સ્વીકારી. બે માસ બાદ 'અ'એ આ હૂંડી 12%ના વટાવે વટાવી.

'બ'એ બધો જ માલ ₹95,000માં વેચી દીધો, અને વેચાણ ખર્ચના ₹3,000 ચૂકવ્યા. 'બ'ને તેણે કરેલા વેચાણ પર 5% કમિશન આપવાનું છે.

'અ'ના ચોપડે રાશ ખાતું અને 'બ'નું ખાતું તથા 'બ'ના ચોપડે રાશ ખાતું અને 'અ'નું ખાતું તૈયાર કરો.

જવાબ :- 'અ'ના ચોપડે ખાતાઓ –

રાશ ખાતું

ઉ. જ

વિગત		રકમ	વિગત	રકમ
બેંક ખાતે (ખરીદી)		40,000	'બ'ની મૂડી ખાતે (વેચાણ)	95,000
રોકડ ખાતે (ખર્ચ)		4,000		
'બ'ની મૂડી ખાતે (ખરીદી)		36,000		
'બ'ની મૂડી ખાતે (ખર્ચ)		3,600		
લેણીહૂંડી ખાતે (વટાવ)		100		
'બ'ની મૂડી ખાતે (વેચાણ ખર્ચ)		3,000		
'બ'ની મૂડી ખાતે કમિશન (95,000 x 5%)		4,750		
નફો-નુકસાન ખાતે	2,663	3,550		
'બ'ની મૂડી ખાતે	887			
		95,000		95,000

'બ'ની મૂડીનું ખાતું

ઉ. જ

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
રાશ ખાતે વેચાણ	95,000	રાશ ખાતે (ખરીદી)	36,000
		રાશ ખાતે (ખર્ચ)	3,600
		લેણીહૂંડી ખાતે	10,000
		રાશ ખાતે (વે.ખર્ચ)	3,000
		રાશ ખાતે (કમિશન)	4,750
		રાશ ખાતે (નફો)	887
		બા.આ. લઈ ગયા	58,237
	95,000		95,000

નોંધ – લેણીહૂંડી પર વટાવ = $10,000 \times 12\% \times \frac{1}{12}$

= 100 ₹

❖ 'બ'ના ચોપડે ખાતાંઓ –

રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
'અ'ની મૂડી ખાતે (ખરીદી)	40,000	બેંક ખાતે (વેચાણ)	95,000
'અ'ની મૂડી ખાતે (ખર્ચ)	4,000		
બેંક ખાતે (ખરીદી)	36,000		

રોકડ ખાતે (ખર્ચ)	3,600		
‘અ’ની મૂડી ખાતે(વટાવ)	100		
રોકડ ખાતે (ખર્ચ)	3,000		
કમિશન ખાતે	4,750		
નફો – ‘અ’ની મૂડી ખાતે 2,663			
ન.નું.ખાતે 887	3,550		
	95,000		95,000

‘અ’ ની મૂડીનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
		રાશ ખાતે (ખરીદી)	40,000
		રાશ ખાતે (ખર્ચ)	4,000
		રાશ ખાતે (વટાવ)	100
બા.આ. લઈ. ગયા	46,763	રાશ ખાતે (નફો)	2,663
	46,763		46,763

ઉદાહરણ – 2 ‘સાજન’ અને ‘રાજન’ આડતથી મધુને કાપડ વેચવા મોકલવાના સંયુક્ત સાહસમાં 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેવાની શરતે જોડાયા. સાજન ₹10ના મીટરના ભાવે 28,800 મીટર કાપડ મોકલે છે અને ખર્ચના ₹7200 ચૂકવે છે. રાજન પણ ₹10ના મીટરના ભાવે 17,600 મીટર કાપડ મોકલે છે અને ખર્ચના ₹4000 ચુકવે છે.

મધુએ બધું જ કાપડ ₹5,60,000માં વેચ્યું અને ખર્ચના ₹7200 તથા વેચાણ પર 3% લેખે કમિશન કાપી લીધા બાદ મધુએ ₹2,80,000ની હૂંડી રાજન પર અને બાકીની રકમનો ડ્રાફ્ટ સાજન પર મોકલ્યો.

રાજનએ ₹2800ના વટાવે હૂંડી વટાવી. ઉપરોક્ત વિગતો પરથી સાજનના ચોપડે જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો.

જવાબ :- સાજનના ચોપડે ખાતાઓ :-

રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
આડત પર મોકલેલ માલ ખાતે (માલ મોકલ્યો)	2,88,000	મધુ ખાતે (વેચાણે)	5,60,000
બેંક ખાતે (ખર્ચ)	7,200		
રાજન ખાતે (માલ)	1,76,000		
રાજન ખાતે (ખર્ચ)	4,000		
મધુ ખાતે (ખર્ચ)	7,200		
મધુ ખાતે (કમિશન)	16,800		

રાજન ખાતે (વટાવ) નફો – ન.નું.ખાતે 34,800 રાજન ખાતે 23,200	2,800 58,000		
	5,60,000		5,60,000

રાજનનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
મધુ ખાતે વેચાણ	2,80,000	રાશ ખાતે (માલ)	1,76,000
		રાશ ખાતે (ખર્ચ)	4,000
		રાશ ખાતે (વટાવ)	2,800
		રાશ ખાતે (નફો)	23,200
		બા.આ. લઈ ગયા	74,000
	2,80,000		2,80,000

મધુનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
રાશ ખાતે (વેચાણ)	5,60,000	રાશ ખાતે (ખર્ચ)	7,200
		રાશ ખાતે (કમિશન)	16,800
		રાજન ખાતે (હૂંડી)	2,80,000
		બેંક ખાતે (ડ્રાફ્ટ ચૂકતે)	2,56,000
	5,60,000		5,60,000

❖ જ્યારે બધા સહભાગીદારો ફક્ત પોતાના વ્યવહારોની નોંધ રાખે છે. (કાચા સંયુક્ત સાહસ ખાતાની પદ્ધતિ)

ઉપર ચર્ચેલી હિસાબી નોંધોની પદ્ધતિઓમાં સહભાગીદાર સંયુક્ત સાહસને લગતા તમામ વ્યવહારોની નોંધ પોતાના ચોપડામાં ખોલેલા સંયુક્ત સાહસ ખાતામાં નોંધે છે; પરંતુ, કાચા સંયુક્ત સાહસ ખાતાની પદ્ધતિ (Memorandum Joint Venture Account Method)માં સહભાગીદાર પોતાને સીધી અસર થતી હોય તેટલા જ વ્યવહારોની નોંધ સંયુક્ત સાહસ ખાતામાં કરે છે; પરંતુ, બીજા સહભાગીદારોને અસર થતી હોય તેવા સંયુક્ત સાહસના વ્યવહારોની પોતાના ચોપડામાં નોંધ કરતો નથી. આ પદ્ધતિ પ્રમાણે દરેક સહભાગીદાર બીજા સહભાગીદાર સાથેનું સંયુક્ત સાહસ ખાતું પોતાના ચોપડામાં ખોલે છે. આ ખાતું નફા–નુકસાનના ખાતાની રીતે જ તૈયાર કરવામાં આવે છે. કાચું સંયુક્ત સાહસ ખાતું દ્વિનોંધી પદ્ધતિનો ભાગ નથી બધા સહભાગીદારોના ખાતાની ઉધાર બાજુએ લખેલી બધી નોંધો કાચા સંયુક્ત સાહસ ખાતાની ઉધાર બાજુએ લખવાની છે અને બધા સહભાગીદારોના ખાતાની જમા બાજુએ લખાયેલી તમામ નોંધો કાચા સંયુક્ત સાહસ ખાતાની જમા બાજુએ લખવાની છે, જો કે ખાસ યાદ રાખવાનું કે જે જે વ્યવહારોને સંયુક્ત સાહસના ખર્ચા કે

આવક સાથે સંબંધ ન હોય તેવા વ્યવહારોની કાચા સંયુક્ત સાહસના ખાતામાં નોંધ કરવાની નથી. કાચા રાશ ખાતાની ઉધાર અને જમા બાજુના સરવાળા વચ્ચેનો નક્કી કરેલો તફાવત નફો કે ખોટ સહભાગીદારો નક્કી કરેલા પ્રમાણમાં વહેંચી લે છે.

ઉદાહરણ-3 માલ ખરીદવા અને વેચવાના ઉદ્દેશથી ગુજરાતના હસમુખભાઈ અને બંગાળના સતીશભાઈ સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. તેમણે નફો-નુકસાન 2:1ના પ્રમાણમાં વહેંચવાનું નક્કી કર્યું. હસમુખભાઈએ ₹80,000નો માલ ખરીદીને સતીશ ભાઈને મોકલ્યો. તેમણે નૂર અને વીમાના ₹6,000 ચૂકવ્યાં. હસમુખભાઈએ પરચૂરણ ખર્ચના ₹800 પણ ચૂકવ્યાં. સતીષભાઈએ માલનું ₹1,10,000માં વેચાણ કર્યું. તેમણે ₹12,000 વેચાણ ખર્ચના ચૂકવ્યાં. નહીં વેચાયેલો માલ સતીશભાઈએ લીધો. સતીશભાઈએ લેણી રકમ હસમુખભાઈને બૅંકડ્રાફ્ટથી મોકલી આપી. દરેક પક્ષ પોતે કરેલા વ્યવહારો જ પોતાના ચોપડામાં નોંધે છે. નીચે જણાવેલ ખાતાઓ તૈયાર કરો :

1) કાચું રાશ ખાતું
2) હસમુખભાઈની ખાતાવહીમાં સતીશભાઈ સાથેનું રાશખાતું
3) સતીશભાઈની ખાતાવહીમાં હસમુખભાઈ સાથેનું રાશખાતું તૈયાર કરો.

જવાબ –

કાચું રાશ ખાતું

વિગત		રકમ	વિગત		રકમ
હસમુખભાઈ			**સતીશભાઈ**		
ખરીદી	80,000		વેચાણ	1,10,000	
નૂર–વીમો	6,000		આખરસ્ટૉક	14,000	1,24,000
પ.ખર્ચ	800	86,800			
સતીશભાઈ					
ખર્ચ		12,000			
નફો					
હસમુખભાઈ	16,800				
સતીશભાઈ	8,400	25,200			
		1,24,000			1,24,000

હસમુખભાઈની ખાતાવહીમાં સતીશભાઈ સાથેનું રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
બૅંક ખાતે (ખરીદી)	80,000	બૅંક ખાતે (છેવટની પતાવટ)	1,03,6000
બૅંક ખાતે (નૂર – વીમો)	6,000		
બૅંક ખાતે (પ.ખર્ચ)	800		
ન.નું ખાતે (નફો)	16,800		
	1,03,600		1,03,600

સતીશભાઈની ખાતાવહીમાં

હસમુખભાઈ સાથેનું રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
બૅંક ખાતે (ખર્ચ)	12,000	બૅંક ખાતે (વેચાણ)	1,10,000
ન.નું.ખાતે (નફો)	8,400	ખરીદ ખાતે	14,000
બૅંક ખાતે (છેવટની પતાવટ)	1,03,600		
	1,24,000		1,24,000

❖ **અલગ હિસાબી ચોપડાઓમાં નોંધ (Separate set of Books) :-**

સંયુક્ત સાહસના વ્યવહારોની હિસાબી નોંધ કરવા માટે અલગ ચોપડાઓ રાખવામાં ન આવતા હોય ત્યારે હિસાબી નોંધો કરવાની પદ્ધતિઓનો અભ્યાસ અત્યાર સુધીમાં આપણે કર્યો. હવે આપણે હિસાબી નોંધો કરવાની અલગ પદ્ધતિનો અભ્યાસ કરીશું, જેમાં સહભાગીદારો સંયુક્ત સાહસના વ્યવહારોની નોંધ કરવા માટે અલગ ચોપડાઓ રાખવા સંમત થતા હોય છે. દ્વિનોંધી નામાપદ્ધતિના સિદ્ધાંતો અનુસાર અલગ અસ્તિત્વ ધરાવનાર ધંધાના ધંધાકીય વ્યવહારોની માફક જ સંયુક્ત સાહસને લગતા વ્યવહારોની હિસાબી નોંધો અલગ હિસાબી ચોપડામાં કરવાની છે. આ પદ્ધતિમાં નીચેના ખાતાઓ રાખવામાં આવે છે.

1) સંયુક્ત બૅંક ખાતું

2) સંયુક્ત સાહસ (રાશ)નું ખાતું

3) દરેક સહભાગીદારનું વ્યક્તિગત ખાતું

સામાન્ય બૅંક ખાતાની માફક સંયુક્ત બૅંક ખાતું તે માલ–મિલકત ખાતું છે. બધા જ સહભાગીદારો પોતાનો ફાળો આ બૅંક ખાતામાં જમા કરાવે છે. સંયુક્ત સાહસ ખાતું એ નફા-નુકસાન ખાતા જેવું ખાતું બને છે, જેમાં સંયુક્ત સાહસના તમામ ખર્ચાઓ અને આવકો દર્શાવવામાં આવે છે. સહભાગીદારોના ખાતામાં તેમનો રોકડ, માલ અથવા ખર્ચના સ્વરૂપમાં ફાળો અને તેમને મળેલી રકમો દર્શાવવામાં આવે છે.

❖ આ પદ્ધતિ પ્રમાણે કરવાની વિવિધ આમનોંધો હવે આપણે જોઈએ –

1) જ્યારે સહભાગીદાર તેમનો મૂડીનો ભાગ આપે ત્યારે

સંયુક્ત બૅંક ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

2) જયારે સહભાગીદાર માલના સ્વરૂપમાં ફાળો આપે ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

3) જયારે સંયુક્ત સાહસ માટે માલની ખરીદી કરવામાં આવે ત્યારે

(ક) રોકડ ખરીદી માટે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત બૅંક ખાતે

(ખ) ઉધાર ખરીદી માટે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે લેણદારના વ્યક્તિગત ખાતે

❖ જયારે સંયુક્ત સાહસ અંગે માલની ખરીદી કરવામાં આવતી હોય ત્યારે સંયુક્ત સાહસ ખાતું ઉધાર થાય, ખરીદ ખાતું ઉધાર થાય નહીં :

4) સંયુક્ત સાહસ અંગે ખર્ચા ચૂકવવામાં આવે ત્યારે

(ક) સંયુક્ત બૅંક ખાતામાંથી નાણાં ચૂકવતા હોય ત્યારે –

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત બૅંક ખાતે

(ખ) જયારે કોઈ સહભાગીદાર ખર્ચના નાણાં ચૂકવતો હોય ત્યારે

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

5) જયારે માલનું વેચાણ કરવામાં આવે ત્યારે –

(ક) રોકડ વેચાણ થાય ત્યારે –

સંયુક્ત બૅંક ખાતે ઉ.

તે રોકડ/બૅંક ખાતે

(ખ) જયારે ઉધાર વેચાણ થાય ત્યારે –

દેવાદારના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

6) જયારે લેણદારને નાણાં ચૂકવવામાં આવે ત્યારે

લેણદારના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત બૅંક ખાતે

7) જયારે દેવાદાર પાસેથી નાણાં વસૂલ મળે ત્યારે

સંયુક્ત બૅંક ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત બૅંક ખાતે

8) જયારે સહભાગીદારને કમિશન, વ્યાજ વગેરે જેવી રકમ ચૂકવવાની થાય ત્યારે –

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે

9) સહભાગીદાર નહીં વેચાયેલો માલ રાખી લે ત્યારે-

સહભાગીદારના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

❖ હવે સંયુક્ત સાહસ ખાતાની બાકી શોધી કાઢવાની સંયુક્ત સાહસનો નફો કે નુકસાન નક્કી થશે. આ નફો કે નુકસાન નક્કી થયેલા પ્રમાણમાં સહભાગીદારો વચ્ચે વહેંચી આપવામાં આવશે. નફો કે નુકસાન વહેંચણી માટે આમનોંધો નીચે પ્રમાણે થશે :

(ક) જયારે નફો હોય ત્યારે –

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે

(ખ) જયારે નુકસાન હોય ત્યારે –

સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

- ❖ આ નોંધ કરવાના પરિણામે સંયુક્ત સાહસ ખાતું બંધ થશે. સંયુક્ત સાહસનો નફો કે ખોટ સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે નોંધ્યા પછી તેમના ખાતાની બાકી શોધી કાઢવામાં આવશે, જે તેમને ચૂકવી આપવાની રકમ દર્શાવશે. નાણાં ચૂકવવામાં આવે ત્યારે નીચે પ્રમાણે નોંધ થશે.

સહભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત બૅંક ખાતે

- બધા જ સહભાગીદારોને તેમની લેણી રકમ ચૂકવવા માટે સંયુક્ત બૅંક ખાતામાં પૂરતી રકમ હશે.
- બધા સહ–ભાગીદારોની લેણી રકમ ચૂકવાઈ જાય એટલે તમામ ખાતા બંધ થઈ જશે.
- ❖ રોકડ વટાવની નોંધ–જયારે લેણદાર તરફથી કોઈ રોક્સ વટાવ મળે ત્યારે તે સાહસની આવક ગણાશે. તેથી મળેલી રકમ નીચેની આમનોંધની મદદથી સંયુક્ત સાહસ ખાતે જમા કરવામાં આવશે.

લેણદારના વ્યક્તિગત ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસ ખાતે

- ❖ તે જ પ્રમાણે સંયુક્ત સાહસના દેવાદારને જો કોઈ વટાવ ચૂકવવામાં આવે તો તે સંયુક્ત સાહસ માટે એક પ્રકારનું નુકસાન ગણાય. નીચેની આમનોંધની મદદથી આવી રકમ સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉધારવામાં આવશે.

સંયુક્ત સાહસ ખાતે ઉ.

તે સંયુક્ત સાહસના દેવાદાર ખાતે

- ઘાલખાધ માટે પણ ઉપરની જ આમનોંધ લખવી પડશે.
- સંયુક્ત ધંધાના વ્યવહારોની નોંધ કરવા માટે અલગ હિસાબી ચોપડાઓ રાખવામાં આવતા હોય ત્યારે સંબંધિત ખાતાઓ કેવી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે તે ઉદાહરણ 6માં સમજાવવામાં આવ્યું છે.

ઉદાહરણ – 4 બાલાજી અને બાબુજી 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેવાની શરતે તા.1-1- 96ના રોજ સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. દરેકે ₹4,000 કાઢીને સંયુક્ત બૅંકમાં ભર્યા. તા.31-12-96ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના વ્યવહારો નીચે મુજબ હતા :

બાલાજીએ ટનના ₹600ના ભાવે 8 ટન લોખંડનો ભંગાર ખરીદ્યો. ખર્ચ ₹1,300 થયો. બાબુજીએ ટન દીઠ ₹21ના ભાવે 100 ટન રદ્દી કાગળ ખરીદ્યા. ખર્ચ ₹1,100 થયો. બાલાજી અને બાબુજીએ ખર્ચની રકમ અંગત રીતે ચૂકવી છે, જયારે ખરીદીના નાણાં બેંક ખાતામાંથી ચૂકવાય છે.

બાબુજીએ 6 ટન લોખંડનો ભંગાર ટન દીઠ ₹1,000માં વેચ્યો. વેચાણ ખર્ચ ₹1,150 થયો. બાલાજીએ 80 ટન રદ્દી કાગળ ટન દીઠ ₹50ના ભાવે વેચ્યો અને વેચાણ ખર્ચ ₹1,200 થયો. વેચાણની બધી જ રકમ સંયુક્ત બેંકમાં ભરી દેવામાં આવી ખર્ચની રકમ અંગત રીતે ચૂકવવામાં આવી.

તા.31-12-96 સુધીનું સંયુક્ત સાહસ ખાતું, સંયુક્ત બેંકનું ખાતું અને સહભાગીદારોના ખાતાઓ તૈયાર કરીને સરવૈયું તૈયાર કરો.

જવાબ :–

નોંધ – આખરસ્ટૉક :- લોખંડનો ભંગાર 2 ટન x 600 =		1,200
+ બાલાજીનો પ્રમાણસર ખર્ચ	325	
રદ્દી કાગળ 20 ટન x 21=	420	
+ બાબુજીનો પ્રમાણસર ખર્ચ =	220	965
		2,165

જવાબ :–

રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત બેંક ખાતે (લોખંડ ખરીદી)	4,800	સંયુક્ત બેંક ખાતે (લોખંડ વેચાણ)	6,000
બાલાજીની મૂડી ખાતે (ખર્ચ)	1,300	સંયુક્ત બેંક ખાતે (કાગળ વેચાણ)	4,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે (કાગળ)	2,100	રાશના સ્ટૉક ખાતે	2165
બાબુજીની મૂડી ખાતે (ખર્ચ)	1,100		
બાબુજીની મૂડી ખાતે (ખર્ચ)	1,150		
બાલાજીની મૂડી ખાતે (ખર્ચ)	1,200		
બાલાજીની મૂડી ખાતે (નફો)	309		
બાબુજીની મૂડી ખાતે (નફો)	206		
	12,165		12,165

ભાગીદારોના મૂડી ખાતાઓ

વિગત	બાલાજી	બાબુજી	વિગત	બાલાજી	બાબુજી
બા. આ. લઈ ગયા	6,809	6,456	સંયુક્ત બેંક ખાતે	4,000	4,000
			રાશ ખાતે	1,300	1,100
			રાશ ખાતે	1,200	1,150
			રાશ ખાતે (નફો)	309	206
	6,809	6,456		6,809	6,456

સંયુક્ત બૅંક ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
બાલાજીની મૂડી ખાતે	4,000	રાશ ખાતે (લોખંડ ખરીદી)	4,800
બાબુજીની મૂડી ખાતે	4,000	રાશ ખાતે (કાગળ ખરીદી)	2,100
રાશ ખાતે (લોખંડ વેચાણ)	6,000	બાકી આગળ લઈ ગયા	11,100
રાશ ખાતે (કાગળ વેચાણ)	4,000		
	18,000		18,000

કાચું સરવૈયું

ખાતાના નામ	ઉધાર બાકી	જમા બાકી
બાલાજીની મૂડી		6,809
બાબુજીનની મૂડી		6,456
સંયુક્ત બૅંક	11,100	
આખરસ્ટૉક	2,165	
	13,265	13,265

ઉદાહરણ – 5 તા.1-10-96ના રોજ દેવ અને આનંદ 3:2ના પ્રમાણમાં રાશના ધંધામાં જોડાયા. તેઓએ અનુક્રમે ₹50,000 અને ₹30,000 સંયુક્ત બૅંક ખાતામાં ભર્યા. સંયુક્ત બૅંક ખાતાનો ઉપયોગ ખરીદ અને વેચાણ માટે કરવાનો છે, જ્યારે રાશના ખર્ચા દરેક ભાગીદારે પોતાની અંગત રોકડમાંથી ચૂકવવાના છે.

દેવને સામાન્ય વહીવટ માટે મહિને ₹200 લેખે પગાર આપવાનો છે અને આનંદને તેણે કરેલ વેચાણ પર 5 ટકા કમિશન આપવાનું છે.

દેવે ₹65,000ની કિંમતનો માલ ખરીદ્યો અને ખર્ચના ₹5,000 ચૂકવ્યા. આનંદે કેટલોક માલ ₹60,000માં વેચ્યો અને વેચાણ ખર્ચ ₹500 ચૂકવ્યું. ₹20,000ની કિંમતનો નહીં વેચાયેલો માલ તેણે રાખ્યો.

તા.31-3-97ના રોજ હિસાબની પતાવટ કરવામાં આવી. ઉપરોક્ત વિગતો ઉપરથી જરૂરી ખાતાઓ તૈયાર કરો.

રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત બૅંક ખાતે	65,000	સંયુક્ત બૅંક ખાતે	60,000
દેવ ખાતે (ખર્ચ)	5,000	દેવ ખાતે (સ્ટૉક)	20,000
આનંદ ખાતે (ખર્ચ)	500		
દેવ ખાતે (પગાર)	1200		
આનંદ ખાતે (કમિશન)	3,000		
નફો – દેવ 3180			
આનંદ 2120	5300		
	80,000		80,000

સંયુક્ત બેંક ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
દેવની મૂડી ખાતે	50,000	રાશ ખાતે	65,000
આનંદની મૂડી ખાતે	30,000	દેવની મૂડી ખાતે	39,380
રાશ ખાતે	60,000	આનંદની મૂડી ખાતે	35,620
	1,40,000		1,40,000

ભાગીદારોના મૂડી ખાતાઓ

વિગત	દેવ	આનંદ	વિગત	દેવ	આનંદ
દેવની મૂડી ખાતે	20,000	-	સંયુક્ત બેંક ખાતે	50,000	30,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે	39,380	35,620	રાશ ખાતે (ખર્ચ)	5,000	500
			રાશ ખાતે (પગાર)	1200	-
			રાશ ખાતે (કમિશન)	-	3000
	59380	35620		59380	35620

ઉદાહરણ – 6 (અ) અને (બ) સંયુક્ત સાહસના જૂનો માલસામાન ખરીદીને વેચવાનો ધંધો કરે છે. નીચે આપેલ રાશ ખાતું અને ભાગીદારોના મૂડી ખાતાઓ ધ્યાનમાં લઈને સંયુક્ત બેંક ખાતું તૈયાર કરો.

રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત બેંક ખાતે	30,000	સંયુક્ત બેંક ખાતે	18,000
(અ) ખાતે (ખર્ચ)	2,000	સંયુક્ત બેંક ખાતે	12,000
(બ) ખાતે (ખર્ચ)	1,000	(અ) ખાતે (ખરીદેલ સ્ટૉક)	5,500
(અ) ખાતે (કમિશન)	360		
(બ) ખાતે (કમિશન)	240		
નફો			
(અ) 950			
(બ) 950	1,900		
	35,500		35,500

ભાગીદારોના મૂડી ખાતાઓ

વિગત	અ	બ	વિગત	અ	બ
રાશ ખાતે	5,500	-	સંયુક્ત બેંક ખાતે	40,000	25,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે	37,810	27,190	રાશ ખાતે	2,000	1,000
			રાશ ખાતે	360	240
			રાશ ખાતે	950	950
	43,310	27,190		43,310	27,190

જવાબ :-

સંયુક્ત બૅંક ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
અ ની મૂડી ખાતે	40,000	રાશ ખાતે	30,000
બ ની મૂડી ખાતે	25,000	અ ની મૂડી ખાતે	37,810
રાશ ખાતે	18,000	બ ની મૂડી ખાતે	27,190
રાશ ખાતે	12,000		
	95,000		95,000

ઉદાહરણ – 7 (અ) અને (બ) એક મકાન બાંધવા માટે સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. (અ)એ ₹50,000 અને (બ)એ ₹3,50,000 બૅંકમાં ભરીને સંયુક્ત બૅંકમાં ખાતું ખોલાવ્યું. (અ)એ સંયુક્ત સાહસ ખાતે ₹20,000નો માલ આપ્યો. (બ)એ ₹30,000ની મંજુરી ચૂકવી છે અને અન્ય મંજૂરી ₹25,000 થઈ અને માલની પડતર (અ)એ પૂરા પાડેલ માલ સહિત ₹90,000 થઈ. આર્કિટેકટની ફી ₹5,000 થઈ. ₹25,000ની રકમ કરારની શરૂઆતમાં જ કરાર આપનાર પાસેથી મળી છે. કરાર કિંમત ₹1,75,000 નક્કી કરવામાં આવી છે. ₹5,000ની કિંમતનો વધેલો માલ (અ)એ લઈ લીધો. કરાર આપનાર પાસેથી બાકીની રકમ મળે છે. સંયુક્ત બૅંક ખાતું સંયુક્ત સાહસ ખાતું તેમ જ (અ) અને (બ)ના ખાતાંઓ તૈયાર કરો.

જવાબ :-

સંયુક્ત સાહસ(રાશ)નું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
(અ) ખાતે (માલ)	20,000	કરાર આપનાર ખાતે (બૅંક ખાતે)	1,75,000
(બ) ખાતે (મજૂરી)	25,000	(અ) ખાતે	5,000
સંયુક્ત બૅંક ખાતે (અન્ય માલ)	70,000		
સંયુક્ત બૅંક ખાતે (આર્કી.ફી)	5,000		
ન.નું.ખાતે (નફો)			
અ 15,000			
બ 15,000	30,000		
	1,80,000		1,80,000

ભાગીદારોના ખાતાઓ

વિગત	(અ)	(બ)	વિગત	(અ)	(બ)
સં.સાહસ ખાતે	5,000	-	સંયુક્ત બૅંક ખાતે	50,000	35,000
બા.આ. લઈ ગયા	80,000	80,000	સં.સાહસ ખાતે	20,000	30,000
			(માલ અને મજૂરી)		
			સં. સાહસ ખાતે (નફો)	15,000	15,000
	85,000	80,000		85,000	80,000

સંયુક્ત બૅંક ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
(અ) ખાતે	50,000	સં.સાહસ ખાતે (મજૂરી)	25,000
(બ) ખાતે	35,000	સં.સાહસ ખાતે (માલ)	70,000
કરાર આપનાર ખાતે	25,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (ફી)	5,000
કરાર આપનાર ખાતે	1,50,000	બા.આ. લઈ ગયા	1,60,000
	2,60,000		2,60,000

ઉદાહરણ – 8 તા.1-7-94ના રોજ રાજસીતાપુરના રામ અને શ્યામ ગોંડલના ગોપાલને આડત પર માલ મોકલવા એક સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. તેઓએ અનુક્રમે 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચવાનું નક્કી કર્યું હતું.

રામે ₹40,000નો માલ પોતાના સ્ટૉકમાંથી તથા ₹20,000નો માલ 10% વેપારી વટાવે બજારમાંથી ખરીદીને ગોપાલને વેચવા મોકલ્યો, તેમજ માલ મોકલતી વખતે નૂર તથા અન્ય ખર્ચના ₹2,000 ચૂકવ્યાં.

શ્યામે ₹30,000નો માલ 10% વેપારી વટાવે માધવ પાસેથી શાખ પર ખરીદીને ગોપાલને વેચવા મોકલ્યો તેમજ માલ મોકલતી વખતે નૂર તથા અન્ય ખર્ચના ₹1,000 ચૂકવ્યાં.

તા.31-12-94ના રોજ ગોપાલ પાસેથી મળેલ વેચાણ-આંકડા પરથી નીચેની માહિતી પ્રાપ્ત થઈ.

(1) તેણે બધો જ માલ ₹1,20,000માં વેચી દીધો હતો.

(2) તેણે ખર્ચના ₹1,000 ચૂકવ્યાં હતાં.

(3) તેણે ₹70,000ની એક હૂંડી સ્વીકારીને રામને મોકલી આપી હતી.

(4) તેણે કરેલ ખર્ચની તથા વેચાણ પર 5% લેખે તેના કમિશનની રકમ કાપીને બાકીના નાણાં, ચૂકતેના હિસાબે શ્યામને બૅંક ડ્રાફ્ટથી મોકલી આપ્યા હતા.

તા.31-12-94ના રોજ રામ અને શ્યામે સંયુક્ત સાહસનો વેપાર બંધ કર્યો અને તેઓએ સંયુક્ત સાહસ અંગે પરસ્પરના હિસાબો ચૂકતે કરી દીધાં.

ઉપરોક્ત વિગતો પરથી રામના ચોપડે – 1. સંયુક્ત સાહસનુ ખાતું 2. શ્યામનું ખાતું અને 3. ગોપાલનું ખાતું તૈયાર કરો.

જવાબ :– રામના હિસાબી ચોપડે

રાશ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
વેચાણ ખાતે (સ્ટૉકમાંથી માલ)	40,000	ગોપાલ ખાતે (વેચાણ)	1,20,000
બૅંક ખાતે (ખરીદી)	18,000		
રોકડ ખાતે (ખર્ચ)	2,000		
શ્યામ ખાતે (માલની ખરીદી)	27,000		
ગોપાલ ખાતે (ખર્ચ)	1,000		
ગોપાલ ખાતે (કમિશન)	6,000		
નફો			
ન.નું. ખાતે 15,000			
શ્યામ ખાતે 10,000	25,000		
	1,20,000		1,20,000

શ્યામનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
ગોપાલ ખાતે (ડ્રાફ્ટ)	43,000	રાશ ખાતે (માલ)	27,000
		રાશ ખાતે (ખર્ચ)	1,000
		રાશ ખાતે (નફો)	10,000
		બૅંક ખાતે (હિસાબ ચૂકતે)	5,000
	43,000		43,000

ગોપાલ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
રાશ ખાતે	1,20,000	રાશ ખાતે (ખર્ચ)	1,000
		રાશ ખાતે (કમિશન)	6,000
		લેણીહૂંડી ખાતે	70,000
		શ્યામ ખાતે (બૅંક ડ્રાફ્ટ)	43,000
	1,20,000		1,20,000

ઉદાહરણ – 9 એક લિમિટેડ કંપનીના મકાનનું બાંધકામ કરવા માટે વિકાસ અને સલીલ સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. બાંધકામની કરાર કિંમત ₹25 લાખ નક્કી કરવામાં આવી હતી, જેમાંથી ₹20 લાખ રોકડના સ્વરૂપમાં અને બાકીની રકમ કંપનીના પૂર્ણ ભરપાઈ ઇક્વિટી શેરના સ્વરૂપમાં ચૂકવવાના હતા. તેમણે સંયુક્ત બૅંક ખાતું ખોલાવ્યું, જેમાં વિકાસે ₹6 લાખ અને સલીલે ₹3 લાખ જમા કરાવ્યા. તેઓએ નફો 2:1ના પ્રમાણમાં વહેંચી લેવાનું ઠરાવ્યું હતું.

તેમણે બાંધકામ માટે ₹3 લાખનો માલ રોકડેથી ખરીદ્યો અને ₹10 લાખનો માલ અનીલ પાસેથી શાખ ઉપર ખરીદ્યો. મજૂરી વગેરે ખર્ચના ₹45,00,000 અને અન્ય ખર્ચા ₹70,00 ચૂકવી આપ્યાં. વિકાસ અને સલીલે અનુક્રમે ₹2,00,000 અને ₹80,000નો માલ પૂરો પાડ્યો. વિકસે આર્કિટેકની ફીના ₹10,000 ચૂકવી આપ્યા બાંધકામનું કાર્ય પૂરું થયું અને નક્કી કર્યા મુજબ કરાર કિંમતની રકમ વસૂલ આવી. અનિલને ચૂક્તેના હિસાબે ₹9,80,000 ચૂકવી આપવામાં આવ્યા. વિકસે કંપનીના શેર ₹4,40,000ની નક્કી કરેલી કિંમતે લઈ લેવા સંપતિ આપી. સલીલે બાકીનો માલ ₹70,000ની કિંમતે લીધો. સંયુક્ત સાહસ માટે અલગ ચોપડા રાખવામાં આવ્યાં છે, જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો.

જવાબ :-

સંયુક્ત સાહસ ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત બેંક ખાતે (માલ)	3,00,000	સંયુક્ત બેંક ખાતે (કરારની રોકડ)	20,00,000
અનિલ ખાતે (શાખ ખરીદી)	10,00,000	ઇક્વિટી શેર ખાતે (કરારના શેર)	5,00,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે (મજૂરી)	4,50,000	અનિલ ખાતે (વટાવ)	20,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે (ખર્ચા)	70,000	સલીલ ખાતે (નહીં વપરાયેલ માલ)	70,000
વિકાસ ખાતે (માલ)	2,00,000		
સલીલ ખાતે (માલ)	80,000		
વિકાસ ખાતે (આર્કિટેક ફી)	10,000		
ઇક્વિટી શેર ખાતે (ખોટ)	60,000		
<u>નફો</u>			
વિકાસ – 2,80,000			
સલીલ – <u>1,40,000</u>	4,20,000		
	25,90,000		25,90,000

સંયુક્ત બેંક ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
વિકાસ ખાતે	6,00,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (માલ)	3,00,000
સલીલ ખાતે	3,00,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (મજૂરી)	4,50,000
સંયુક્ત સાહસ ખાતે	20,00,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (અન્ય ખર્ચા)	70,000
		અનિલ ખાતે (લેણદારોને ચૂકવ્યા)	9,80,000
		વિકાસ ખાતે	6,50,000
		સલીલ ખાતે	4,50,000
	29,00,000		29,00,000

વિકાસનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
ઇક્વિટી શેર ખાતે	4,40,000	સંયુક્ત બેંક ખાતે	6,00,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે	6,50,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (માલ)	2,00,000
		સંયુક્ત સાહસ ખાતે (આર્કિટેક ફી)	10,000
		સંયુક્ત સાહસ ખાતે (નફો)	2,80,000
	10,90,000		10,90,000

સલીલનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત સાહસ ખાતે (માલ)	70,000	સંયુક્ત બેંક ખાતે	3,00,000
સંયુક્ત બેંક ખાતે	4,50,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (માલ)	80,000
		સંયુક્ત સાહસ ખાતે (નફો)	1,40,000
	5,20,000		5,20,000

ઇક્વિટી શેરનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત સાહસ ખાતે	5,00,000	વિકાસ ખાતે	4,40,000
		સંયુક્ત સાહસ ખાતે (ખોટ)	60,000
	5,00,000		5,00,000

અનિલનું ખાતું

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
સંયુક્ત બેંક ખાતે (ચૂકતે)	9,80,000	સંયુક્ત સાહસ ખાતે (ખરીદી)	10,00,000
સંયુક્ત સાહસ ખાતે (વટાવ મળ્યો)	20,000		
	10,00,000		10,00,000

સ્વાધ્યાય

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો –

1) ટૂંકનોંધ લખો.

(અ) સંયુક્ત સાહસ (બ) સંયુક્ત બેંક ખાતું

2) તફાવત સ્પષ્ટ કરો.

(અ) સંયુક્ત સાહસ અને આડતમાલ

(બ) રાશ અને ભાગીદારી

3) ખાલી જગ્યા પૂરો.

1) સંયુક્ત બેંક ખાતું એ ___________ ખાતું જેવું ખાતું છે.

2) સહભાગીદારો ફાળો માલના સ્વરૂપમાં મળે ત્યારે __________ ખાતું ઉધારવામાં આવે છે.

3) સંયુક્ત બેંક ખાતામાંથી ચૂકવેલ તમામ રકમો _______ ખાતે જમા કરવામાં આવે છે.

4) રોકડ સ્વરૂપમાં સહ-ભાગીદારે આપેલો ફાળો સંયુક્ત બેંક ખાતે ઉધાર થાય છે. એ ________ ખાતે જમા થાય છે.

5) શેરની બાહેંધરીમાં, બાહેંધરી આપનારે ________ શેર ખરીદવા પડે.

6) હિસાબો રાખનાર સક્રિય ભાગીદારે પોતાના સ્ટૉકમાંથી પડતર કિંમતે આપેલો માલ ________ ખાતે જમા કરવામાં આવે છે.

7) કાચા રાશ ખાતામાંથી પદ્ધતિમાં સહભાગીદાર _________ વ્યવહારોની નોંધ કરે છે.

[જવાબ –1) બેંક 2) સંયુક્ત સાહસ 3) સંયુક્ત બેંક 4) સહ–ભાગીદારો 5) નહીં ભરાયેલા 6) વેચાણ 7) માત્ર પોતાના વ્યવહારો]

(બ) વ્યાવહારિક પ્રશ્નો –

1. ‘અ’ અને ‘બ’ 3:2ના પ્રમાણમાં નફો કે નુકસાન વહેંચી લેવાની સમજૂતી સાથે સંયુક્ત સાહસના જોડાયા. ‘અ’ એ ₹12,000નો માલ આપ્યો અને ₹400નો ખર્ચ ચૂકવ્યો. ‘અ’ એ ₹10,000નો માલ આપ્યો અને ₹600 ખર્ચ પેટે ચૂકવ્યા. ‘અ’ એ બધો જ માલ ₹36,000માં વેંચી દીધો. ‘બ’ વેચાણ પર 4% કમિશન મેળવવા હકદાર છે. ‘બ’ એ બેંક ડ્રાફ્ટ મોકલી હિસાબ ચૂકતે કર્યો. બંને પક્ષકારોના ચોપડામાં જરૂરી આમનોંધ અને ખાતાં તૈયાર કરો.

[જવાબ – સંયુક્ત સાહસનો નફો ₹11,560 કમિશન 1440]

2. ‘અ’ અને ‘બ’ એ સંયુક્ત સાહસમાં આડતિયા ‘ક’ ને કેટલોક માલ વેચવા મોકલવાનો નિર્ણય કર્યો. ‘અ’ એ ₹1,00,000નો માલ પોતાના સ્ટૉકમાંથી મોકલ્યો, જેના પર ‘બ’ એ ખર્ચના ₹2,000 ચૂકવ્યા. ‘ક’એ કેટલોક માલ ₹80,000નો નફો ચઢાવીને વેચ્યો. ‘ક’ની દલાલી વેચાણના 2% છે. ‘ક’એ રકમ સરખે હિસ્સે ‘અ’ અને ‘બ’ને મોકલી આપી. ‘ક’એ બાકીનો ₹20,000નો માલ સરખે હિસ્સે આગાઉના નફાના અડધા દરે કિંમત ગણીને ખરીદી લીધો.
   ‘અ’ના ચોપડે જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો.

[જવાબ – સંયુક્ત સાહસનો નફો ₹76,200 અને ‘અ’ અને ‘બ’ અનુક્રમે ₹25,000નો માલ ₹12,500 અને ₹12,500માં ખરીદે છે]

3) ક્ષ' એ 'ય'ને કેટલોક માલ ₹25,000માં ખરીદી સહિયારા સાહસમાં વેચવા મોકલ્યો. માલ ખરીદતા ખરીદ કિંમતના 10% જેટલો ખર્ચ થયો જે 'ક્ષ' એ ચૂકવ્યો. 'ય' એ $\frac{1}{5}$ ભાગનો માલ તેની પડતરમાં 20% નફો ચઢાવી વેચ્યો. અને બીજો $\frac{2}{5}$ ભાગનો માલ તેની ખ.કિ.માં 20% ઉમેરીને વેચ્યો. 'ય'ને વેચાણખર્ચ વેચાણ કિંમતના 10% થયો છે. બાકીનો માલ 'ય' એ તેની કુલ પડતર કિંમતમાં 10% વધુ ગણી પોતે રાખી લીધો.

'ય' એ માલ વેચવા મળ્યો ત્યારે ₹15,000 'ક્ષ'ને આગાઉથી મોકલેલા છે. 'ક્ષ' અને 'ય'નું નફા-નુકસાન વહેંચણીનું પ્રમાણ સરખું છે. છેવટના હિસાબની રકમ હજૂ ચૂકતે થઈ નથી. 'ક્ષ'ના ચોપડે ખાતા તૈયાર કરો.

[જવાબ–રાશ ખાતાનો નફો ₹1430, 'ય'ની બાકી 13,170 ₹]

4) 'પી' અને 'ક્યું' એ મકાન બાંધવાના સહિયારા સાહસમાં જોડાયા. 'પી' અને 'ક્યું' એ અનુક્રમે ₹50,000 અને ₹30,000 રોકડા ધંધામાં રોક્યા. જે તેમણે સંયુક્ત બેંકમાં ભર્યા. તેઓ નફો-નુકસાન 2:1ના પ્રમાણમાં વહેંચવા સંમત થયા. તેઓના વ્યવહારો નીચે મુજબ હતા.

માલસામાન ખરીદ્યો ₹1,40,000

મજૂરી ચૂકવી ₹60,000

'પી' એ સુપરવિઝન ખર્ચ ચૂકવ્યો ₹14,000

'ક્યું' એ આર્કિટેકટ ખર્ચ ચૂકવ્યો ₹8,000

₹1,00,000ની રકમ શરૂઆતમાં જ કરાર સામે અગાઉથી મળી હતી.

કરાર કિંમત ₹3,00,000 નક્કી થઈ હતી. વધારાનો ₹6,000ની કિંમતનો માલ 'પી' એ લઈ લીધો. ભાગીદારો હિસાબની પતાવટ કરી લે છે. પેઢીના ચોપડામાં સંયુક્ત સાહસ ખાતું, સંયુક્ત બેંક ખાતું અને સહભાગીદારોના ખાતા તૈયાર કરો.

[જવાબ –રાશનો નફો ₹84,000. 'પી'ના ભાગે નફો ₹56,000, 'ક્યું'ને ભાગે નફો ₹'28,000, છેવટે 'પી' અને 'ક્યું'ને અનુક્રમે ₹1,14,000 અને ₹66,000 ચૂકવાશે.]

5) રાહુલ, દર્શન અને વિશાલ સંયુક્ત સાહસોમાં જોડાય છે અને નફો-નુકસાન 3:2:1ના પ્રમાણમાં વહેંચવાનું નક્કી કરે છે. તેમણે એક સંયુક્ત બેંક ખાતું ખોલાવ્યું અને તેમાં રાહુલ એ ₹16,000, દર્શન એ ₹8,000 અને વિશાલે ₹12,000 જમા કરાવ્યાં.

રાહુલ ₹20,000નો માલ પૂરો પાડે છે અને દર્શન ₹32,000નો માલ પૂરો પાડે છે. ₹24,000નો માલ રોકડેથી ખરીદવામાં આવ્યો અને રકમ સંયુક્ત બેંક ખાતામાંથી ચૂકવવામાં આવી. વિજય પાસેથી ₹48,000નો માલ શાખ પર ખરીદવામાં આવ્યો. ભાડાના અને પરચૂરણ ખર્ચના ₹6720 સંયુક્ત બેંક ખાતામાંથી ચૂકવવામાં આવ્યાં. વિશાલે ₹24,00 જાહેરાતના પોતાની અંગત મૂડીમાંથી ચૂકવ્યાં.

₹1,20,000નું રોકડેથી વેચાણ કરવામાં આવ્યું અને કેતનને ₹40,000નું ઉધાર વેચાણ કરવાનું આવ્યું.

આગ લાગવાથી ₹12000નો માલ બળી ગયો. આ માલનો વીમો લેવામાં આવ્યો ન હતો. વિશાલ બાકીનો માલ ₹16,800 નક્કી કરેલી કિંમતે લઈ લે છે.

કેતને ₹20,000 આપવાના હતા તો તેણે ₹19,400 આપી ખાતું ચૂકતે કર્યું.

વિજયને 1% રોકડ વટાવ કાપીને રકમ ચૂકવી આપવામાં આવી.

[જવાબ–રાશ ખાતાનો નફો–42,960, સંયુક્ત બૅંક રાહુલ–57,480, દર્શન–54, 320, વિશાલ–4760 ચૂકવો, વિજયના વટાવના 480 રાશ ખાતે જમા. કેતનના વટાવ ₹1200 રાશ ખાતે ઉધાર]

6) તા.1-7-90ના રોજ મહેશ અને નરેશ અનુક્રમે 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેવાની શરતે એક સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે મહેશને તેણે કરેલ વેચાણ પર 10% લેખે કમિશન આપવું અને નરેશને માસિક ₹1000 લેખે પગાર આપવો. તા.31-12-90 વ્યવહારો નીચે મુજબ હતા :

1) મહેશે ₹30,000નો માલ પોતાના સ્ટૉકમાંથી આપ્યો અને ગાડાભાડાના ₹500 ચૂકવ્યાં.

2) નરેશે ₹20,000નો માલ 10% વેપારી વટાવે ખરીદ્યો તથા નૂર તથા પરચૂરણ ખર્ચના ₹600 ચૂકવ્યાં.

3) મહેશે કેટલોક માલ ₹60,000ની કિંમતે વેચ્યો. અને વેચાણ ખર્ચના ₹700 ચૂકવ્યા.

4) નરેશે નહીં વેચાયેલ બાકીનો ₹13,000ની કિંમતનો માલ ₹12,000માં પોતાના ઉપયોગ માટે ખરીદી લીધો.

5) સોનલ સ્ટેશનરી માર્ટમાંથી ઉધાર ખરીદેલ સ્ટેશનરીના ₹200 ચૂકવવાના સાહસના ધંધા વતી મહેશે ચૂકવવાનું કબૂલ્યું.

6) તા.31-12-90ના રોજ સંયુક્ત સાહસનો ધંધો બંધ કરી. બંને ભાગીદારોએ પોતાના હિસાબો ચૂકતે કર્યા.

ઉપરની વિગતો પરથી તૈયાર કરો.

(અ) મહેશેના ચોપડે	(1) સંયુક્ત સાહસ ખાતું
	(2) નરેશનું ખાતું
(બ) નરેશના ચોપડે	(1) સંયુક્ત સાહસનું ખાતું
	(2) મહેશનું ખાતું

[જવાબ – રાશનો નફો ₹10,000, રાશનો સરવાળો ₹72,000 6 માસનો પગાર ₹6,000 વ્ય.નં – 5 ના ₹200 રાશ ખાતે ઉધારશે. વ્ય નં – 2માં રાશ ખાતે માલના ₹18,000 લખાશે]

7) જય અને વિજય અનુક્રમે 3:2ના પ્રમાણમાં નફો-નુકસાન વહેંચી લેવાને શરતે સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયાં. એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે બંને ભાગીદારોને તેમને કરેલ વેચાણ પર 5% કમિશન આપવું. તે સંયુક્ત સાહસના વ્યવહારો નીચે મુજબના છે :

1) જય ₹25,000નો માલ પોતાના સ્ટૉકમાંથી આપ્યો અને ખર્ચના ₹500 ચૂકવ્યાં.

2) વિજયે ₹15000નો માલ 10% વેચાણ વટાવે ખરીદ્યો અને ખર્ચના ₹300 ચૂકવ્યાં.

3) જય કેટલાક માલ ₹35,000 વેચ્યો.

4) વિજયે કેટલાકમાં ₹13,750 માં વેચ્યો.

5) ₹1000નો માલ ધર્માદા ખાતે આપવામાં આવ્યો.

6) ₹5000ની કિંમતનો માલ વેચાયા વિનાનો સ્ટૉકમાં હતો. જે બંને ભાગીદારોએ વેચાણ પર જે સરેરાશ દરે નફો મળ્યો હતો. તે દરે નફો મળે તે કિંમતે નફા-નુકસાન પ્રમાણમાં વેચી લીધો. બંને ભાગીદારોએ પોતાના હિસાબો ચૂકતે કર્યા. ઉપરની વિગતો પરથી તૈયાર કરો.

(અ) જયના ચોપડે (1) સંયુક્ત સાહસનું ખાતું
(2) વિજયનું ખાતું તથા
(બ) વિજયના ચોપડે (1) સંયુક્ત સાહસનુ ખાતું
(2) જયનું ખાતું

(જવાબ–રાશ ખાતાનો નફો–₹14,512.5, ધર્માદા માલના ₹1,000 રાશ ખાતામાં જમા બાજુ જાવક માલ તરીકે તેમજ ₹1,000 રાશ ખાતામાં ઉધાર બાજુ નુકસાન તરીકે દર્શાવો. ₹5,000નો માલ 25% નફાથી ₹7500માં ભાગીદારો લઈ લેશે. કુલ મોકલેલ માલ ₹38,500 ધર્માદા માલ અને વધેલ માલના ₹6,000 = 32,500ની મૂળ કિંમતનો માલ ₹48,750માં વેચાયો છે. આથી ₹32,500ની મૂળ કિંમત પર ₹16,250 નફો એટલે કે 25% નફો ગણાશે.

8) રાહુલ, દર્શન અને વિજય મકાન બાંધકામ માટે મહેન્દ્ર લિ. સાથે કરાર કરવા માટે સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. કરારની કિંમત ₹2,50,000 નક્કી કરવામાં આવી જે રોકડ ₹2,00,000 અને ડિબેંચર ₹50,000ના સ્વરૂપમાં ચૂકવી. આપવાની હતી. તેઓએ નફો – નુકસાન સરખા પ્રમાણમાં ઠરાવ્યું હતું. રાહુલ, દર્શન અને વિજય અનુક્રમે ₹30,000, ₹37,500 અને ₹20,000નો ફાળો આપ્યો હતો. આ તમામ રકમો સંયુક્ત બૅંક ખાતામાં જમા કરાવવામાં આવી હતી. રાહુલે આર્કિટેકટને ₹35,00 ચૂકવ્યાં હતા. દર્શને ₹12,500નું કોક્રીટ મિક્ચર અને વિજયે ₹10,000માં મોટર ટ્રક સંયુક્ત સાહસ માટે ખરીદ્યા. તેમણે ₹12,000ના યંત્રો અને 1,20,000નો માલ રોકડે ખરીદ્યો હતો અને મજૂરીના ₹97,500 ચૂકવ્યા હતા. બાંધકામનું કાર્ય પૂરું થયા પછી વધેલો માલ રાહુલે ₹7,000ની કિંમતે લીધો, દર્શને મિકશર ₹6,000માં લીધું અને વિજયે ટ્રક ₹4,000માં લીધા યંત્રોનું ₹3,000માં વેચાણ કરવામાં આવ્યું. કોન્ટ્રાકટર પાસેથી પૂરી રકમ વસૂલ આવી. રાહુલે ડીબેંચર ₹40,000ની કિંમતે લઈ લીધા. સંયુક્ત સાહસ ખાતું, સંયુક્ત બૅંક ખાતું અને સહ–ભાગીદારોના વ્યક્તિગત ખાતા તૈયાર કરો.

[જવાબ–નફો–₹4500, રાહુલ ₹12,00 લાવશે, દર્શને ₹45,500 અને વિજયે ₹27,500 મળશે, સંયુક્ત બૅંક ખાતાનો સરવાળો ₹ 30,2500]

મકાન બાંધકામનો અલગ રીતે ધંધો કરતા રાજ અને વિશાલ નવી સ્થપાયેલી કંપનીનું ₹2,00,000ની કિંમતનું મકાન બાંધી આપવા માટે સંયુક્ત સાહસમાં જોડાયા. કરાર કિંમતે પેટે ₹1,60,000 રોકડમાં અને બાકીના ₹40,000 કંપનીના પૂર્ણ ભરપાઈ શેરના સ્વરૂપમાં ચૂકવી આપવાના હતા. તેમના સંયુક્ત નામેં બૅંકમાં ખાતું ખોલાવામાંઆવ્યું, જેમાં રાજે ₹50,000 અને વિશાલએ ₹30,000 જમા કરાવ્યા. તેઓ નફો કે નુકસાન 2:1ના પ્રમાણમાં વહેંચશે. તેમના વ્યવહારો નીચે પ્રમાણે હતા :

	₹
મજૂરી ચૂકવી	60,000
માલસામાન ખરીદ્યો	1,40,000
રાજે માલ મોકલ્યો	10,000
વિશાલએ માલ મોકલ્યો	8,000
રાજે આર્કિટેકટની ફી ચૂકવી	4,000

કરાર પૂરો થયો. કરાર કિંમત (રોકડ અને શેર) વસુલ મળી. સંયુક્ત સાહસના અંતમાં રાજે બધા જ શેર ₹32,000ની કિંમતે લઈ લીધા. વિશાલ એ વધેલો માલ ₹6,000માં લીધો જરૂરી ખાતા તૈયાર કરો.

[જવાબ–નુકસાન ₹24,000, રાજને ₹16000 અને વિશાલને ₹24000 ચૂકવાશે]

એકમ 8 બિન-વેપારી સંસ્થાના હિસાબો

- ❖ રૂપરેખા
  - ➢ પ્રસ્તાવના
  - ➢ અર્થ
  - ➢ લક્ષણો
  - ➢ બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો
  - ➢ વેપારી સંસ્થા અને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો વચ્ચેનો તફાવત
  - ➢ આવકોનું વર્ગીકરણ :
    - મૂડી આવક અને મહેસૂલી આવક વચ્ચેનો તફાવત
  - ➢ ખર્ચાનું વર્ગીકરણ :
    - મૂડી ખર્ચ અને મહેસૂલી ખર્ચ વચ્ચેનો તફાવત
  - ➢ બિનવેપારી સંસ્થાનાં હિસાબો સાથે સંકળાયેલ વિશિષ્ટ બાબતો
  - ➢ ઊપજ-ખર્ચ ખાતાનો નમૂનો
  - ➢ આવક-જાવક ખાતાનો નમુનો
  - ➢ આવક-જાવક ખાતાં ઊપરથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા
  - ➢ સ્વાધ્યાય

---

1. પ્રસ્તાવના :

સામાન્ય રીતે વેપારી પેઢીઓ અને સંસ્થાઓ નફો કરવાના હેતુથી જ અસ્તિત્વમાં આવે છે. વેપારી પેઢીઓ અને સંસ્થા ઓ વર્ષના નફા-નુકસાન ખાતું તેમજ ધંધાની આર્થિક સ્થિતિ જાણવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરે છે. સમાજમાં એવી ઘણી સંસ્થાઓ છે કે જેમનો મુખ્ય હેતુ નફો કમાવાનો નથી, પણ સમાજની સેવા કરવાનો, સંસ્થાના સભ્યોને સેવા સગવડો પૂરી પાડવાનો, સભ્યોનાં હિત કે ઉત્કર્ષ અર્થે પ્રવૃત્તિઓ કરવાનો, શિક્ષણનો પ્રચાર અને પ્રસાર કરવાનો એટલે કે શૈક્ષણિક સામાજિક સખાવતી, ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિ કે કલાના વિકાસનો હોય છે. જેને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો કહેવાય છે. બિનવેપારી સંસ્થાઓ વેપારી સંસ્થાના હિસાબોથી જુદી રીતે તૈયાર કરવામાં આવે છે.

2. બિનવેપારી સંસ્થાનો અર્થ અને તેના લક્ષણો :

અર્થ :

જે સંસ્થાનો હેતુ નફો કરવાનો નહિ; પરંતુ, સમાજસેવા સંસ્થાના સભ્યોના ઉત્કર્ષ, સભ્યોનાં હિતનું સંવર્ધન, રમતગમત અને શિક્ષણનો પ્રચાર-પ્રસાર કે સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓના

વિકાસ માટેના છે, તે બિનવેપારી સંસ્થા કહેવાય છે. આવી સંસ્થાઓ તેમની પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા આવક મેળવે છે અને તેમાંથી ખર્ચાઓ કરે છે; પરંતુ, તેઓનો હેતુ નફો કમાવવાનો હોતો નથી.

આવી સંસ્થાઓમાં રમતગમતની ક્લબો, રોટરી-લાયન્સ ક્લબો, ચેમ્બર ઑફ કૉમર્સ જેવા વેપારી સંગઠનો, સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ માટેનાં એસોશિયેશનો, અનાથ આશ્રમ, ધાર્મિક સંસ્થાઓ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

દા.ત. રાજપથ ક્લબ, અમદાવાદ જીમખાના, જીવરાજ મહેતા હોસ્પિટલ વગેરે.

લક્ષણો :

- **સેવા** : આ સંસ્થાનો મુખ્ય હેતુ નફાનો નહિ; પરંતુ, સેવાનો હોય છે.
- **વેપાર ખાતું** : આ સંસ્થાઓના હેતુ વેપાર કરવાનો ન હોવાથી તે વેપાર ખાતું તૈયાર કરતી નથી.
- **ઉપર્જ-ખર્ચ ખાતું** : તેનો ઉદ્દેશ નફો કરવાનો ન હોવાથી તે વર્ષના અંતે નફા-નુકસાન ખાતું નહિ બનાવતાં ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરે છે.
- **આવક-જાવક ખાતું** : આવી સંસ્થાના સામાન્યતઃ રોકડના વ્યવહારો નોંધવા માટે આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરે છે.
- **પાકું સરવૈયું** : આવી સંસ્થાઓ વર્ષના અંતે આર્થિક સ્થિતિ જાણવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરે છે.
- **મૂડી ફંડ** : બિનવેપારી સંસ્થાની મૂડીને મૂડી ભંડોળ કે મૂડી ફંડ કે કાયમી ફંડ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.
- **લવાજમ** :આ પ્રકારની સંસ્થાની મુખ્ય આવક સભ્યોનું લવાજમ છે.

❖ **બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો**

1) **વેપારી પદ્ધતિ** :

આ પદ્ધતિમાં વર્ષ દરમ્યાન ચૂકવેલ ખર્ચા અને મેળવેલ ઊપજોની સાથે સાથે, નહિ ચૂકવેલ ખર્ચા અને નહિ મળેલી ઊપજોને પણ ગણતરીમાં લઈને હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

2) **રોકડ પદ્ધતિ** :

આ પદ્ધતિમાં વર્ષ દરમ્યાન માત્ર રોકડમાં ચૂકવેલ ખર્ચા અને મળેલ ઊપજોને ધ્યાનમાં લઈ હિસાબો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

3) **આવક-જાવક ખાતું** :

આ ખાતું રોકડ ખાતાં જેવું સ્વરૂપ ધરાવે છે, જેમાં રોકડ આવક-જાવકની નોંધ કરવામાં આવે છે.

4) **ઊપજ-ખર્ચ ખાતું** :

આ ખાતું વેપારી સંસ્થાનાં ન.નું. ખાતા જેવું છે. ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો હોય તો પાકા સરવૈયાં મૂડીભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

5) **પાકું સરવૈયું** :

બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષના અંતે સંસ્થાની આર્થિક સ્થિતિ જાણવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરે છે. ખર્ચનો ઊપજ કરતા વધારો પાકાં સરવૈયાંમાં જવાબદારી બાજુ મૂડીભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

❖ **વેપારી સંસ્થા અને બિનવેપારી સંસ્થાના હિસાબો વચ્ચેનો તફાવત :**

તફાવતનો મુદ્દો	**વેપારી સંસ્થા**	**બિનવેપારી સંસ્થા**
અર્થ-ઉદ્દેશ	જે સંસ્થાનો ઉદ્દેશ માલ ખરીદ-વેચાણ તથા અન્ય વેપારી પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા નફો કરવાનો હોય તેને વેપારી સંસ્થા કહે છે.	જે સંસ્થાનો ઉદ્દેશ નફો નહિ; પરંતુ, સેવા તથા સમાજસેવાનો હોય તેને બિનવેપારી સંસ્થા કહે છે.
વેપાર ખાતું	વેપારી સંસ્થા વર્ષના અંતે કાચો નફો કે કાચી ખોટ શોધવા માટે વેપાર ખાતું બનાવે છે.	બિનવેપારી સંસ્થાના હેતુ નફોનો ન હોવાથી તેમજ માલનું ખરીદ-વેચાણ કરતી ન હોવાથી વેપાર ખાતું બનાવતી નથી.
વર્ષના અંતે પરિણામ દર્શાવતું માધ્યમ	વેપારી સંસ્થા ધંધાનું પરિણામ જાણવા નફા-નુકસાન ખાતું બનાવે છે.	બિનવેપારી સંસ્થા ઊપજ કે ખર્ચનો વધારો જાણવા ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરે છે.
પરિણામની ઓળખ	વેપારી સંસ્થાનું પરિણામ 'ચોખ્ખો નફો' કે 'ચોખ્ખી ખોટ' કહેવાય છે.	બિનવેપારી સંસ્થાનું પરિણામ ઊપજનો ખર્ચ કરતા વધારો કે ખર્ચનો ઊપજ કરતા વધારો કહેવાય છે.
આવકનું માધ્યમ	વેપારી સંસ્થાની મુખ્ય આવક વેચાણ છે.	બિનવેપારી સંસ્થાની મુખ્ય આવકનું માધ્યમ સભ્યોનું લવાજમ, દાન વગેરે છે.
વાર્ષિક હિસાબો	વેપાર ખાતું, ન.નું. ખાતું, પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે.	ઊપજ-ખર્ચ ખાતું, પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે.
મૂડી-ભંડોળ	વેપારી સંસ્થામાં મિલકતોમાંથી દેવા બાદ કરતા તફાવતની રકમ મૂડી છે.	બિનવેપારી સંસ્થામાં મિલકતોમાંથી દેવાં બાદ કરતા તફાવતની રકમ મૂડીભંડોળ છે.
રોકડ વ્યવહારો	વેપારી સંસ્થામાં રોકડ લેવડ-દેવડના વ્યવહારો રજૂ કરવા રોકડમેળ તૈયાર કરવામાં આવે છે.	બિનવેપારી સંસ્થામાં વર્ષના અંતે રોકડ લેવડ-દેવડના વ્યવહારો માટે આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે.

❖ **આવકોનું વર્ગીકરણ :**

1) **મૂડી આવક :**

   જે આવક સંસ્થાનો વેપાર કે નિયમિત રીતે મળતી ન હોય તેમજ જે આવકનો લાભ સંસ્થાને લાંબા સમય સુધી મળવાનો હોય દા.ત. ખાસ હેતુ માટે મળેલ દાન, મળેલ વારસો, આજીવન સભ્યપદનું કે આજીવન લવાજમ, સખાવત લીધેલી લોન વગેરે.

2) **મહેસૂલી આવક :**

   જે આવક સંસ્થાને નિયમિત રીતે મળ્યાં કરતી હોય અને સંસ્થાની પ્રવૃત્તિમાંથી ઉદ્દભવતી હોય તે આવક મહેસૂલી આવક કહેવાય. દા.ત. સભ્યોનું વાર્ષિક લવાજમ, ફી, પસ્તીનું વેચાણ સરકાર પાસેથી મળેલ મદદ વગેરે.

3) મૂડી આવક અને મહેસૂલી આવક વચ્ચેનો તફાવત :

મુદ્દા	મૂડી આવક	મહેસૂલી આવક
અર્થ	જે આવક સંસ્થાને વારંવાર કે નિયમિત રીતે મળતી ન હોય તેમજ તે આવકનો લાભ સંસ્થાને લાંબાસમય સુધી મળવાનો હોય તેને મૂડી આવક કહેવાય છે.	જે આવક સંસ્થાને નિયમિત રીતે મળ્યા કરતી હોય તે મહેસૂલી આવક કહેવાય.
ઉદ્દેશ	મૂડી આવકનો ઉદ્દેશ લાંબાગાળાનું ભંડોળ મેળવવાનો છે.	મહેસૂલી આવકનો ઉદ્દેશ નિયમિત આવક મેળવવાનો છે.
હિસાબોમાં રજૂઆત	મૂડી આવક પાકાં સરવૈયાંમાં જવાબદારી બાજુ દર્શાવાય.	મહેસૂલી આવક ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં જમા બાજુ દર્શાવાય.
બાકી	મૂડી આવક ખાતાંની બાકી દર વર્ષે આગળ લઈ જવામાં આવે છે.	મહેસૂલી આવકો ઊપજ-ખર્ચ ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.
ઉદાહરણો	ચોક્કસ હેતુ માટેનું દાન, મિલકત વેચાણની ઊપજ વગેરે	લવાજમ, લોકરનું ભાડું, હૉલનું ભાડું, પસ્તીનું વેચાણ વગેરે.

❖ **ખર્ચાનું વર્ગીકરણ**

I. **મૂડી ખર્ચ** :
જે ખર્ચ ધંધામાં નિયમિત રીતે કરવામાં આવતો ન હોય અને જેનો લાભ સંસ્થાને લાંબાસમય સુધી મળતો હોય છે તે મૂડી ખર્ચ કહેવાય છે. દા.ત. જમીન, મકાન, ફર્નિચર, યંત્રો, રોકાણો.

II. **મહેસૂલી ખર્ચ** :
સંસ્થાની રોજબરોજની પ્રવૃત્તિ ચલાવવા જે ખર્ચ નિયમિતપણે થતો હોય તથા જે ખર્ચનો લાભ સંસ્થાને ચાલુ વર્ષ પૂરતો જ મળવાનો હોય તેને મહેસૂલી ખર્ચ કહે છે.
દા.ત. રોજબરોજના વહીવટી ખર્ચા જેવાકે કર્મચારીઓનો પગાર, મિલકતોનું સમારકામ ખર્ચ, મેદાન નિભાવ ખર્ચ વગેરે.

III. **મૂડી ખર્ચ અને મહેસૂલી ખર્ચ વચ્ચેનો તફાવત**

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	મૂડી ખર્ચ	મહેસૂલી ખર્ચ
1.	અર્થ	જે ખર્ચ ધંધામાં નિયમિત રીતે કરવામાં આવતો ન હોય અને જેનો લાભ ધંધાને લાંબાસમય સુધી મળતો હોય તથા જેના દ્વારા સંસ્થાને કાયમી સ્વરૂપની મિલકત પ્રાપ્ત થતી હોય તેને મૂડી ખર્ચ કહે છે.	સંસ્થાની રોજબરોજની પ્રવૃત્તિ ચલાવવા માટે જે ખર્ચ નિયમિતપણે કરવામાં આવે, જે ખર્ચનો લાભ સંસ્થાને ચાલુ વર્ષ પૂરતો જ મળવાનો હોય તેને મહેસૂલી ખર્ચ કહે છે.
2.	ઉદ્દેશ	મૂડી ખર્ચનો ઉદ્દેશ કાયમી મિલકતો પ્રાપ્ત કરવા તેની મદદથી સગવડો ઊભી કરવાનો હોય છે.	મહેસૂલી ખર્ચનો ઉદ્દેશ સંસ્થાની પ્રવૃત્તિ ચલાવવાનો હોય છે.
3.	હિસાબોમાં રજૂઆત	મૂડી ખર્ચ પાકાં સરવૈયાંમાંમિલકત બાજુ દર્શાવાય છે.	મહેસૂલી ખર્ચ ઊપજ ખર્ચ ખાતામાં ઉધાર બાજુ દર્શાવાય છે.
4.	બાકી	આ ખાતાની બાકી દરેક વર્ષે આગળ લઈ જવામાં આવે છે.	મહેસૂલી ખર્ચાઓ ઊપજ-ખર્ચ ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.

5.	ઉદાહરણો	કાયમી મિલકતો-જમીન, મકાન, યંત્ર, ફર્નિચર વગેરેની ખરીદી મિલકતોની ગોઠવણીનો ખર્ચ વગેરે	રોજબરોજનાં વહીવટી ખર્ચા જેવા કે પગાર, ટપાલ ખર્ચ, સ્ટેશનરી ખર્ચ વગેરે

IV. પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ કે મુલતવી રાખેલ મહેસૂલી ખર્ચ (Deferred Revenue Expenditure)

મહેસૂલી ખર્ચનો લાભ જે વર્ષમાં તે ચૂકવવામાં આવ્યો હોય તે વર્ષમાં મળે છે; પરંતુ, કેટલાંક ખર્ચા એવાં હોય કે જેનો લાભ જે વર્ષે ખર્ચા ચૂકવવામાં આવ્યા હોય તે વર્ષ ઉપરાંત ત્યારપછીનાં અમુક વર્ષો સુધી પણ મળતો રહે છે. આથી આ ખર્ચા જે વર્ષે કરવામાં આવ્યાં હોય તે વર્ષે પૂરેપૂરાં મહેસૂલી ખર્ચ તરીકે માંડી વાળવાને બદલે, તેનો લાભ જેટલાં વર્ષે મળવાની સંભાવના હોય કે તેને જેટલાં વર્ષોમાં ફાળવી દેવાનો નિર્ણય લેવાયો હોય તેટલાં વર્ષમાં પ્રમાણસર ભાગે ફાળવી માંડી વાળવામાં આવે છે. આ ખર્ચને પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ કે મુલતવી રાખેલ મહેસૂલી ખર્ચ કહેવાય છે.

માંડી વાળેલ રકમ ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઉધાર બાજુ પર દર્શાવાય છે. આવા ખર્ચનો જે ભાગ માંડી વાળવામાં ન આવ્યો હોય તેને પાકાં સરવૈયાંમાં મિલકત બાજુ છેલ્લે દર્શાવાય છે. દા.ત. મકાન રંગરોગાન ખર્ચ, મેદાન લેવલિંગ ખર્ચ વગેરે.

V. બિનવેપારી સંસ્થાનાં હિસાબો સાથે સંકળાયેલ વિશિષ્ટ બાબતો (Special Issues Associated with Accounts of non-Trading Concern)

1) મૂડી-ભંડોળ કે મૂડી ફંડ કે કાયમી ફંડ

ખાસ હેતુ માટેનાં ફંડ સિવાયની સંસ્થાની મળેલી મૂડી આવકો અથવા મૂડીકૃત કરેલ રકમો આ મથાળા હેઠળ દર્શાવવામાં આવે છે, એટલે કે મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. ઊપજ-ખર્ચ ખાતેથી 'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો' મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે અને 'ખર્ચનો ઊપજ કરનો વધારો' મૂડી ભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

કેટલીકવાર 'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો' મૂડીફંડમાં ઉમેરવા અને 'ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો' બાદ કરવાને બદલે 'ઊપજ-ખર્ચ ખાતે' આવતો વધારો એકત્રિત ધોરણે પાકાં સરવૈયાંમાંજવાબદારી બાજુએ અલગ બતાવવામાં આવે છે. જે-તે વર્ષનો 'ઊપજનો વધારો' તેમાં ઉમેરાય 'ખર્ચનો વધારો' તેમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. ઊપજનાં વધારાને 'વધારો' અને ખર્ચના વધારાને 'ઘટાડો' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. જો ઊપજ ખર્ચ અંગેનાં ખાતાંની ઉધાર બાકી હોય તો તે બાકી મિલકતો બાજુ લખવામાં આવે છે.

2) લવાજમ કે સભાસદ ફી કે સભ્ય ફી

સામાન્ય રીતે સંસ્થા તેનાં સભ્યો પાસેથી સભ્ય પદ ચાલુ રાખવા દર વર્ષે નિયમિત રીતે, નિયત કરેલ લવાજમ કે સભ્ય ફી કે સભાસદ ફી વસૂલ કરે છે. સંસ્થા માટે આ આવકનું મુખ્ય સાધન છે. આવકને મહેસૂલી આવક તરીકે ગણી ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઊપજ બાજુએ દર્શાવવામાં આવે છે.

3) દાખલ ફી કે પ્રવેશ ફી

સંસ્થાનાં નવા સભ્યોએ સભ્ય તરીકે દાખલ થતી વખતે દાખલ ફી કે પ્રવેશ ફી ભરવાની હોય છે. સંસ્થાનાં બંધારણમાં નક્કી થયેલા નિયમ પ્રમાણે પ્રવેશ ફીની આવકને મૂડી આવક અથવા મહેસૂલી આવક તરીકે ગણવામાં આવે છે. ક્યારેક સૂચના મુજબ પ્રવેશ ફીની અમુક ભાગની રકમ મહેસૂલી આવક તરીકે ગણવાની હોય છે. કોઈપણ પ્રકારની સૂચના ન આપી હોય તો પ્રવેશ ફીની આવકને મહેસૂલી આવક તરીકે જ ગણવામાં આવે છે.

4) આજીવન સભ્ય ફી

કેટલાંક સભ્યો દર વર્ષે સંસ્થાની ફી ચૂકવવાને બદલે, સંસ્થાને નક્કી કરેલ રકમ એક સાથે ચૂકવીને આજીવન સભ્યપદ મેળવે છે. અન્ય સૂચના ન આપી હોય તો આજીવન સભ્ય ફી મૂડી આવક ગણી પાકાં સરવૈયાંમાં મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

5) દાન કે સખાવત

સામાન્યતઃ દાનની આવકમૂડી આવક ગણી મૂડીભંડોળમાં ઉમેરાય છે. જો સંસ્થાને નિયમિત દાન મળતું હોય તો તે મહેસૂલી આવક તરીકે ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં ઊપજ બાજુએ દર્શાવવામાં આવે છે. જો સંસ્થાને ક્યારેક દાન મળતું હોય અને દાન અંગે કોઈ સૂચના ન આપેલ હોય તો તે દાનની આવકમૂડી આવક તરીકે પાકાં સરવૈયાંમાં મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

કોઈ ખાસ હેતુ માટે દાન કે સખાવત મળેલ હોય તો તે મૂડી આવક તરીકે પાક સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ મૂડીભંડોળથી અલગ ચોક્કસ ફંડ ખાતે દર્શાવવામાં આવે છે.

6) ખાસ હેતુ માટે ફંડ

ખાસ હેતુ માટે દાન કે સખાવત મળેલ હોય તો તેનો ઉપયોગ જે-તે હેતુ માટે જ કરવામાં આવે છે. આ પ્રકારનાં દાનની રકમ પાકાં સરવૈયાંમાં મૂડીભંડોળમાં નહિ ઉમેરતાં, અલગ ચોક્કસ ફંડ ખાતે દર્શાવવામાં આવે છે. દા.ત. પ્રમુખ સન્માન ફંડ, ઈનામ ફંડ, મકાન ફંડ વગેરે આ અંગે જ્યારે કોઈ ખર્ચ કરવામાં આવે ત્યારે તે ઊપજ-ખર્ચ ખાતે દર્શાવવામાં આવતો નથી.; પરંતુ, પાકાં સરવૈયામાં જવાબદારી બાજુ ઇનામફંડમાંથી બાદ કરીને દર્શાવવામાં આવે છે. દા.ત. ઇનામફંડ મળ્યું હોય ત્યારે ઈનામનો ખર્ચ પાકાં સરવૈયાંમાં જવાબદારી બાજુ ઈનામફંડમાંથી બાદ કરીને દર્શાવવામાં આવે છે. જો ફંડની રકમનું ચોક્કસ પ્રકારની જામીનગીરીઓમાં રોકાણ કરવામાં આવ્યું હોય ત્યારે મળેલ વ્યાજની રકમ જે-તે ફંડમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

જો ખાસ રકમ કરતાં તે અંગે કરેલ ખર્ચ વધુ હોય તો વધારાની રકમને મહેસૂલી ખર્ચ ગણીને ઊપજ-ખર્ચ ખાતે ઉધારાય છે.

7) વારસો

જ્યારે કેટલીક વ્યક્તિઓ વસિયતનામા(વીલ) દ્વારા તેમની મિલકત સંસ્થાને વારસામાં આપે ત્યારે સંસ્થા માટે તે રકમ મૂડીઆવક તરીકે મૂડીભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે.

8) લોકરનું ભાડું

ક્લબો પોતાનાં સભ્યોને રમત-ગમતનાં સાધનો, કપડાંની જોડ કે અન્ય સામાન વ્યવસ્થિત અને સુરક્ષિત રાખી શકે તે માટે લોકર (ખાના) પૂરા પાડતી હોય છે. સભ્યો તેઓનો સામાન આ લોકરમાં રાખી મૂકે છે. આ સગવડ પૂરી પાડવા ક્લબ સભ્યો પાસેથી ભાડું વસૂલ કરે છે, જેને લોકરનું ભાડું કહેવાય છે. લોકરનું ભાડું સંસ્થા માટે મહેસૂલી ઊપજ ગણાય છે.

ઊપજ-ખર્ચ ખાતાનો નમૂનો

ઉ. જ.

ખર્ચા	રકમ	ઊપજો	રકમ
ચાલુ વર્ષનાં મહેસૂલી ખર્ચા ચાલુ વર્ષે રોકડમાં ચૂકવેલા + ચૂકવવાનાં બાકી +ગયાં વર્ષે અગાઉથી ચૂકવેલા બાદ ગયા વર્ષનાં ચૂકવવાનાં બાકી ચાલુ વર્ષે ચૂકવ્યા આવતાં વર્ષ માટે અગાઉથી ચૂકવ્યા ઘસારો મિલકત વેચાણની ખોટ ઊપજનો ખર્ચ કરતા વધારો (ટૂંકમાં વધારો)		ચાલુ વર્ષની મહેસૂલી ઊપજો ચાલુ વર્ષે રોકડમાં મળેલ + ચાલુ વર્ષની મળવાની બાકી + ગયાં વર્ષે અગાઉથી મળેલ બાદ ગયા વર્ષની મળવાની બાકી ચાલુ વર્ષે મળેલ આવતા વર્ષની અગાઉથી મળેલ ખર્ચનો ઊપજ કરતા વધારો (ટૂંકમાં વધારો)	

❖ **આવકો અને ખર્ચાઓનું વર્ગીકરણ**

ક્રમ	મૂડી આવક	મહેસૂલી આવક	મૂડી ખર્ચ	મહેસૂલી ખર્ચ	પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ
1.	આજીવન સભ્ય ફી	સભ્યોનું લવાજમ	મિલકતની ખરીદી (મકાન, ફર્નિચર, મેદાન, જમીન, રમતગમતના સાધનો, પુસ્તકોની ખરીદી)	વીમા-પ્રીમિયમ	રંગરોગાન ખર્ચ
2.	દાખલ ફી(સૂચના મુજબ)	દાખલ ફી (સૂચના મુજબ)	રોકાણોની ખરીદી	ભાડું-કરવેરા	મેદાન લેવલિંગ ખર્ચ
3.	દાન	મળેલ ભાડું	નવા મકાનોની રંગરોગાનના ખર્ચા	જાહેરાત ખર્ચ	-
4.	સખાવત	મેદાનનું ભાડું	મિલકતની કાર્યક્ષમતામાં વધારો કરવાનો ખર્ચ	મરામત ખર્ચ	-
5.	વારસો	મેદાનની આવક	ખાસ હેતુ માટેનો ખર્ચ	ટપાલ ખર્ચ	-

6.	ખાસ હેતુ માટે મળેલ દાન	હૉલનું ભાડું	વીજળી જોડાણ ખર્ચ	સ્ટેશનરી અને છપામણી	-
7.	મિલકતોનું વેચાણ	મિલકત વેચાણનો નફો	સ્વિમિંગપુલનો બાંધવાનો ખર્ચ	પગાર	-
8.	મૂડી ભંડોળ	રોકાણોનું વ્યાજ	એક્સ-રે મશીનની ખરીદી	વહીવટી ખર્ચ	-
9.	લીધેલ લોન	બૅન્ક વ્યાજ	-	પરચૂરણ ખર્ચ	-
10.	-	પસ્તીની ઊપજ	-	મેદાન નિભાવ ખર્ચ	-
11.	-	કૅન્ટીનની આવક	-	મનોરંજન કાર્યક્રમ	-
12.	-	લોકરનું ભાડું	-	કાર્યક્રમોના ખર્ચા	-
13.	-	સરકારી ગ્રાન્ટ કે સબસિડી	-	મિલકત વેચાણની ખોટ	-
14.	-	ભાષણોની આવક	-	ઘસારો	-
15.	-	નાટકોની ટિકિટનું વેચાણ	-	કૅન્ટીન ખર્ચ	-
16.	-	રમતગમતમાં જૂના સાધનોનું વેચાણ	-	ગ્રાઉન્ડ્સમેનનો પગાર	-
17.	-	દાન કે સખાવતની નાની રકમ	-	ટેલિફોન બિલ	-
18.	-	મનોરંજન કાર્યક્રમની આવક	-	વર્તમાનપત્ર અને સામાયિકોનું લવાજમ	-

હવે આપણે બિનવેપારી સંસ્થાની વિવિધ આવકો તથા ખર્ચાઓને તેમના પ્રકાર અનુસાર વર્ગીકૃત કરવાનું નીચે આપેલ ઉદાહરણ-1 દ્વારા ધ્યાનથી સમજીએ.

ઉદાહરણ 1 નીચે આપેલ આવકો તથા ખર્ચાઓને મૂડી આવક, મહેસૂલી આવક, મૂડી ખર્ચ તથા મહેસૂલી ખર્ચમાં વર્ગીકૃત કરો.

(1) ક્લબ પેવેલિયન માટે મળેલ દાન (2) ઈલેક્ટ્રિક ફિટિંગ્સ (3) વારસો (4) રમતગમતનાં સાધનોની ખરીદી (5) સભાસદ ફી (6) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી (7) ટુર્નામૅન્ટ ફંડ માટે મળેલ દાન (8) ઇનામી ફંડનું સરકારી જામીનગીરીમાં રોકાણ (9) લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો (10) હૉલનું ભાડું (11) પસ્તીનું વેચાણ (12) પ્રમુખ સન્માન માટેનું ફંડ (13) પ્રવેશ ફી (14) સોનોગ્રાફીનું મશીન (15) બિલિયર્ડ ટેબલ (16) સખાવતો (17) વાર્ષિક ભોજન સમારંભ ખર્ચ (18) રમતગમતનાં સાધનોનું વેચાણ (19) વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ (20) વીજળી જોડાણ ખર્ચ (21) મેદાન નિભાવ ખર્ચ (22) ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ (23) ક્લબ પેવેલિયનનું બાંધકામ (24) રમતગમતનું મેદાન (25) ભાષણોની આવક (26) મકાન ભંડોળ (27) રોકાણો પરનું વ્યાજ (28) નવા મકાનનો રંગરોગાન ખર્ચ (29) કૅન્ટીન ખર્ચ (30) ઑડીટ ફી (31) પ્રમુખ-સન્માન કાર્યક્રમ ખર્ચ (32) લોકરનું ભાડું (33)મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ (34) આજીવન સભ્ય ફી

જવાબ :

આવક અને ખર્ચાઓનું પ્રકાર અનુસાર વર્ગીકરણ

મૂડી આવક	મહેસૂલી આવક	મૂડી ખર્ચ	મહેસૂલી ખર્ચ
(1) ક્લબ પેવેલિયન માટે મળેલ દાન	(5) સભાસદ ફી	(2) ઈલેક્ટ્રિક ફિટિંગ્સ	(17) વાર્ષિક ભોજન સમારંભ ખર્ચ
(3) વારસો	(10) હૉલનું ભાડું	(4) રમતગમતનાં સાધનોની ખરીદી	(19) વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ
(7) ટુર્નામેન્ટ ફંડ માટે મળેલ દાન	(11) પસ્તીનું વેચાણ	(6) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી	(21) મેદાન નિભાવ ખર્ચ (22) ટુર્નામેન્ટ ખર્ચ
(12) પ્રમુખ સન્માન માટેનું ફંડ	(13) પ્રવેશ ફી (18) રમતગમતનાં સાધનોનું વેચાણ	(8) ઇનામી ફંડનું સરકારી જામીનગીરીમાં રોકાણ	(29) કૅન્ટીન ખર્ચ (30) ઑડીટ ફી
(16) સખાવતો		(9) લાઈબ્રેરીનાં પુસ્તકો	
(26) મકાન ભંડોળ	(25) ભાષણોની આવક		
(34) આજીવન સભ્ય ફી	(27) રોકાણો પરનું વ્યાજ	(14) સોનોગ્રાફીનું મશીન	(33)મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ
	(32) લોકરનું ભાડું	(15) બિલિયર્ડ ટેબલ	
		(23) ક્લબ પેવેલિયનનું બાંધકામ	
		(24) રમતગમતનું મેદાન	
		(28) નવા મકાનનો રંગરોગાન ખર્ચ	
		(31) પ્રમુખ-સન્માન કાર્યક્રમ ખર્ચ	

❖ **આવક-જાવક ખાતું** :

બિનવેપારી સંસ્થાઓના હિસાબોમાં સામાન્યતઃ રોકડના વ્યવહારો વધુ હોય છે. બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષ દરમ્યાન મળેલ રોકડ આવક અને ચૂકવેલ રોક ખર્ચાની જે તારીજ તૈયાર કરે છે તેને આવક-જાવક ખાતું કહે છે. આ ખાતું વર્ષ દરમ્યાન થયેલ રોકડ વ્યવહારનો ટૂંકસાર છે. તેની ઉધાર બાજુએ રોકડ આવકો અને જમા બાજુ ચૂકવેલ રોકડ ખર્ચાની નોંધ કરવામાં આવે છે. આ ખાતામાં રોકડ ઉપરાંત બૅન્ક સાથેના વ્યવહારોની પણ નોંધ થાય છે. તેનું સ્વરૂપ રોકડ ખાતા જેવું છે.

➢ **આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા** :

1) શરૂઆતની રોકડ કે બૅન્ક સિલક આવક-જાવક ખાતાની ઉધાર બાજુ અને શરૂઆતનો બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય તો જમા બાજુ દર્શાવાય છે, જે બાકી આગળ લાવ્યા તરીકે દર્શાવાય છે.
2) આ ખાતાની ઉધાર બાજુ વર્ષ દરમ્યાન મળેલ બધી જ રોકડ કે ચેકથી મળેલ આવકો અને જમા બાજુ વર્ષ દરમ્યાન બધી જ રોકડ કે ચેકથી ચૂકવેલ જાવકોની નોંધ કરવામાં આવે છે.
3) આ ખાતામાં ગમે તે વર્ષ માટે મળેલ આવક કે ચૂકવાયેલ રકમો નોંધવામાં આવે છે.

4) આ ખાતામાં મૂડી આવક કે મહેસૂલી આવક, મૂડી ખર્ચ કે મહેસૂલી ખર્ચ નોંધાય છે.
5) આ ખાતામાં બિનરોકડ વ્યવહારો જેવા કે ઘસારો ઘાલખાધ નહીં ચૂકવેલા ખર્ચા, નહીં મળેલ આવકો કે શાખાના વ્યવહારોની નોંધ થતી નથી.
6) વર્ષાન્તે આ ખાતાની બાકી શોધવામાં આવે છે.(i) જો જમા બાજુનો સરવાળો વધુ આવે તો તફાવતની રકમ ઉધાર બાજુ આખરનો બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ અને (ii) જો ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધુ આવે તો તફાવતની રકમ જમા બાજુ આખરની રોકડ સિલક અને બૅન્ક સિલક કહેવાય.

આવક-જાવક ખાતાનો નમૂનો

તા. ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

આવક	રકમ	જાવક	રકમ
બાકી આગળ લાવ્યા રોકડ સિલક		બા.આ. લાવ્યા (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)	√
બૅન્ક સિલક	√		
ચાલુ વર્ષની ગયા વર્ષની આવતા વર્ષની માત્ર રોકડમાં મળેલ રકમ	√	ચાલુ વર્ષના, ગયા વર્ષના, આવતા વર્ષમાં રોકડમાં ચૂકવેલ રકમ	√
		બૅન્કમાં ભરેલ રકમ	√
બૅન્કમાંથી ઉપાડેલ રકમ	√	બા.આ. લઈ ગયા	
બા.આ. લઈ ગયા (બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ)	√	રોકડ સિલક √ બૅન્ક સિલક √	√
	√√√		√√√

ઉદાહરણ 2 શ્રેય ક્લબની નીચેની માહિતી પરથી તા. 31-3-2014ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ	વિગત	રકમ
રોકડ સિલક(1-4-13)	30,000	હૉલનુ ભાડું ચૂકવ્યું	6,000
બૅન્ક સિલક(1-4-13)	40,000	મનોરંજન કાર્યક્રમનો ફાળો	16,700
પ્રવેશ ફી	15,000	દાન	21,000
સભ્ય ફી : 2013-14 35000		પેવેલિયન માટે દાન	40,000
2014-15 4000	39,000	પગાર	23,900
ફર્નિચર ખરીદી	9,000	પસ્તીનું વેચાણ	1,400
પુસ્તકોની ખરીદી	8,000	મનોરંજન કાર્યક્રમ ખર્ચ	26,600
સાધનોની ખરીદી	55,000	વીજળી બીલ	7,600
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	2,500	જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ	4,400
ભાષણોની આવક	1,800	પેવેલિયન બાંધકામ ખર્ચ	28,000
આજીવન સભ્ય ફી	11,000	રોકડ સિલક	23,200

જવાબ : શ્રેય ક્લબનું તા. 31-3-2014ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉ **જ**

આવક	રકમ	જાવક	રકમ
બા.આ. લાવ્યા (શરૂઆતની સિલક) (1-4-13)		ફર્નિચર ખરીદી	9000
		પુસ્તકોની ખરીદી	8000
રોકડ	30000	સાધનોની ખરીદી	55000
બૅન્ક	40000	વર્તમાનપત્રનું લવાજમ	2500
પ્રવેશ ફી	15000	હૉલનું ભાડું	6000
સભ્ય ફી 2013-14 35,000		મનોરંજન કાર્યક્રમ	26600
2014-15 4,000	39000	પગાર	23,900
ભાષણોની આવક	1800	વીજળી બીલ	7600
આજીવન સભ્ય ફી	11000	પેવેલિયન બાંધકામખર્ચ	28000
મનોરંજન કાર્યક્રમનો ફાળો	16700	બા.આ. લઈ ગયા	
દાન	21000	રોકડ સિલક	23200
પેવેલિયન માટે દાન	40000	બૅન્ક સિલક (ખૂટતી રકમ)	30500
પસ્તીનું વેચાણ	14000		
જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ	4400		
	2,32,900		2,20,300

નોંધ : આવક-જાવક ખાતાનો ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધુ છે. તેથી તફાવતની રકમ જમા બાજુએ ₹30500 જે બૅન્ક સિલક દર્શાવે છે.

❖ **ઊપજ ખર્ચ ખાતું** :

હિસાબી વર્ષના અંતે બિનવેપારી સંસ્થાનું પરિણામ જાણવા માટે જે ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે છે. જેને ઊપજ ખર્ચ ખાતું કહે છે. ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની મદદથી સંસ્થાના રોજિંદા ખર્ચને પહોંચી વળવા પૂરતા પ્રમાણમાં ઊપજ છે કે નહિ તે જાણી શકાય.

(A) ઊપજ ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા :

1) આ ખાતામાં જમા બાજુ ફક્ત ચાલુ વર્ષની મહેસૂલી આવકો અને ઉધાર બાજુ ફક્ત ચાલુ વર્ષના મહેસૂલી ખર્ચાઓ જ દર્શાવાય છે.
2) મૂડી ખર્ચા અને મૂડી આવકો ધ્યાનમાં લેવી નહીં.
3) આ ખાતું વેપારી પદ્ધતિએ તૈયાર થતું હોવાથી મહેસૂલી આવકો (ચાલુ વર્ષના મળેલ + ચાલુ વર્ષની મળવાની બાકી + ગયા વર્ષે મળેલ) ધ્યાનમાં લેવાય છે. તેમજ મહેસૂલી જાવકો (ચાલુ વર્ષની ચૂકવેલ + ચાલુ વર્ષની ચૂકવાની બાકી + ગયા વર્ષ અ.ચૂ.) ધ્યાનમાં લેવાય છે.
4) જો ખર્ચા કરતા ઊપજો વધુ હોય તો છેવટની બાકી 'ઊપજનો ખર્ચ કરતા વધારો' કહેવાય, જે વેપારી સંસ્થાના નફા જેવો છે. આને પાકાં સરવૈયાંમાંજવાબદારી બાજુ મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. જો ઊપજો કરતા ખર્ચા વધુ હોય તો છેવટની બાકી ઊપજનો ખર્ચ કરતા

વધારો કહેવાય જે વેપારી સંસ્થાની ખોટ જેવી છે. આને પાકાં સરવૈયાંમાંજવાબદારી બાજુ મૂડીભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે.

(B) આવક-જાવક ખાતાં અને ઊપજ-ખર્ચ ખાતાં વચ્ચેનો તફાવત

ક્રમ	તફાવતનો મુદ્દો	આવક-જાવક ખાતું	ઊપજ-ખર્ચ ખાતું
1.	અર્થ	બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષ દરમ્યાન મળેલ અને ચૂકવેલ રોકડની જે તારીજ તૈયાર કરે છે તેને આવક-જાવક ખાતું કહે છે.	બિનવેપારી સંસ્થા વર્ષનાં અંતે સંસ્થાનું પરિણામ જાણવા જે ખાતું તૈયાર કરે છે. તેને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું કહે છે.
2.	સ્વરૂપ	રોકડ ખાતા જેવું છે.	નફા-નુકસાન ખાતા જેવું છે.
3.	શરૂની બાકી	શરૂઆતની બાકી રોકડ સિલક અને બૅન્ક સિલક કે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય છે.	શરૂઆતની બાકી હોતી નથી
4.	આખરની બાકી	આખરની બાકી રોકડ સિલક અને બૅન્ક સિલક કે બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ હોય છે.	આખરની બાકી 'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો' કે 'ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો' હોય છે.
5.	વ્યવહારોની નોંધ	ઉધાર-બાજુએ આવકો અને જમા બાજુએ જાવકો નોંધવામાં આવે છે.	ઉધાર બાજુએ મહેસૂલી ખર્ચાઓ અને જમા બાજુએ મહેસૂલી આવક (ઊપજ) નોંધવામાં આવે છે.
6.	આખર બાકીની અસર	રોકડ સિલક અન બૅન્ક સિલક પાકાં સરવૈયાંમાં મિલકત બાજુ દર્શાવાય બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ જવાબદારી બાજુ દર્શાવાય છે.	'ઊપજનો ખર્ચ કરતાં વધારો' હોય તો મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરવામાં આવે છે. 'ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો' હોય તો મૂડી ભંડોળમાંથી બાદ કરવામાં આવે છે. કેટલીક વાર ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની એકત્રિત રકમ પાકાં સરવૈયાંમાં અલગ દર્શાવાય છે.
7.	સમયગાળો	ગમે તે હિસાબી વર્ષની ચાલુ વર્ષે મળેલ આવકો અને જાવકો નોંધવામાં આવે છે.	આ ખાતામાં માત્ર ચાલુ વર્ષને લગતાં જ મહેસૂલી ખર્ચા અને મહેસૂલી આવકો લખવામાં આવે છે.

(C) આવક-જાવક ખાતાં ઊપરથી ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા :

આવક-જાવક ખાતામાં આપેલ મહેસૂલી આવકો અને મહેસૂલી ખર્ચાઓને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરવા માટે ધ્યાનમાં લેવાય છે. ઉપરાંત સંબંધિત હવાલાઓની અસર પણ ઊપજ-ખર્ચ ખાતામાં નોંધવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 3 નીચેની વિગતો તા.31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના ઊપજ-ખાતામાં દર્શાવો.

તા. 31-3-15ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉ ж

આવક		રકમ	જાવક	રકમ
લવાજમ			કરવેરા અને વીમો	4,800
2013-14	700			
2014-15	60,000		પગાર	25,300
2015-16	850	61,550	સ્ટેશનરી ખર્ચ	1,750

નોંધ : (1) પગાર ચૂકવવાનો બાકી 2013-14 ₹5800

2014-15 ₹4200

(2) સ્ટેશનરીનો શરૂઆતનો સ્ટૉક ₹560 અને વર્ષનો આખર સ્ટૉક ₹740

જવાબ : તા.31-3-15ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું (આંશિક) ઊપજ ખર્ચ ખાતું

ઉ. ж.

આવક		રકમ	જાવક	રકમ
પગાર	25,300		લવાજમ = 2014-15	60,000
- ગયા વર્ષનો ચૂકવવાનો બાકી	5,800			
	19,500			
+ચાલું વર્ષનો ચૂકવાવાનો બાકી	4,200	23,700		
સ્ટેશનરી વપરાશ :				
શરૂઆતનો સ્ટૉક	560			
+ખરીદી	1,750			
	2,310			
-આખરસ્ટૉક	740	1,570		
કરવેરા અને વીમો		4,800		
ખર્ચ કરતા ઊપજનો વધારો		29,930		
		60,000		60,000

ઉદાહરણ 4 તા.31-03-2015ના રોજની નીચેની બાકીઓ અમદાવાદ ક્રિકેટ કલબનાં પાકાં સરવૈયાંમાં દર્શાવો.

ખાતાની બાકીઓ	રકમ	ખાતાની બાકીઓ	રકમ
મેચ ફંડ	40,000	મેચ ફંડના રોકાણોનું વ્યાજ	4,850
મેચ ફંડના રોકાણો	50,000	મેચ ફંડ માટે મળેલા દાન	21,000
મેચ વિજેતાઓને ઇનામોની વહેંચણી	6,700	કાયમી ફંડ	1,25,000
મેચ અંગે ખર્ચ	9,150	કાયમી ફંડના રોકાણો	1,25,000

જવાબ :

અમદાવાદ ક્રિકેટ ક્લબનું તા 31-03-2015ના રોજનું (આંશિક) પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ	રકમ	મિલકતો	રકમ
કાયમી ફંડ	1,25,000	કાયમી ફંડના રોકાણો	1,25,000
મેચ ફંડ40,000 +મેચ ફંડના રોકાણોનું વ્યાજ 4,850 + મેચ ફંડ માટે મળેલ દાન 21,000 65,850 બાદ : મેચ વિજેતાઓને ઇનામની વહેચણી 6,700 + મેચ અંગે ખર્ચ 9,150 15,850	50,000	મેચ ફંડના રોકાણો	50,000

ઉદાહરણ 5 મીરઝાપુર જીમખાના કલબનાં 150 સભ્યો છે. જે દરેક વાર્ષિક ₹400 લવાજમ ભરે છે. 2013-14ના વર્ષમાં 20 સભ્યોએ 2014-15ના વર્ષનું લવાજમ ભરેલ. 2013-14ના વર્ષનું મળવાના બાકી લવાજમ ₹12,000 હતું. ચાલુ વર્ષે ₹45,000 મળ્યા હતા. તા.31-03-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તૈયાર કરો.

જવાબ :

મીરઝાપુર જીમખાના ક્લબનું તા. 31-03-2015નાં રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું (આંશિક) ઊપજ ખર્ચ ખાતું

ખર્ચ	રકમ	ઊપજ	રકમ
		લવાજમ (2014-15)45,000 + ગયા વર્ષે ચાલુ વર્ષનું મળેલ લવાજમ (400 X 20) 8,000 + મળવાનું બાકી લવાજમ 7,000	60,000

સમજુતી :- કલબનાં 150 સભ્યો X ₹400 લવાજમ = ₹60,000 કુલ મળવાપાત્ર લવાજમ

ગયા વર્ષે 20 સભ્યોએ ₹400 લેખે લવાજમ પેટે 2014-15 (ચાલુ વર્ષ)ના (₹400X20) ₹8,000 ચૂકવેલ છે. + ચાલુ વર્ષે ₹45,000 મળેલ છે.

❖ મળવાના બાકી લવાજમની રકમ = ₹60,000 – (₹8,000 + ₹45,000) = ₹7,000

ઉદાહરણ 6 તા.31-03-2015ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષના અંધજન મંડળના આવક-જાવક ખાતા અને અન્ય માહિતી પરથી મંડળનું તા.31-03-15ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું ઊપજ- ખર્ચ ખાતું તથા તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

અંધજન મંડળનું તા.31-03-15ના રોજ પૂરા થતાં વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

ઉ. જ.

આવક	રકમ	જાવક	રકમ
બાકી આગળ લાવ્યા		પગાર	4,200
રોકડ સિલક	1,000		
બૅંક સિલક	2,000		
મળેલ લવાજમ	7,000	સ્ટેશનરી –પ્રિન્ટિંગ	700
હૉલનું ભાડું	2,000	વીમો-કરવેરા	400
મળેલ વ્યાજ	1,500	વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ	600
પસ્તીનું વેચાણ	200	મરામત ખર્ચ	500
મળેલ દાન	5,000	રોકાણોની ખરીદી	2,800
જૂના ફર્નિચરનું વેચાણ (ચોપડે કિંમત₹1,000)	800	પુસ્તકોની ખરીદી	5,000
		બાકી આગળ લઈ ગયા(આખર બાકી)	
		રોકડ સિલક	1,900
		બૅંક સિલક	3,400
	19,500		**19,500**

❖ **અન્ય માહિતી** :

1) તા. 01-04-2014ના રોજ બાકીઓ મકાન ₹30,000, ફર્નિચર ₹4000, પુસ્તકો ₹10,000, રોકાણો ₹40,000, લવાજમ મળવાનું બાકી ₹1000 અને કાયમી ફંડ ₹88,000.
2) લવાજમમાં 2015-16નાં વર્ષ માટે મળેલ લવાજમ ₹500નો સમાવેશ થાય છે.
3) 2014-15ના વર્ષ માટે લવાજમ મળવાનું બાકી ₹700
4) રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ ₹500
5) પગાર ચૂકવવાનો બાકી ₹600
6) તા.31-3-15ના રોજ સ્ટેશનરી સ્ટૉક ₹100નો હતો, મિલકતો પર 10 ટકા ઘસારાની જોગવાઈ કરવાની છે.

જવાબ : **અંધજન મંડળનું તા. 31-3-15ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું**

ખર્ચ		રકમ	ઊપજ		રકમ
પગાર	4,200		લવાજમ	7,000	
+ચૂકવવાના બાકી	600	4,800	+ચાલું વર્ષનું મળવાનું	700	
			બાકી	7,700	
સ્ટેશનરી પ્રિન્ટિંગ	700				
સ્ટેશનરીનો સ્ટૉક	100	600	બાદ:		
વીમો-કરવેરા		400	ગયા વર્ષનું મળેલ	1,000	
વર્તમાનપત્રોનું લવાજમ		600	આવતા વર્ષનું મળેલ	500	6,200
મરામત ખર્ચ		500		1,500	
ફર્નિચરના વેચાણની ખોટ		200	હૉલનું ભાડું		2,000
ઘસારો :			મળેલ વ્યાજ	1,500	
મકાન	3,000		+મળવાનું બાકી	500	2,000
ફર્નિચર	300		પસ્તીનું વેચાણ		200
પુસ્તકો	1,500	4,800	ખર્ચનો ઊપજ કરતા વધારો		1,500
		11,900			11,900

અંધજન મંડળનું 31-32015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

જવાબદારીઓ		રકમ	મિલકતો		રકમ
કાયમી ફંડ	88,000		મકાન	30,000	
+ મળેલ દાન	5,000		+ઘસારો	3,000	27,000
	93,000		ફર્નિચર	4,000	
-ખર્ચનો ઊપજ કરતા	1,500	91,500	-વેચાણ	1,000	
વધારો				3,000	
			-ઘસારો	300	2,700
અગાઉથી મળેલ			પુસ્તકો	10,000	
લવાજમ		500	+ખરીદી	5,000	
				15,000	
ચૂકવવાનો બાકી પગાર		600	-ઘસારો	1,500	13,500
			રોકાણો	40,000	
			+ખરીદી	2,800	42,800
			લવાજમ મળવાનુંબાકી		700
			વ્યાજ મળવાનું બાકી		500
			સ્ટેશનરી સ્ટૉક		100
			રોકડ સિલક		1,900
			બૅન્ક સિલક		3,400
		92,600			92,600

સ્વાધ્યાય

(અ) સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો

1. (અ) બિનવેપારી સંસ્થા કોને કહેવાય ? તેનાં લક્ષણો જણાવો.
   (બ) તે પોતાના વાર્ષિક હિસાબો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે તે જણાવો.
2. બિનવેપારી સંસ્થાના વાર્ષિક હિસાબો વેપારી સંસ્થાના હિસાબો કરતાં કઈ રીતે જુદા પડે છે અને શા માટે ?
3. યોગ્ય ઉદાહરણ આપી મૂડીખર્ચ, મહેસૂલી ખર્ચ અને મોકૂફ મહેસૂલી ખર્ચની વ્યાખ્યા આપી સમજાવો.
4. તફાવત આપો :
   1) મૂડીખર્ચ અને મહેસૂલી ખર્ચ
   2) મૂડીઆવક અને મહેસૂલી આવક
   3) વેપારી સંસ્થા અને બિનવેપારી સંસ્થાના વાર્ષિક હિસાબો
   4) મૂડીઆવક અને મૂડી ખર્ચ
   5) આવક-જાવક ખાતું અને ઊપજ-ખર્ચ ખાતું
5. ખાલી જગ્યા પૂરો :
   1) ધંધાની સ્થિર મિલકતો માટે કરેલો ખર્ચ ____________ખર્ચ કહેવાય છે.
   2) ____________ ખાતામાં ફક્ત રોકડ વ્યવહારોની જ નોંધ થાય છે.
   3) આવક-જાવક ખાતું એ ____________ ખાતા જેવું છે, જ્યારે ઊપજ-ખર્ચ ખાતું ____________ ખાતા જેવું છે.
   4) ફર્નિચર ખરીદી અંગે કરેલ ખર્ચ ______________ ખર્ચ ગણાય, જ્યારે જાહેરાત ઝુંબેશ અંગે કરેલ ખર્ચ ______________ ખર્ચ ગણાય.
   5) મકાન ખરીદવા ચૂકવેલ દસ્તાવેજનો ખર્ચ ______________ પ્રકારનો ખર્ચ ગણાય છે.
   6) આવક-જાવક ખાતાની છેવટની બાકી ________________ દર્શાવે છે, જ્યારે ઊપજ-ખર્ચ ખાતાની છેવટની બાકી _______________ અથવા ________________ દર્શાવે છે.
   7) મૂડીકૃત કરેલી આવક ______________ માં ઉમેરાય છે, જ્યારે મહેસૂલી આવક ____________ માં બતાવાય છે.
   8) ____________ ખર્ચ પાકા સરવૈયામાં મિલકત બાજુ બતાવવામાં આવે છે, જ્યારે ____________ આવક ઊપજ ખર્ચ ખાતાંની જમા બાજુ બતાવાય છે.
   9) મૂડી પ્રકારના ખર્ચા ________________ માં દર્શાવાય છે.
   10) ____________ ખાતા સાથે પાકું સરવૈયું બનાવવું જરૂરી છે.

[જવાબ : (1) મૂડી (2) રોકડ; નફાનુકશાન (3) મૂડી, ચાલુ પ્રસારિત (4) મૂડી (5) રોકડ સિલક, ખર્ચ કરતાં ઊપજનો વધારો, ઊપજ કરતાં ખર્ચનો વધારો (6) મૂડીભંડોળ, ઊપજખર્ચ ખાતા (7) મૂડી, મહેસૂલી (8) પાકા સરવૈયા (9) પાકા સરવૈયા (10) વેપાર અને ન.નુ.]

(બ) વ્યવહારીક પ્રશ્નો

6. ધી કર્ણાવતી ક્લબના નીચે આપેલા વ્યવહારો પરથી તા. 31-12-2016ના રોજનું આવક જાવક ખાતું બનાવો.

	₹		₹
રોકડ સિલક (1-1-16)	1,540	**લવાજમ :**	
ફર્નિચરની ખરીદી	3,000	2002	1,500
પગાર ચૂકવ્યો	2,800	2003	18,000
ભાડું ચુકવ્યું	1,950	2004	2,000
તાર-ટપાલ	780	રમતનાં સાધનોનું વેચાણ	3,350
મકાનની ખરીદી	20,000	દાન મળ્યું	5,000
રોકાણોની ખરીદી	4,000	વ્યાજ મળ્યું	3,000

વધારાની માહિતી :

1) મકાન પર ₹1,000 અને ફર્નિચર પર ₹400 ઘસારો માંડી વળ્યો છે.

2) પગાર ₹200 ચૂકવવાનો બાકી છે.

[જવાબ : આખર રોકડ સિલક ₹1,860; ધ્યાનમાં રાખો કે આવક-જાવક ખાતામાં મહેસૂલી આવક, મૂડીઆવક, મહેસૂલી ખર્ચ, મૂડીખર્ચ બધી જ વિગતો આવશે. ચાલુ વર્ષની તથા પાછલા વર્ષ અને અગામી વર્ષની આવક અને ખર્ચ પણ નોધાશે.]

7. જલતરંગ કલબની નીચેની માહિતી પરથી તા. 31-03-2015ના રોજ પુરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું તથા ઊપજ-ખર્ચ ખાતું બનાવો.

	₹		₹
રોકડ સિલક (1-1-14)	12,000	પગાર : 2013-14	2,500
લવાજમ :		2014-15	17,500
2013-14	1,500	રોકાણોની ખરીદી	25,000
2014-15	27,500	મળેલ વારસો	12,500
2015-16	1,000	વાર્ષિક સમારંભનો ફાળો	12,500
ફર્નિચરની ખરીદી	7,500	વાર્ષિક સમારંભનો ખર્ચ	7,500
સ્ટેશનરી અને છપામણી	2,500	રમતગમતના સાધનોની	37,500
ખાનાનું ભાડું	1,250	ખરીદી	5,000
ઓડીટ ફી	2,250	રોકાણો પર વ્યાજ	20,000
સખાવત	15,000	દાખલ ફી	

અન્ય માહિતી : (1) લવાજમના મળવાના બાકી ₹500 (2) પગાર ચૂકવવાનો બાકી ₹3,750 (3) રમતગમતનાં સાધનો પર ₹5,000 અને ફર્નિચર પર ₹1,250 ઘસારાની જોગવાઈ કરો. (4) દાખલ ફીની ¾ રકમ મૂડીકૃત કરવાની છે.

[જવાબ : આખરની રોકડ સિલક ₹6,000; ખર્ચ કરતાં ઊપજનો વધારો ₹12,000; સખાવત અને વારસો મૂડીઆવક હોવાથી તેને ઊપજ ખર્ચ ખાતામાં બતાવાશે નહિ, પરંતુ આવક જાવક ખાતામાં આવક તરીકે બતાવશે. તે જ પ્રમાણે ફર્નિચરની ખરીદી, રોકાણોની ખરીદી, રમતગમતનાં સાધનોની ખરીદી મૂડીખર્ચ હોવાથી ઊપજ ખર્ચ ખાતામાં બતાવાશે નહિ, પરંતુ આવક-જાવક ખાતામાં જાવક તરીકે બતાવાશે, આવક-જાવક ખાતાનો સરવાળો ₹1,08,250 અને ઊપજ ખર્ચ ખાતાનો સરવાળો ₹51,750.]

8. સિટી ક્લબ, દાહોદના નીચે આપેલા કાચા સરવૈયા પરથી તા.31મી માર્ચ 2016ના રોજ પુરા થતા વર્ષનું ઊપજ ખર્ચ ખાતું તથા તે દિવસનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

તા. 31-3-2016ના રોજનું કાચું સરવૈયું

વિગત	ઉધાર	જમા
જાહેરાત ખર્ચ	27,000	-
સ્ટેશનરી અને છપામણી	6,000	-
મૂડીભંડોળ	-	1,08,000
મળેલ દાન	-	6,000
રોકડ સિલક	9,000	-
બેન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	-	3,000
12% ની લોન (1-4-1995)	-	45,000
ફર્નિચર	24,000	-
ક્લબનું મકાન	1,05,000	-
આજીવન લવાજમ	-	6,000
કરવેરા અને વીમો	7,500	-
સેક્રેટરીનું માનદ વેતન	18,000	-
પ્રવેશ ફી	-	18,000
રમતગમતનાં સાધનો	30,000	-
અગાઉથી મળેલ લવાજમ	-	6,000
પગાર મજૂરી	27,000	-
પગાર ચુકવવાનો બાકી	-	3,000
કાયદા ખર્ચ	1,800	-
લવાજમ	-	75,000
લોન પર વ્યાજ	2,700	-
વીજલી ખર્ચ	3,000	-
ઇલેક્ટ્રિક ફીટીંગ	12,000	-
ખાનાનું ભાડું	-	3,000
	2,73,000	2,73,000

હવાલાઓ :

1) 1995-'96ના વર્ષનું બાકી લવાજમ ₹6,000
2) જાહેરાત ખર્ચનો 2/3 ભાગ આવતા વર્ષ માટે ખેચવાનો છે.
3) વપરાયા વગરનો સ્ટેસનરીનો સ્ટોક ₹300.
4) ક્લબનું મકાન, રમતગમતનાં સાધનો અને ફર્નિચર પર 10% ઘસારો કાપો.
5) દાનની રકમ મહેસૂલી આવક ગણવાની છે.
6) અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો ₹600.

[જવાબ : ખર્ચ કરતાં ઊપજનો વધારો ₹15,300; પાકા સરવૈયાનો સરવાળો ₹1,89,000; આખરનું મૂડીભંડોળ ₹1,29,300; પ્રવેશ ફી અંગે કોઈ સુચના ન હોવાથી તે મહેસૂલી આવક ગણી ઊપજ ખર્ચ ખાતે જમા કરો. દાનની રકમ સુચના પ્રમાણે ઊ.ખ. ખાતે જમા કરો; લોન પર ચૂક. બાકી વ્યાજ ₹2,700; ઘસારો મકાન 10,500; સાધનો 3,000; ફર્નિચર 2,400; ઇલેક્ટ્રિક ફીટીંગ્સ પા.સ.માં બતાવો, આજીવન લવાજમ મૂડી આવક ગણી મૂડી ભંડોળમાં ઉમેરો; અગાઉથી મળેલ લવાજમ કા.સ.માં આપેલ હિવાથી એક જ અસર બતાવો. પા.સ.માં દેવાં તરીકે; તે જ પ્રમાણે પગાર ચૂક. બાકી ફક્ત પા.સ.માં દેવાં તરીકે]

9. રાજપથ ક્લબનું તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું તથા અન્ય વિગતો પરથી ક્લબનું તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું ઊપજ-ખર્ચ ખાતું તથા તે રોજનું પાકું સરવૈયું તૈયાર કરો.

તા. 31-3-2016 ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું આવક-જાવક ખાતું

આવક	₹	જાવક	₹
મળેલ લવાજમ	6,000	પગાર-મજૂરી	4,000
આજીવન સભ્ય ફી	3,000	સ્ટેશનરી	2,000
પ્રવેશ ફી	2,000	વીમા પ્રીમિયમ	500
લોકરનું ભાડું	100	પોસ્ટેજ-ટેલીગ્રામ ખર્ચ	200
ફૂટબોલ મેચ ફંડ	10,000	કેન્ટીન ખર્ચ	100
રોકાણો પર વ્યાજ	500	ક્લબ પેવેલિયનનું બાંધકામ	40,000
દાન	20,000	ફૂટબોલ મેચનો ખર્ચ	3,000
ક્લબ પેવેલિયન માટે દાન	58,000	ફર્નિચરની ખરીદી	5,000
પરચૂરણ આવક	400	રોકાણો	30,000
		રમતગમતના મેદાનનું ભાડું	1,000
		પરચૂરણ ખર્ચ	200
		રમતગમતનાં સાધનોની ખરીદી	3,000
		હાથ પર રોકડ	11,000
	1,00,000		1,00,000

અન્ય વિગતો :

1) વર્ષના અંતે લવાજમ મળવાનું બાકી ₹300
2) પગાર ચૂકવવાનો બાકી ₹500
3) મળેલ દાન તથા પ્રવેશ ફી મૂડીકૃત કરવાની છે.
4) અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો ₹100
5) રોકાણો પર વ્યાજ મળવાનું બાકી રૂ. 200
6) ફર્નિચર પર 10% ઘસારાની જોગવાઈ કરો.

[જવાબ : ખર્ચનો ઊપજ કરતાં વધારો ₹1,400, પા.સ.નો સરવાળો ₹89,100, ફર્નિચરનો ઘસારો ₹500, મળવાનું બાકી લવાજમ ₹300, મૂડીફંડની છેવટની બાકી ₹23,600, ફૂટબોલ મેચ ફંડ ખાતે ₹7,000 (10,000-3,000)]

10. તા. 31-3-17ના રોજ પૂરા થતા વર્ષની નીચે આપેલી માહિતીના આધારે જેકપોટ ક્લબના ઊપજખર્ચ ખાતામાં તથા તે જ દિવસના પાકા સરવૈયામાં ફક્ત અસરો દર્શાવો :

લવાજમ :	2015-16	₹500
	2016-17	₹10,000
	2017-18	₹1,000
પગાર		₹7,000

અન્ય વિગતો :

1) ક્લબમાં 220 સભ્યો છે અને દરેક સભ્ય વાર્ષિક ₹50 લવાજમ આપે છે.
2) 2015-16 ના લવાજમના ₹250 હજી મળવાના બાકી છે.
3) 2015-16 ના વર્ષમાં 10 સભ્યોએ 2016-17ના વર્ષનું તેઓનું લવાજમ ચૂકવી દીધું હતું.
4) પગારમાં 2015-16 ના વર્ષના ₹400 તથા 2016-17ના વર્ષના ₹600નો સમાવેશ થાય છે.
5) 2016-17 ન વર્ષના પગારના ₹800 ચૂકવવાના બાકી છે.

[જવાબ : (1) ઊપજ-ખર્ચ ખાતાંની જમા બાજુ લવાજમ ₹11,000 (મળેલ ₹10,000 + ગયે વર્ષે મળેલ ₹500 (10 સભ્યો X ₹50) + મળવાની બાકી ₹500); ઉધાર બાજુ : પગાર ₹6,800 (7,000 + બાકી 800 – ગયા વર્ષના 400 – આવતા વર્ષના ₹600) (2) પાકા સરવૈયામાં : મિલકત બાજુ : 2015-16 ના લવાજમના મળવાના બાકી ₹250 અને 2016-17ના બાકી ₹500; અગાઉથી ચૂકવેલ પગાર ₹600; દેવાં બાજુ : અગાઉથી મળેલ લવાજમ ₹1,000; પગાર ચૂક. બાકી ₹800]